

0.422.

A

HUNYADMEGYEI TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TÁRSULAT

HUSZONKETTEDIK

ÉVKÖNYVE

1912—1913

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTETTE:

TARJÁN KRISTÓF

TÁRSULATI TITKÁR.

D É V A

NYOMATOTT HIRSCH ADOLF KÖNYVNYOMDÁJÁBAN

1914.

TARTALOM:

	Lap.
Réthy Lajos † <i>Dénes Károly</i> — — — — —	1
Gróf Gyulai Ferenc naplója Rákócziról. <i>Dr. Márki Sándor</i>	6
Lugosi dr. Fodor András levelei. <i>F.renczi Sándor</i> — —	18
János Béla: Római emlékek Hunyadvármegyében. <i>Ferenczi Sándor</i> — — — — —	60
Memorandum. <i>Mallász József</i> — — — — —	87

Hivatalos Értesítő.

Társulatunk 1911. évi szeptember hó 24-én, Déván tartott XXXI. rendes közgyűlése — — — — —	62
Választmányi ülések 1912. év folyamán — — — — —	66
Társulatunk 1912. évi szeptember hó 29-én, Déván tartott XXXII. rendes közgyűlése — — — — —	71
Társulatunk 1913. évi október hó 5-én, Algyógyon tartott XXXIII. rendes közgyűlése — — — — —	79
Választmányi ülések 1913. év folyamán — 76—78, 82—86	
Társulati névkönyv 1913. év végén — — — — —	97

* * *

Tagtársaink és az érdeklődők figyelmébe!

Társulatunk, július és augusztus hónapok kivételével, minden hó első szombatján — fehér asztal mellett — felolvasással, előadással és bemutatással kapcsolatos barátságos összejöveteleket tart a dévai Nemzeti Kaszinó emeleti helyiségében.

Lakás- és címváltozásokat kérjük a titkárral közölni.

A

HUNYADMEGYEI TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TÁRSULAT

HUSZONKETTEDIK

ÉVKÖNYVE

1912—1913

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTETTE:

TARJÁN KRISTÓF

TÁRSULATI TITKÁR.

D É V A

NYOMATOTT HIRSCH ADOLF KÖNYVNYOMDÁJÁBAN

1913.

MAGY. AKADEMLA
KÖNYVTÁRA

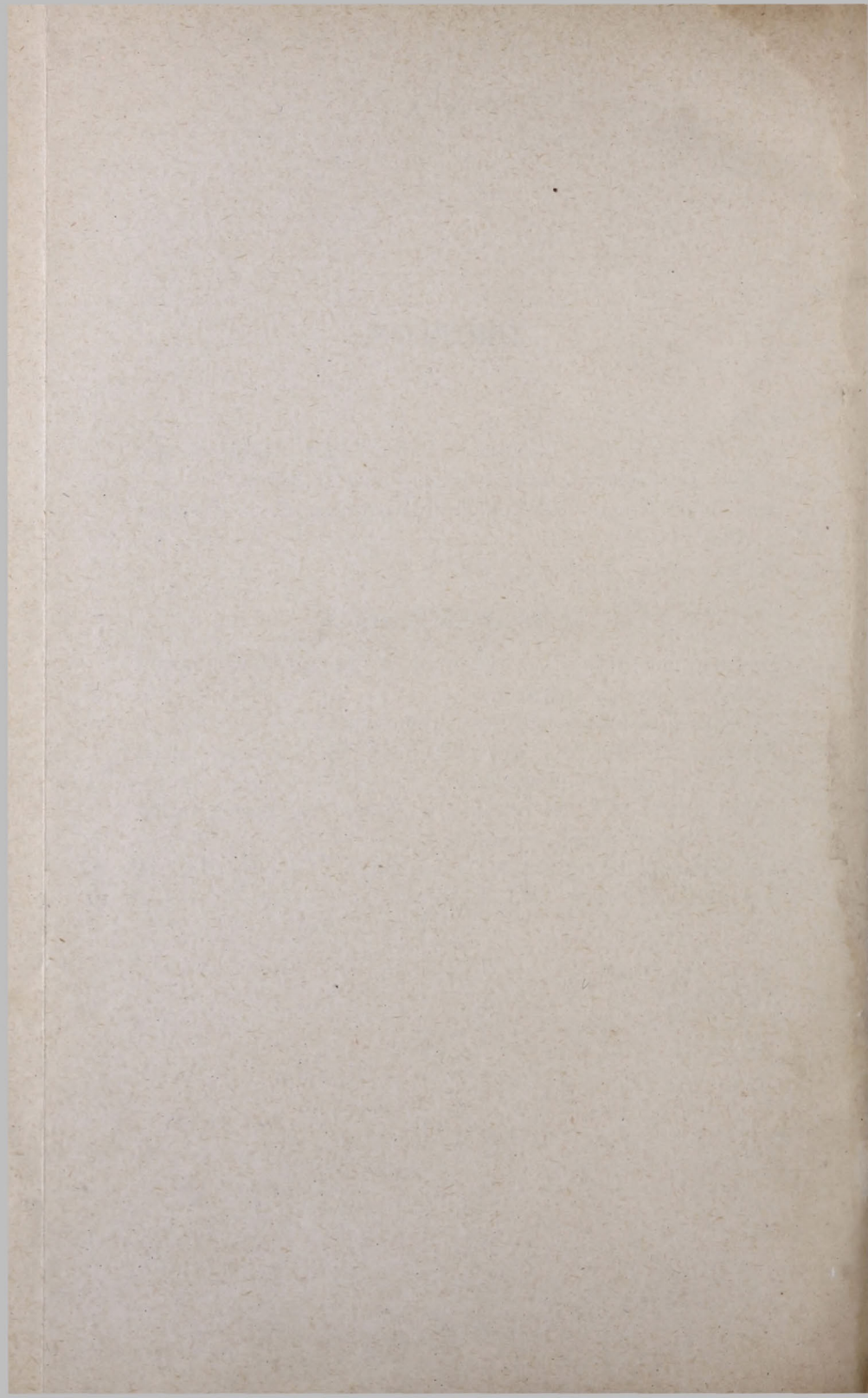
TARTALOM :

	Lap.
Réthy Lajos † <i>Dénes Károly</i> — — — — —	1
Gróf Gyulai Ferenc naplója Rákóczirol. <i>Dr. Márki Sándor</i>	6
Lugosi dr. Fodor András levelei. <i>Ferenczi Sándor</i> — —	18
János Béla: Római emlékek Hunyadvármegyében. <i>Ferenczi Sándor</i> — — — — —	60
Memorandum. <i>Mallász József</i> — — — — —	87

Hivatalos Értesítő.

Társulatunk 1911. évi szeptember hó 24-én, Déván tartott XXXI. rendes közgyűlése — — — — —	62
Választmányi ülések 1912. év folyamán — — — — —	66
Társulatunk 1912. évi szeptember hó 29-én, Déván tartott XXXII. rendes közgyűlése — — — — —	71
Társulatunk 1913. évi október hó 5-én, Algyógyon tartott XXXIII. rendes közgyűlése — — — — —	79
Választmányi ülések 1913. év folyamán — 76—78, 82—86	86
Társulati névkönyv 1913. év végén — — — — —	97

† Réthi Lajos.

Irta: Dénes Károly,
kir. tanfelügyelő.

Az 1912. év decemberében ragadta el a halál Réthi Lajost, Hunyadvármegye nyug. kir. tanfelügyelőjét, társulatunk egyik legkiválóbb s legérdemesebb tagját. Erdély szülötte volt. Csaknem négy évtizeden keresztül Erdélyben szolgált magyar hazáját s ebből a négy évtizedből több mint három — Hunyadvármegyére esett.

Tragikuma volt, hogy midőn késő öregségében a nyugalom napjai következtek volna el reá nézve, ott kellett hagynia a bércezt, a völgyet, a kanyargó Marost, a festői dévai várromot, mindent, ami őt hosszú és fáradságos munkájában vigasztalta, bátorította, buzdította. Sorsa Budapestre hajtotta s ott, rá nézve idegenben, kellett fáradt testét örök nyugalomba ringatnia. Vágyódott ő oda tevékeny életének számos szakában. De nem a nagy város palotái és utcasorai s élvezetei csábították, hanem a parlament. Ott akart ő az egész magyar kultúráért eredményesebben és erőteljesebben küzdeni. Sajnos, vágya sohasem teljesedhetett be, bár minden kvalifikációja megvolt hozzá, hogy politikai életünknek kiválósága legyen.

Mennyi fényes terv, mennyi gyönyörű gondolat veszett így el!

Ám a sors mégsem volt Réthi Lajossal szemben hálátlan. De Réthi fényes tehetségei és kiváló képzettsége révén a politikával jegyezte el magát s nem vette észre, hogy a sors sokkal nagyobb, sokkal fontosabb szerepre szánta. Magától Halász Ferenc egykori miniszteri tanácsostól tudom, hogy az állami népoktatás vezetésére Réthi Lajos volt kiszemelve. Fel is kínálták neki a miniszteriumi állást, de ő nem vállalta.

Halász előttem jelentette ki egy alkalommal, hogy mindenkor a legnagyobb hálával gondol Réthire — a felkinált állás elutasításáért. Mert Réthi elutasító válaszára Halászt hívták be, aki Wlasics miniszter jobb keze lett s akinek a nevéhez fűződik az állami népoktatás rohamos fejlődése és megerősödése.

Ez a terület méltó lett volna Réthi Lajoshoz, de ő előttünk érthetetlen okokból a sors kezét nem ragadta meg, maradt Déván, Hunyadvármegyében. Itt folytatta megkezdett tevékenységét a magyar nemzeti népoktatás felvirágoztatása érdekében. E téren megvoltak az ő külön elvei, amelyeket sokan nem értettek meg s félre is magyaráztak. De leghitelesebb mondója én vagyok annak, hogy lelkének, testének minden porcikája a magyar nemzet boldogulásáért dolgozott, intenciói nemesek, céljai magasztosak voltak. Igazáról annyira meg volt győződve, hogy abban őt semmi erővel megtántorítani nem lehetett. A sok és maradandó teremtés, siker mellett éppen ezért sok csalódásban is volt része. De ő szentül meg volt arról is győződve, hogy a sok csalódás után mégis az ő elvei, az ő taktikája, az ő módszerei fognak vezetni a kívánt célhoz.

Mindenesetre örök érdeme Réthi Lajosnak, hogy Hunyadvármegyében a magyar nemzeti népoktatás alapjait lerakta és annyira kiépítette, hogy utána tovább dolgozni, építeni lehetett.

De azért mégis fájt lelkének, kiéreztem a szavaiból, hogy hivatása területén tovább nem dolgozhat s Budapesten kell hátralevő napjait leőrlőnie. A fővárosban talán ez a fájdalom adta kezébe a tollat s kiváló ízléssel és szaktudással megírott cikkeivel buzdította, tanította a küzdőket.

A tollnak egész életében mestere volt. Írásait nemes ízlés, zamatos magyarság és értékes tartalom jellemezték. Írt könyvet, újságot, temérdek cikket, amik kortársaira mindenkor nagy hatással bírtak. De a kevesek által ismert s alig értékelt, pedig testet-lelket ölő tanfelügyelői munka, az író sem engedték arra a fokra emelkedni, amelyet elsőrendű tehetsége kijelölt számára.

Sokoldalú talentum volt Réthi Lajos. Ezt még ellenfelei is elismerték róla. Mert neki is voltak ellenfelei, mint mindenkinek, aki a hétköznapi emberek fölé emelkedik tehetségei és

sikerei által. De játszva győzte le ellenfeleit, különösen, ha szónoki térre terelődött a csatározás. Itt volt igazán elemében. Beszéde, különösen a vármegyeházán a közgyűléseken mindig színes és csillogó volt; kifejezéseiben választékos és finom. Az igazság nyugodt öntudata ömlött át minden szónoklatán s ha a nemes hév olykor el is ragadta, szertelen és ízléstelen soha sem volt.

A társaságban sajátságos fennsőbbiséget tanúsított, amiért sokan nehezteltek is reá. De ez a természete az ő fennsőségesebb tehetségéből és tudásából folyt. S ebből nem is csinált titkot.

A társadalmi, tudományos és irodalmi élet terén mindig vezető szerepet játszott a megye területén. Így a *Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat* munkájából is alaposan kivette a részét. Őt volt mindig és mindenütt, amikor és ahol a társulat érdekeit elő kellett mozdítani, vagy a tudomány érdekében valamit tenni kellett. Hálás is lehet érte úgy a társulat, mint a nagyközönség.

Azt hiszem, Réthi Lajos emlékének úgy áldozunk leg-szebben, ha e lap hasábjain kegyelettel és szeretettel emlékezünk meg róla és a társulat érdekében folytatott önzetlen és fáradhatatlan munkásságáról.

Bárcsak sok ilyen képzett, öntudatos és kiváló embert adna e hazának a magyarok Istene!

Gróf Gyulai Ferenc naplója Rákócziról.

Gyulai Ferenc néhány hunyadvármegyei faluval együtt 1638-ban I. Rákóczi Györgytől kapta Marosnémetit. Ottan 1651-ben dévai és borosjenei főkapitány és zarándi főispán korában építtette azt a kastélyt, melyhez kései unokájának, gróf Kuün Gézának idejéből társulatunkat oly szép és kegyeles emlékek fűzik. Ebben a kastélyban őrizték első tulajdonosának, Gyulai Ferencznek naplóját, melyet 1639-ben törökországi útjáról írt. De már a Héderváryak viczai levéltárába került fiának, II. Ferencnek Karafával 1685. december 18-án folytatott discursusa és ehhez mellékelte memoriáléja. Ő, az egykori kuruc, szerezte meg családjának 1694-ben a bárói méltóságot.

Barakonyi Klárától 1674. augusztus 11-én Torna várában született fia, ¹⁾ III. Ferenc, aki Bánffy Mária grófnét, a gubernátor leányát vette feleségül s 1701-ben grófi méltóságot szerzett családjának. 1703. április 16-án mint alezredes lépett be Bagossy Pálnak akkor alakított (ma 51. sz.) gyalogezredébe. 1706-ban az Ebergényi (ma 9. sz.) huszárezred ezredese és parancsnoka, 1707. december 20-án pedig korábbi ezredének, a Bagossy-félének ezredese és tulajdonosa, 1716. május 7-én vezérőrnagy, s 1723. október 13-án altábornagy lett. Meghalt Mantovában, 1728. október 18-án. Holttestét ezredének tisztjei 1728. október 18-án hazavitték Erdélybe s 1730. július 23-án az erzsébetvárosi templomban temették el.²⁾

1) Szinnyei szerint (Magyar Irók, IV. 138.) Gyulai István fejedelmi asztalnok fia volt; de Nagy Ivánnal (Magyarorsz. Csal. IV. 486.) Torma Károly megjegyezte (Tört. Tár 1887. 705.), hogy ez tévedés, mert a családi levéltárban nincs adat István házasságáról és István különben is már 1662-ben elesett a nagyszöllősi csatában. (Bethlen János, *Rerum Transylvanicarum libri quatuor*, 287—8.)

2) Maendl, *Geschichte des k. u. k. Infanterie-Regiments Nro. 51. I.* 587.

1703. június elsejétől 1704. december 12-ig naplót vezetett, mely kéziratban 4 r. 382 lapra terjed és jelenleg egykori ezredének tulajdona.¹⁾ Naplót vezetett felesége, gróf *Bánffy* Mária is, de már csak mint özvegy.²⁾

Gyulai Ferenc naplója megbecsülhetetlen adalék a spanyol örökösödési háború történetéhez. Engemet először társulatunk néhai nagynevű elnöke, gróf *Kuün* Géza figyelmeztetett rá; de csak akkor foglalkozhattam vele, amikor II. Rákóczi Ferencről írt könyvemnek már második kötetén dolgoztam. Ott közöltem ugyan belőle egy töredéket³⁾ s később a Hadtörténelmi közleményekben ennek a naplónak felhasználásával egy tanulmányt Trieszt ostromáról⁴⁾, de itt állítom először egybe azokat az adatokat, amelyek ebben a naplóban Rákóczi fölkelésére vonatkoznak.

* * *

Gyulai Ferenc a radnóti mezővel szemben, a Maros jobb partján 1703. június 4-én *Unger* kolozsvári német kapitánytól hallotta először, hogy Magyarországon kitört a revolutió⁵⁾ és hogy Ujlaknál a söt őrző németek közül tizenkettőt levágtak⁶⁾. *Gyulai* aznap este gróf *Bánffy* György gubernátor vendége volt Bonczhidán, ahol 6-án már részleteket is hallott a fölkelésről. A gubernátor ily körülmények közt hihetetlennek tartotta, hogy *Gyulai* az olaszországi császári sereghez csatlakozhassék. Ő azonban „ura szolgálatjára magát resolválván“, elhatározta, hogy megindul s ha lehet, a rá várakozó ujoncokat is magával viszi Olaszországba az ezredhez. Június 9-én meg is indult. Másnap már a szolnokdobokai Páncélcsehben halt, hol Szatmárról jövő németek még többet tudtak beszélni „a Magyarországon kezdetett revolutióról“. 12-én az Almás vize mellett újabb híreket hallott a Szatmár körül való nagyobb zavargásokról és arról, hogy „Rákóczi *uram* és *Bercsenyi*

1) Offiziers Bibliothek, I. 806. sz.

2) Történelmi Tár, 1887. 717.

3) II. kötet, 463. l., fac-simile.

4) 1912. XIII. évfolyam, 26–40 l.

5) Május 21-én Váriban és Tarpán, 22-én Beregszászon.

6) Május 24-én Tiszaújlaknál nem 12, hanem 16 muskatérost vágta le

uram“ kijött Lengyelországból. ¹⁾ Utban találta *Serédi* Pált, aki Görcsönből mindenestől Kolozsvárra menekült a veszedelem elől. Ő maga ugyan rendületlenül folytatta útját, de Szilágycsehből, hol pár napot pihent, 14-én *Solymosi* István nevű szolgáját előre küldte Szatmárra és Nagykárolyba, másnap pedig szakácsát, *Balog* Pétert szalasztotta el egyik birtokára, az ugocsai Akliba, hogy hírt hozzanak a kurucokról. Harmadnap *Solymosi* már azzal az újsággal tért vissza, hogy „Rákóczi *fejedelem*“ és *Bercsényi* valóban kijöttek Lengyelországból s haduk ellepte a Tisza mellékét. Gyulainak egyik szolgája pedig, *Nagy* Sámuel, Akliból már Szilágycsehbe érkezett ura menesével, mert a kurucok miatt a ménest ottan többé nem tarthatta. 18-án még hitelesebb hírek szerzésére gyermekségétől fogva legbizalmasabb szolgáját, *Török* Istvánt is kiküldte Nagykároly és Ecsed felé, hogy „bizonyos és valóságos hírét hozza meg a kurucoknak.“ Hasonló célból pacali jószágának gondviselőjét menesztette Debrecenbe s megkérte annak hírneves bíróját, *Dobozy* Istvánt, hogy „tudósítsa voltaképpen a kurucok állapotáról“.

Szilágycsehről egy heti pihenés után 19-én folytatta útját s másnap a szilágysági Pacalon találta küldöttét, aki meghozta a debreceni bíró részletes híreit „a kurucok és Rákóczi uram állapotáról és hollétéről“. 22-én *Török* István is visszatért azzal a hírrel, hogy a kuruc a Tisza mellett van.

Másnap Gyulai már Nagykárolyban volt, ahol azonban csak gróf *Barkóczi* Györgynét, Károlyi Sándor anyósát találta otthol, mert maga Károlyi, a szatmári főispán, a vármegye hadával a fölkelők ellen indulván, őket Dolha körül június 7-én fölverte, levágott belőlük hetvenet ²⁾, sokat elfogott. ³⁾ Elnyert azonkívül három aranyos és két közönséges zászlót. ⁴⁾ Az

1) Ez a hír csak június 16-án valósult meg.

2) Mások szerint 50-et, de maga Károlyi szerint 150-et (Thaly, *Bercsényi*, II. 499.)

3) Csak tíz magyart és három németet.

4) Más adatok csak három zászlóról tudnak, de Szalay szerint is (Magyarország tört. VI., 78.) Bécsben ötöt mutatott be. Ezt Thaly (id. h. II. 500.) kétségbevonja, de forrásunk megerősíti Szalay állítását.

aranyos zászlókon ez volt felírva: *Franciscus Rákóczi Sacri Romani Imperii Princeps*. Ezzel az öt zászlóval Károlyi éppen akkor járt Bécsben, míg felesége a jászai kütnál és Kassán volt búcsún. Gyulai látta Károlyban a vasra vert kuruc foglyokat, köztük a más forrásokban nem említett *Bellényit*,¹⁾ aki *Draskovicsnak* mondta és nagyságoltatta magát. Híre futott, hogy ezt a gróf Draskovicsot a dunántuli urak küldték követ-ségbe a kurucokhoz és megüzenték, hogy gróf *Batthány* Ádám horvát bánnal együtt néhány nap múlva hozzájuk csatlakoznak. Ezen az összegyűlt kurucok nagyon fellelkesedtek s nem kételkedtek, hogy az igazi Draskovicsal van dolguk.

Másnap, június 23-án, a beregszászi pap azzal állított be Nagykárolyba, hogy éjszaka *Esze* Tamás és *Kis* Albert nála járván, felszólították, készüljön, mivel a fejedelem magához hívatta udvari papnak; nekik pedig megparancsolta, hogy el ne hagyják, hanem magukkal vigyék hozzá a lengyelországi határra, ahol hadával áll. A pap nem hitt beszédöknek, de tette, hogy csakugyan készülődik; ezalatt azonban hátul a kerten át kiszökött, elszaladt és gyalog érkezett meg Nagykárolyba. Megbízható és bő értesítéseket hozott a kuruczok számáról és hollétéről, mivel a kurucok mindennap megfordultak azon a tájékon.²⁾

Június 23-án Gyulai *Szintai* Zsigmondot másodmagával küldte Szatmárra, hogy megtudja, a kurucok merre felé nyomakodnak; egyúttal meghagyta nekik, keressék fel ottan *Pallo-tics* Istvánt, a Bagossy-ezred kapitányát és tudják meg, vele van-e ebből az ezredből az a 150 és Batthány Ádám ezredéből az a 70 ember, akiket *Nigrelli* kassai tábornok oda vezényelt a helyőrségbe; s hogy — ugyancsak *Nigrelli* parancsolatja szerint — Nagyváradon van-e még *Káposztási* János kapitány és kétszáz hajdúja. Ezeket mind magával kellett vinnie Olaszországba, ami a kurucok fölkelése miatt nem volt könnyű

1) Kétségtől Bellényi Andrást, ki azonban 1704-ben már ismét Rákóczi szolgálatában állt. (Arch. Rákóczián. I. 86—87.)

2) Dul Mihály Szécsényből már június 16-án csakugyan jelentette gróf Kóhary Istvánnak, hogy a beregszászi plébános levele szerint három zászlóalj kurucz van a városban. (Thaly, Bercsényi. II. 482.)

feladat. Másnap reggel ő maga átment ebédre Kaplyonba ezredesének, *Bagossy* Pálnak feleségéhez, de küldöttei éjszaka már Ecseden jelentették neki, hogy Pallotics valóban Szatmárt, Kaposztási pedig Nagyváradon van a hajdúsággal s híreket hoztak a kurucokról is.

Messziről már maga is látott kurucokat június 26-án, mikor a hajdúk megszemlélésére Ecsedről Szatmár felé igyekezvén, egyszerre 60 lovas kuruc bukkant fel előtte. Ekkor a sikon toronyirányában indult Domahida felé, de baj nélkül kelt át a Kraszna vizén s másnap megszemlélhette a parancsára váró hajdúkat.

Június 28-án gróf *Löwenburg* Frigyes cs. ezredesnél ebédelt, ebéd után pedig a tisztek, akik közt feles számban voltak magyarok, átmentek az ő szállására, a Viski-házba. Hat *tárogató-sipost* is hozván magukkal, sipszó mellett sokat táncoltak, pedig olyan szélvihar volt, hogy a torony tetejéről levitte a gombot s bedöntötte a város palánkját. Azután úgy szakadt a zápor, hogy a víz a Viski-házba is berohant, de a magyar és német tisztek a bokáig érő vízben is vígan táncoltak tovább. Nem csoda, ha a rettenetes időt, a tisztek mulatozását s a várost kerítő palánk ledőlését felhasználva, éjszaka Gyulai hajdúi-közül tizenketten kiszöktek és kurucoknak csaptak fel. Hamarjában senki sem vette őket észre; mert mentül jobban csattogott és villámlott, a német tisztek annál hangosabban köszöntöttek bort a menykőre, annál jobban fúvatták a sipokat és annál szilajabban táncoltak. Pedig házigazdájuk időközben megkapta gróf *Nigrelli* parancsát, hogy csapatával azonnal induljon Olaszország felé s július 12-én már a tiszacsegei rév-nél legyen.

Másnap délután éppen induláskor hallotta, hogy gróf *Csáki* István beregi és ugócsai főispán a német hadakkal és a szatmárvármegyei nemességgel a szatmárvármegyei *Csegöldnél* nem tudott megállani a kurucokkal szemben, hanem nagy kárral és sok német elvesztésével jött, vagy inkább futott vissza s éppen Szatmár mellé, az ágyuk védelme alá szállott. Gyulai Ecseden, ahova június 30-án érkezett, már nem találta *Lővei* Sámuel, aki azért nem várta meg, mert féltette cselédeit

a kurucoktól. Július elsején a szatmári Matolcsról a kurucok Ecsed városára és *Szentgyörgyi* József udvarbíróra is ráírtak, hogy másnap meglátogatják Ecsedet. Gyulai tehát Majtényből azonnal a város védelmére hitta *Pallosics* kapitányt a hajdúsággal. *Pallosics* július 2-án délután meg is érkezett a kapuhoz, mire nagy lármá, lőtás-futás támadt; s a lakosok attól félve, hogy a kurucok jönnek, vagy a régi várhelybe, vagy hajókon a nádasba menekültek. Maga Gyulai is lóra kapván, kinyargalt, hogy megtudja, mi történt. Meggyőződván, hogy nem a kuruc-had áll ottan, hanem *Pallosics* két zászlóalja, nagynehezen lecsillapította a lakosokat, elosztatta „rettenetes félelmöket“ és szép rendben beszállította a hadat.

Július 3-án azonban, mikor már felállt a hajdúság, hogy két zászlóval Kálló felé induljon, a hajduk egyszerre felzendültek, fegyvert fogtak, kardot rántottak és szét akarták vagdalni kapitányukat, *Pallosics*ot. Erről értesülve, Gyulai közéjük ment és szép szóval, ígéretekkel, haraggal, fenyegetésekkel valamiképen lecsendesítette és a zászlókkal együtt visszaküldte őket. Hogy jobb kedvök legyen, fejenként három forintjával azonnal megadta hópénzöket. „Kedveznem kellett nekik — írta, — mivelhogy az egész Tisza és Szamos melléke már rakva volt kuruccal és a parasztság is már melléjük állott volt“. Marton, Csegöld, Gyarmat tája rakva volt velök; Aranyosnál is átjött néhány száz kuruc a Tiszán és senki sem hitte, hogy Gyulai átvághassa magát. Saját katonáiban sem bízott; azért négyszáz ecsedi lakost, akik közt régi katonák is voltak, hamarosan föl-fegyverzett s öröket állított mindenüvé, ahová lehetett, hogy éjjel a zendülés indítói egykönnyen el ne szökhessenek. A legfőbb bűjtogató a Batthány ezredéből való *Fejszés* András elbűjt ugyan, de gazdasszonya, akit megvert, kiadott rajta, mire a városi fegyveresek a ház padlásáról lehúzták s keményen eldöngették. Július 4-én hajnalban, mikor Gyulai a katonákat útnak indította, megkötözve vitette utánuk, Nagykállóban azonban, az egész hajdúság kérelmére, megint szabadon bocsátotta, mert még nagyobb zendüléstől félt.

Kálló ekkor tele volt a kuruc parasztok elől oda menekült németekkel, akiknek védelmére a pusztá várat most ha-

marosan építeni és javítani kezdték. Gyulai velök és a várparancsnokkal (*Eckstein* Jánossal, a későbbi kuruc-ezredessel) ebédelt s a társalgás legfőbb tárgya kétségtől a kurucok mozgalma volt. Éjszaka megint elszökött 16 hajdú, hogy kurucnak csapjon föl, de összefogták s három nap múlva visszavitték őket Kállóba, mely helyőrséggel ellátott „nagy város” volt s azért ott — Gyulai szerint — nem lehetett félni rebelliótól. Másnap tovább ment, hogy Csegénél vonja össze az ezred legénységét; csak utóbb hallotta, hogy Ecsedtől Kállóig négy kuruc „sereg” követte s Nyírbátornál rá akart csapni, de mivel ott nem szállott meg, „nem mertek beléje kapni”.

Mig csapatai Csegénél gyülekeztek, átment Kassára, hol július 12-én *Nigrelli* tábornoktól azt a váratlan parancsot vette, hogy késedelem nélkül induljon s a hajdúkat Tokajhoz hozza vissza. Kétségtelenül a tiszamenti kurucok ellen akarta őket használni, azonban Gyulai kérdezősködésére csak annyit felelt, hogy ezt a császár szolgálata kívánja így. Azonnal útra kelt tehát, de másnap a tokaji parancsnok még semmit sem tudott róla, hogy a hajdúknak oda kellett volna érkezniök s így tovább kocsizott Csege felé. Július 14-én hajnalban ért oda. A ködben mintegy negyven kuruc lovast vett észre, de hamarjában a nádasba rejtőzött előlük. A paraszt kocsis a kurucoknak azt mondta, hogy gazdája, Gyulai, már elment, őt pedig visszaküldte, amit el is hittek neki. Így tehát Csegénél baj nélkül átkelhetett a Tiszán s utólérte csapatait. Csak Káposztási kapitány zászlóalját küldte tovább a Dunához Stájerország és Olaszország felé, azonban Pallosics zászlóalját Miskolcra küldte s maga is odament. Ott hallotta (július 16-án) *Radi* Gáspár kapitánytól, hogy az Ebergényi ezredébe tartozó katonákat és újoncokat a kurucok miatt csak alig hozhatta át a Tiszán.

A Takta partján, Dada felé menve, csakhamar Gyulai is találkozott hat kurucal, akik azonban nem támadták meg, mert tudták, hogy két puska és két pár pisztoly van a szerén; azonban a Taktán keresztül sokáig beszélgettek egymással, míg mindaketten tovább nem mentek.

Gyulai a szabolcsi Dadán összeszedte ingóságait és sze-

kereivel, lovaival, marháival átkelvén a Tiszán, Pütygyre, vagy — ahogy ő írja — Pütygyre érkezett. Ott egy titkos kuruc, *Borbély*, nem akart neki lovat adni az előfogathoz. Fegyverrel, meztelen karddal és tölcéséres karabélylyal állt ki az istálló ajtajába s úgy oltalmazta lovait a falusiak és Gyulai szolgálai ellen. Gyulai megfogatta ugyan s rabul Kassára akarta küldeni, azonban az ott lakó régi híres *Szőcs* János kapitány (pár hét múlva Rákóczi ezredese) kérésére megkegyelmezett neki, oly föltétellel, hogy „emlékezet okáért“ három botütést maga a kapitány mérjen rája. Ezért azonban, vagy más egyebért a lovakat „úgy megördögözték“ a pütygyi vénasszonyok, hogy egy újjnyi mély pocsolyában is elakadtak s másnap is csak bajosan kelhettek át a Taktán.

A tornamegyei Nádaskán azután rendbe hozván podgyászát, július 24-én valahára megindult olaszországi útjára. Azonban *Váczi* András miskolci bíró megizente neki Sajószentpéterre, hol *Szentpéteri* Imre borsodi alispán vendége volt, hogy arra ne menjen, mert Tiszalucnál néhány száz kuruc jött át elfogására. Megváltoztatta tehát útjának az irányát s Disznóhorvátiba (a mai Bánhorvátba) ment. Július 26-án hajnalban a bíró és az alispán is utána izent, hogy a kurucok csakugyan átjöttek Lucnál és már Miskolc körül járnak; azért, amennyire lehet, vigyázzon. Apátfalvára Egerből a biztosok megint azzal a hírrel jöttek eléje, hogy a kuruc Eger körül nyargalászik. Ott Eger vidékén s mindenütt futnak előle, sőt bent a városban is félnek tőlük.

Újból irányt változtatott tehát s Tarnaleleszre ment, de ott egyik gazdatisztje, *Morvai*, arról értesítette, hogy ő maga is csak a Tiszapartjáig jutott el; Tiszafüredre már át sem mehetett s onnan Gyulai-dadai gondviselőjét, *Radnóti* Gáspárt a kurucok elvitték, *Tarczodi* nevű szolgáját pedig megsebesítették. — A maconkaiaik váltig csodálkoztak, hogy Gyulai hozzájuk szállt, mert a falu nagy része elszaladt a kurucok elől. *Almási* János, Pál Deák ezredes ipa, szintén nagyon aggódott, hogy a kurucok július 28. estefelé már Gyöngyösre és Hatvanra érkeznek; azt tanácsolta tehát, hogy Gyulai Pásztóról a hegyek közt induljon. Megfogadta a jó tanácsot s Vác

felé folytatta útját; de nem ott kelt át a Dunán, hanem július 31-én Pesten.

Scherffenberg gróf budai parancsnok bővebb hírekkel szolgált neki a kurucokról. Tőle hallotta, hogy a régi *Szőcs* János kapitány (kivel július 17-én még *Ptrügyön* találkozott) szintén közéjük állt, s most a Jászságon van feles számú kurucokkal. Budán Gyulai hajdúi is felzendültek, mikor néhány nappal azelőtt ottan átkeltek s majd megölték *Káposztási* kapitányt. Csak hópénzök megkapása után csöndesedtek le.

Két hónap múlva már Tirolban találkozunk Gyulaival, aki mint alezredes vett részt a franciák ellen való háborúban. A háború egyik okának azt tartotta, hogy *XIV. Lajos* francia király az elvesztett spanyol örökség fejében *Miksa Emánuel* bajor választót arra biztatta, kérje kárpótlásul *Lipót* császártól Csehországot; ha meg nem adja, ő maga teszi meg Cseh- vagy Magyarország királyává: „Számtén most lévén Magyarországon is az francia factiojából az revolució és azmint nevezik, az rebellió, mely kezdetett *Rákóczi* Ferenc fejedelem és gróf *Bercsényi* Miklós által“.

Meglepetve tapasztalta *Lienz* tiroli városban, hogy már ott is van áldozata *Rákóczi* fölkelésének. Az erős várban ugyanis fogva találta báró *Pongrácz* Gáspárt, *Andrássy* Pál magyar hajdúezredének alezredesét. Az alezredes Tirolból feleségestől olyan ürügy alatt kérezkedett haza, hogy beteg lévén, Pozsonyban, vagy Bécsben gyógyíttatni akarja magát. Mivel azonban útlevel nélkül indult haza, elfogták és a lienzi várba csukatták, mert arról gyanúsították, „hogy Magyarországon az mostani háborúban siet az Magyarokhoz éz *Rákóczi* fejedelemhez“. — Gyulai közbenjárására Bécsbe vitték, ahol a császár megkegyelmezett neki, szabadon bocsáttatta, sőt azt is megengedte neki, hogy magyarországi birtokaira menjen. Le is ment, de régi szándékához híven kuruc lett, azonban utóbb *Rákóczi* is kénytelen volt őt elfogatni.

Olaszországban csak elvétve hallott egy-egy hírt a házáról. Így már december 13-án megtudta, hogy a magyarok *Schlick* tábornok hadát és *Forgács* Simont megverték s *Lévát* és *Zólyomot* bevették. Ez az adata tulajdonképen helyreigazításra

szorul. Zólyomnál Bercsényi csak Forgácsot verte meg, de erre a hírre Schlick még az éjjel kifutott Besztercebányáról; november 19-én Forgács odahagyta a zólyomi várat, de visszavonuló hadát Károlyi a bánszentkereszti szorosnál újból megszábdalta; *Ocskay* László pedig *Andrássy* Miklóssal november hó 27-én visszafoglalta Lévát. Helyes volt azonban Gyulainak az az értesülése, hogy a kurucok mindennap szaporodnak s „már is oly erősek, hogy a császár hadai teljességgel semmit sem tehetnek nekik“.

December 27-én a modenai hercegségben Gyulai már maga is verekedett kurucokkal. „Magam — úgymond¹⁾ — leg hátul maradván 25 személylyel, az retrogyardiának is utána, az Pál Deák (ezredes) katonáit, az francia — *kuruccal egyesleg lévén*, — éppen reám hajtotta; kiket megsegítettem és az franciát visszapuskáztam. Az kurucot úgy értse akárki, *ezek desertor magyarok az franciáknál*“. „Az kurucot úgy kell érteni — magyaráztatja utóbb is²⁾ — ezen az földön az az kuruc, az ki az magyar regimentekből általszöktek az franciákhoz és mind desertorok“.

1704. március 27-én a villanovai táborban hallotta először, hogy *Erdély is kuruccá lett* és hogy Nagyszebenben, Brassón és Fogarason kívül a várakban és a városokban is kuruc van. Április 8-án arról értesült, hogy *Andrássy* Pál gyalogezredes Reverből elkéredzett, elhagyta hajdúezredét, Bécsből lement a magyarokhoz és kuruccá lett. Április 24-éről azt jegyezte föl, hogy Heister tábornok Károlyi Sándor kurucait erősen megverte, elsőben (1704. március 20-án) Kismartonban, másodszor Nezsidernél³⁾ a Fertő mellett. A császár hada Károlyitól és a kurucoktól 300 prófonszekeret, 200 rakott szekeret és 11 ágyút vettek el és oly sok kurucot fogtak el, vagy vágtak le, „hogy az Dunán innét levő kurucság éppen kidissipáltatott volna.“ De ugyanaznap hallotta azt is, hogy gróf *Forgács* Simon Bécsből eltávozott és a kurucok közé ment. Maga sem hitte tehát, hogy ezeknek a dolga olyan rosszul állana.

1) Naplója 202. lapján.

2) A 277. lapon.

3) Helyesebben a Nezsider felé hátrálókat Feketevárosnál.

Április 29-én — amint elbeszéli — a villanovai táborból Szócs Mihály, az Ebergényi-ezred kapitánya *Becsei* Mátyás és *Labancz* István hadnagyokkal 50 katonát vezetett portyázni a milanói hercegség területére. Váratlanul kurucokra akadtak, akik közül hetet levágtak, tizennégyet pedig rabul hoztak be egy irlandi kuruc zászlótartóval együtt, a többit pedig behajtották egy Kocs nevű francia véghelyig.“ — Ebből az alkalomból Gyulai még egyszer elmagyarázta,¹⁾ hogy ezen a földön kurucoknak a császár szökött katonáit nevezik, akiket a franciák magyar ruhában járatnak. Külön ezredök van, amely századokra oszlik. A franciák nagyon kedveznek nekik, hogy mentül inkább növekedjék a számuk. Az elfogottak közül 6 az Ebergényi, 2 a Pál Deák és egy hajdú a Pál Deák ezredéből szökött meg. Az irlandi kuruc zászlótartót négy más kuruccal együtt *Starhemberg* Guidó tábornokhoz vitték, a többi kilencet pedig a maguk ezredéhez és mint szökött katonákat másnap valamennyit kivégezték.

Ugyanis mindhárom ezred parancsnoka megegyezett abban, hogy mivel Olaszországban még sohasem fogtak el mindhárom ezredbeli desertorokat, most példát adnak és egy kurucnak sem kegyelmeznek meg. Gyulai azonban éppen ennél az alkalomnál jegyezte meg, hogy a télen a villanovai táborban valamennyi tábornok és ezredes, sőt néhány alezredes is volt már táborparancsnok, csak éppen a három magyar ezredes nem: *Ebergényi*, *Pál Deák* és *Bagossy*. „Ugy látom — úgymond — akármicsoda hív, igaz, jó, bölcös és okos, avagy vitéz és magaalalmaztató legyen is a magyar, de nomen hoc: Hungarus az német előtt odium parit és nem kívánja becsületben accomodálni.“ Pedig Ebergényi hadai május 15-én is elvették egy Milanóból jövő kuruc század zászlaját és sokat levágtak közülök.

Június 30-án hallották, hogy *Heister* császári tábornok gróf *Forgács* Simont megverte. A hír elég friss volt, mert a koroncói csata 1704. június 13-án történt. Hallották azt is, hogy *Károlyi* Sándor Ebersdorfon, (a császár születése napján,

1) Naplója 341. lapján.

június 9-én) a császár oroszlánait, párducait, tigriseit s egyéb vadállatait megölette. „Úgy cselekedett — Gyulai szerint, — mint az, ki az Diana-templomot megégette, hogy maradjon híre.“

Minden postán meghallottuk, — jegyezte meg 1704. július 31-én, — „mint folynak a dolgok a császár és az magyarok közt.“ De nemcsak nem részletezte ezeket a „dolgokat“ hanem többé egyáltalában nem is foglalkozott velök naplójában. Ezredesét, *Bagossy* Pált, ezek a hírek 1707-ben végre is a kurucok táborába vezették; ő azonban, aki utóda lett a parancsnokságban, jó magyar létére is mindhalálig megmaradt a császár szolgálatában.

Márki Sándor.

Lugosi dr. Fodor András levelei.

Közli : **Ferenczi Sándor.**

Lugosi dr. Fodor András levelei úgy, a hogy, ismeretesek már. *Torma* Repertórium a is ismeri őket,¹⁾ *Szinnyei* is megemlékezik felőlük²⁾ s társulatunk *Évkönyveiben* is nem egyszer volt már szó róluk,³⁾ de sajátságosan: valahányszor szóba kerültek, majdnem mindannyiszor hibásan hivatkoztak rájuk, majdnem mindig újabb meg újabb tévedések okozóivá lettek.⁴⁾ Ezeknek legalább részbeni megszüntetésére és helyesbítésére szükségesnek tartjuk Fodornak — egyelőre csak — alábbi leveleit közzétenni, mert, különben elég széleskörű levelezéséből, jelenben csupán ennyit tudtunk összeszedni.

Húsz levél van itt együtt, melyek, a Magyar Nemzeti Múzeumból való 1. számú kivételével, mind az Erdélyi Nemzeti Múzeum levéltárának gróf Kemény József-féle gyűjteményében vannak. Nagy részük, 18 drb. éppen Kemény Józsefnek szól, míg Horváth Istvánhoz és Kurz Antalhoz egyet-egyet intézett. Egytől-egyig magyar nyelvűek. Negyedszázadnyi időből húsz levél. Kevés. Azonban, ha meggondoljuk, hogy csak egyetlen egy kelt 1828-ban s a többiek az 1844—1853 közötti évtizedben, egyszerre előttünk áll egy óriási hézag, melyet aligha sikerül kiegészítenünk. Leveleinek átolvasásakor is hamar

1) Repertórium Dacia régiség és felirattani irodalmához (Budapest, 1880.) 160—161. l.

2) Magyar írók élete és munkái. III. köt. (Bpest, 1894.) 568—569. h.

3) X. (Gr. Kuún Géza közleményében; az 1899. jan. 9-én tartott választmányi ülés jegyzőkönyvében), XVIII—XIX. (*Ballum* Ernő dolgozatában).

4) Pl. *Torma* id. munkájában többek közt azt írja, hogy Fodornak 16 gr. Kemény Józsefhez írott levele van az ENM könyvtárában. *Szinnyei* *Torma* nyomán ismerteti őket, de már sajtóhibákkal, melyeket gr. Kuún Géza és *Ballum* Ernő nemcsak, hogy nem javítottak ki, hanem még újabbakkal tetézték. A gr. Kuún Géza felolvasását ismertető *T. G.* sem volt szerencsésebb (*Archaeologiai Értesítő* XIX. évf. 91—93. l.).

észrevehetjük, hogy milyen sok hiányzik, hiszen únos-untalan hivatkozik arra, hogy ennek meg ennek írt, hogy ennyi meg ennyi „sürgető“ levelet kellett írnia kéziratának visszakapathatása végett. Mindezek azonban nem akadályozzák leveleinek közzétételét, mert így is számottevő adalékokat szolgáltatnak a hunyadmegyei tudományos törekvéseknek ismeretéhez.

Jelen közlésünknek nem a részletes méltatás a célja. Ezért csak jelezzük, hogy kik azok, kikhez levelei szólnak, milyen viszonyban volt velük s rámutattunk leveleinek jelentőségére.

Horváth Istvánhoz (1784—1846) való levélírára az adott alkalmat, hogy valamelyik hunyadmegyei faluban egy olyan feliratot talált, a melynek, noha a magyaron kívül még öt népfiainak is megmutatta, sehogysem akadt a nyitjára. Ennek a megfejtésére, illetőleg megfejtetésére kéri Horváthot.

Gróf *Kemény* Józseftől (1795—1855) Fodor egyrészt, mint kiváló kutatótól és tudóstól kérdezősködik némely, előtte még homályos dolog magyarázata felől, másrészt pedig, mint híres és befolyásos embertől kér útmutatást és pártfogást munkájának kiadása és egy Erdélyhoni Archaeologiai Egyesület alapításának az érdekében. Nem teljesen Fodoron mult, hogy egyik sem sikerült.

Kurz Antallal (1799—1849), e változatos életpályát megfutott emberrel, munkájának németre fordítása ügyében lépett összeköttetésbe s egyúttal egy hivatalos hirdetést küld be neki a *Siebenbürger Wochenblatt* részére.

Fodor leveleiben — az Erdélyhoni Archaeologiai Egyesület tervét nem említve — a régészeti munkájáról van legtöbb-ször szó. Illő tehát, hogy néhány sorban arról is megemlékezzünk, ha másban nem, legalább külső körülményeiben. 1860 november 3-án leánya, Alojzia, férj. Gálffi Istvánné, az Erdélyi Nemzeti Múzeumnak ajándékozta édesapja íratát,⁵⁾ melyek

5) Nem sikerült pontosan megállapítanunk, hogy mit ajándékozott ekkor Fodor leánya az ENM-nak. Az *Aranykönyv* (189. l.) ezt mondja: „néhai dr. Fodor András római régiségekről írott munkája kéziratban a hozzá való rajzokkal 1 köt.“ *Torma* pedig a Repertóriumban (160. l.) már 12 „fogás“-ról és 2 füzetéről beszél. *Mommsen* Tivadar (C. I. L. III. köt. 159. l.) csak általánosságban, darab számot nem említve, szól róluk. Hasonlóképpen emlékezik meg felőlük dr. *Buday* Árpád is [Római felirattal. (Kolozsvár, 1914.) 18. l.]. Most 8 kötet van. — Levelei gr. Kemény József hagyatékából kerültek be.

közt több, többé-kevésbé teljes példánya van a „*Panorámá*“-jának vagy az, mint egyik (16.) levelében hivatkozik reá, „*Gyűjteménytár*“-nak.⁶⁾ Két részből: szövegből és képes táblákból áll.⁷⁾ Lássuk őket egyenként.

Eredetileg magyarul akarta kiadni, de a végén mégis le kellett fordíttatnia németre, noha kiadatása így sem sikerült. A magyar szövegből három feldolgozás van. Az egyik 97, a másik 104 levélre terjed, a harmadik, a Bruz-féle átdolgozás nem teljes, csak Farkadinig készült el.⁸⁾ Korra nézve ez a legkésőbbi, 1853—54-ben kellett készülnie, mert leveleiben még nyomát se találjuk a Bruzzal való barátságának, ki 1854 januáriusában már bejelenti a nagy közönségnek, hogy munkájuk I. kötetével készen vannak s azt még azon a tavaszon kiadják.⁹⁾ Az első kettő íratási idejét se tudjuk pontosan megállapítani. Minthogy 1846-iki leleteket még tárgyal bennük s a „Római Arch. Társulat tagja“ cím, melyet 1851 elején használ, már betoldásként szerepel rajtuk, világos, hogy csak a két jelzett időpont, 1846—1851, között készülhettek. Tovább elemezve, a 97 leveles példányban több olyan felíratnál fordul ez

6) Ezt azonban nem szabad összetévesztenünk avval a két, nyomtatásban is megjelent dolgozatával, (Gyűjteménye némiely marosnémeti és vezeli határon kiásvott római sír- és emlékköveknek; ú. így a mehádiaiak is. A magyar orvosok alább említendő kolozsvári gyűlésének ajánlva, Kolozsváron, 1844-ben láttak napvilágot.), melyek anyagát utóbb ebbe is besorozta.

7) E beosztást találjuk meg *Mommsennél* ís, bár az ő leírása a munka műtani állapotától, tehát a mi leírásunktól is eltérő, még pedig azért, mert azóta már nem egy rendezésen ment keresztül.

8) Ennek egy másolatát ajándékozta a Társulatnak dr. *Amlacher* Albert s ezt tették közzé a XV. *Évkönyv* 115—146. l-n. — *Bruz* Lajos egy elég fiatalon, 39 éves korában elhalt „történetkedvelőnk“, kinek több eredeti leírása s oklevélközlése jelent meg a különböző lapokban. A *Vasárnapi Újság* híradása, mely szerint 1856 jún. 23-án halt volna meg, téves, mert előző nap, jún. 22-én hunyt el. E helyreigazítást *Bodor* János, szászvárosi ref. tiszteletes úr szíveségének köszönhetem, ki az anyakönyv nyomán közölte velem ezen adatot.

9) V. ö. *Kenyérvizy* (*Bruz* Lajos) „Irodalmi mozgalmak Erdélyben“ cz. czik-két a *Pesti Napló* 1854. évf. II. számában, hol részletes tervezetet nyújt munkájukról. Hogy mi akadályozta meg a kiadásban, nem tudjuk. Nem lehetetlen, hogy *Kőváry* Lászlónak a *Hetilap* 1854. évf. 7. számában megjelent s Bruzék terveit elítélően bíráló „Irodalmi csatározás“ cz. válasza okozta azt.

a kitétel: „ezt *Thalsonnal*¹⁰⁾ közölni kell, hogy fordítsa le“, melyek fordítása a 104 levelesben megvan, a mi azt bizonyítja, hogy a 97 leveles készült korábban. Megerősíti ezt s íratási idejüket is pontosabban elhatárolja a 104 leveles példány harmadik részének bevezetése, melyben arról is beszél, hogy a szabadságharcz alatt az oláhság pusztításainak következtében nagyon sok régiség ment tönkre. Czímeik, a Bruz-félét kivéve, rendkívül bőbeszédűek, sőt a 97 levelesnek pl. két magyar czímen kívül még egy német czíme is van. Mi megmaradhatunk az első czim rövidítésével, a „*Panorámá*“-val. Mig a német fordítás: „*Führer durch Siebenbürgen*“ szövegének I. kötetéből egy példány se maradt fenn, addig a II. kötetből két példánnyal is rendelkezünk. Az egyik 34, a másik 42 levélre terjed. Alighanem az első a korábbi, legalább az, hogy a második bővebb s rendszerebb, erre enged következtetni. Mint a 19. számú levélből értesülünk, 1850 vagy 1851-ben fordította le.

A képestáblákból három kötet maradt reánk. Az első 81 levélből áll. Inkább csak vázlatok, mint kidolgozott rajzok vannak benne. A másik kettő, a német fordításhoz tartozó képes-táblák I. és II. kötete. Az egyik 76, a másik 60 levélre terjed. Abban 365, ebben 522 ábra foglal helyet. A vázlatok többnyire Fodor munkái, ámbár *Neigebaurnak*¹¹⁾ is igen sok, jegyzetekkel ellátott vázlata van közöttük. A többieket ifj. Péterfi Károly,¹²⁾ Balogh J. és M. S.¹³⁾ készítették. A két első magyar szöveg nagyon is magán viseli az impurum jelleget, kihúzások,

10) *Thalson* Dénes gyulafehérvári tábori pap. Szintén foglalkozott régészettel s gr. Kemény Józseffel is levelezett ily ügyekben.

11) Dr. *Neigebaur* J. F. bukaresti porosz konzul, ki 1847-ben járta be Erdélyt, római régiségek után kutatva, miközben Fodort is meglátogatta. (Erről még alább is szólunk.) Kutatásairól „*Dacien*“ cz. művében (Brassó, 1851.) számol be.

12) Ez az ifj. Péterfi Károly — *Kelemen* Lajos tanár úr szóbeli szives közlése szerint — alighanem avval a Péterfi Károllyal azonos, ki, mint gyermek-ifjú, közvetlenül a piskii csata előtt állott be Bem hadseregébe Szászvároson, s ki később Marosvásárhelyre került rajztanítónak a református kollegiumba, s mint ilyen 1885—87-ben őt is tanította. Hasonnevű atyja 1836—1848 közt a tordosi ref. egyházközség lelképásztora volt. — *Balogh* J.-ről semmit sem sikerült megtudnunk.

13) Ezt az M. S. jegyű rajzolt tarthatjuk annak az olasznak, kiről Fodor leveleiben többször megemlékezik.

betoldások, utólagos helyesbítések sűrűn fordulnak elő bennük. Éppen ilyen a 81 leveles képestábla kötet. A többi általában tisztább, rendesebb és gondosabb kéz munkái. Tanulmányozásukat rendkívül megnehezíti az, hogy többször is átszámozták őket és hogy a bekötéskor is összezavarodtak a táblák. Maga a szöveg három részre oszlik.¹⁴⁾ Az első rész bevezetőjében mindenekelőtt gyűjtőmódszeréről s gyűjtőútjairól számol be, majd megemlékezvén a magyar orvosok és természetvizsgálók 1844-iki kolozsvári nagygyűléséről, áttér az archaeologia fontosságának fejtegetésére, aztán Dacia elestét s római tartománnyá lételeét adja elő, végül pedig részletesen tárgyalja Hunyadmegye azon helységeit, „melyekben római régiségek és egyéb nevezetességek találtaknak“. A második részben az alsófehérmegyei leleteket próbálja feldolgozni, előbb azonban röviden megemlékezik az előtte élt erdélyi régiséggyűjtőkről, Dacia felosztásáról és a feliratokon előforduló istennevekről. A harmadik rész bevezetőjében bocsánatot kér, ha netalán néhány felirat magyarázásában tévedt volna, avval mentetgetvén magát, hogy ő csak „kezdő“ archaeologus. E kötet különben a Dacia más helyein talált régiségekről is szól. Ezekben lehet a 97 és a 104 leveles példányok vázát összefoglalni. A többiek beosztása ezekhez hasonló.

Magát a munkát oly alakban, a hogy azt Fodor elkészítette, nem igen lett volna érdemes kiadni. Érthető tehát a gróf Kemény József hallgatolagos húzódózása, hiszen mikor római régiségekről akar beszélni, minden rendszer és kritika nélkül belekever nemcsak középkori, hanem újkori emlékeket is. A Brüz-féle átdolgozásban (Brüz hatása alatt) már népmeséket is találunk. Kövári is ezt a rendszertelenséget és következetlenséget veti a szemükre említett válaszában. Később Mommsen, s utána Buday, ezeken kívül a szakképzettség hiányát is felróják Fodornak.

Leveleinek hangja általában alázatos és tiszteletteljes. A gróf Kemény Józsefhez szóló levelei közül az elsők még mind

14) Az egyes részek közt így oszlanak meg a levelek: 1) a 97 levelesben: 51, 52—85., 86—97.; 2) a 104 levelesben: 57, 58—91, 92—104. Megjegyzendő, hogy a lapszámok jelzésénél a legutolsó, számozógéppel történt lapszámozást követtem.

telve reménységgel, lassanként azonban elcsügged, hogy aztán hitét, bizalmát elveszítve, a legmélyebb elkeseredés hangján követelje vissza kéziratát. De nem tart sokáig a haragja, hamar elfelejti azt. Örvend, ha az általa tisztelteket kitüntetés éri, szomorkodik, ha azok oly tettet követnek el, mellyel eljátszák becsülését. A hála s a rajongás is nem egy helyen villan ki. Fogalmazása, mint a Panorámájában is, meglepően gyenge, nagyon gyakran meglátszik, hogy küzd a nyelv nehézségeivel. Közlésünkben éppen ezért, tekintettel meglehetősen ingadozó s következetlen helyesírására is, a hol csak lehetett, nem tartottuk meg az eredeti írásmódot, hanem a mainak megfelelőleg átírva adjuk.

*Dr. Fodor Andor
N. Hunyady Gé. Fizic. Prof.*

1.

Déva, 1828 augusztus 14.

Horváth Istvánnak.

Tekintetes Úr! Itten egy épületen egy czédulára irtam s ide mellékeltem felírás találtatik.¹⁵⁾ Hogy e mit tegyen, minnyájunkat, a kik láttuk, interessált, de, noha sok tanultaknak mutattam, mégis, hogy micsoda írás neme legyen, megmagyarázni nem tudták. Mutattam töröknek, görögnek, zsidónak, rácznak, oláhnak, de egy se esmérte. Ez okból bátorkodom a Tekintetes Úrral, mint a ki itten a tudós nagyvilágban vagyon, közölni azzal a bizodalmas és barátságos kéréssel, méltóztasson az itten majd minden világ szegeletéből egybengyült nemzeteket próbálgatni, ha valamelyik eltalálná és azon esetben, hogy mit teszen, ha nekem póstán megírni méltóztatna,

15) E czédula — mint a levél melléklete — ma is megvan. Hogy hová való s mit ábrázol nem tudjuk. A képestáblák közt nem akadtunk rá. Itt említjük meg, hogy a közlésünkhöz mellékelte aláírás másolatot e levél aláírásáról készítettük.

felette elkötelezne, a ki ezután több ilyekkel lennék bátor kedveskedni. Addig is magamat szivességében ajánlván, tisztelettel maradtam a Tekintetes Úrnak

Déván, 14-o Augusti 828.

alázatos szolgája

Dr. Fodor András,

nemes Hunyadvármegye physiceusa.

Külczime: A Hazai és Külföldi Tudósítások írójának, tekintetes Horváth Úrnak tisztelettel Pesten.

2.

Déva, 1844 november 11.

Gróf Kemény Józsefnek.

Méltóságos Gróf Úr! Nagyon tisztelt Jóakaróm! Bocsánatot remélek, ha okaim tudandja, miért teljesítettem ily későn ígéretem, melyben gróf *Csáki* József¹⁶⁾ Önagysága hátráltatott, a ki a hunyadvármegyei régiségekről írtam kéziratomat, csak szeptember végéig elkérvén, ezelőtt 10 napokkal küldötte vissza. Ezt pedig elmulthatatlanul kívántam Nagyságoddal közleni, mint a ki nemcsak a palaeographiában, hanem a heraldikában, archaeologiában nálamnál sokkal tapasztaltabb, mint oly, ki sok régi oklevelekkel s egyéb régiségekkel bír. Ennélfogva instálom Nagyságodat, méltóztasson az íráshoz mellékeltem rajzolatoknak jelentőségeiket és régi iratok értelmeket nekem megmagyarázni, mivel ezen munkám tovább akartam folytatni és a télen bevégezni. Ennélfogva úgy akarnám kiadni, hogy minden abban, foglaltak jól legyenek magyarázva. Úgymint:

1-szor. A 28-dik lapon levő, II-ik tábla alatti 7. szám alatti rajz és goth írás mit jelent? Mi értelme? Valamint a VI. és VII. táblán 8. és 9. számmal jegyzetteket.

2-szor. A IX. tábláni paizsokból, ha meg tudhatná magya-

16) Gróf *Csáki* József, Kővári szerint, a „feudal kor utolsó gavalléra“, jó ember s bőkezű adakozó.

rázni, mely család czímere lehet, mivel ehhez hasonlók vannak a vajdahunyadi szálában is, melyet Hunyadi János épített.¹⁷⁾

3-szor. Vajjon a 35. lapon a tövisi templomban levő felirat értelmét is jól magyaráztam-e? ¹⁸⁾

Ezekén kívül minden lapon, valamely észrevétele lenne Nagyságodnak, sziveskedjen, minden lapra nézve kijegyezve a maga vélekedését, velem közleni, hogy a szerint tudjam, hogy, ha szükséges leszen, a kiigazítandókat kiigazítani.

A gyűlés alkalmával felolvastat nem küldhetem egészben, mivel az egyik ív eltévedett, de ez a „*Hon és Külföld*“ 76. és 77. számok alatt szóról-szóra kijött s annál fogva abban megtalálható.¹⁹⁾

Az egyesületre szolgáló terv pontjait, az én nézetem szerint, ezennel ide mellékelve küldöm. Ezekhez még lehet tenni s a gyűlés alkalmával a többi teendők felől értekezni, p. o. mely helységben, kik bizattassanak meg? Hunyad-vármegyében, Fehérvárt, Enyeden, Zalatnán, Tordán, Kolosvárt, Vásárhelyt, Szászvároson, stb.

A régiségekrőlí kéziratomat pedig, ha csak lehetséges leszen, instálom a Nagyságod által meg nem magyarázhatókra nézve Kolosvárt is, a régiségeket tanító tanárral közleni, mindenetre pedig a maga véleményével együtt ezt deczember végéig visszaküldeni, hogy tovább folytathassam, mivel nekem

17) A rendelkezésünkre álló idő csekélyisége miatt nem tudtuk meghatározni, hogy miről kérdezősködik ezekben Fodor.

18) Erre — a helynév megjelölése nyomán — mégis ráakadtunk. A 104 le-veles Panorama 160. l-n van. Fodor szerint részben héber, részben szerb szövegű himnusz, melyet Thalson 1845-ben írt le a tövisi gör. kath. templom egy kőtablájáról. Hogy most megvan-e, nem sikerült megtudnunk.

19) A magyar orvosok és természetvizsgálók Kolozsváron, 1844-ben tartott V. nagygyűléséről van szó, hol Fodor szept. 3-án Csismó, Déva, Gredistyc, Hát-szeg vidékén, Kalánfaluban és Várhelyen talált régiségekről „nagy figyelemre méltó értekezést“ tartott, s hol egyszersmind egy régészeti társaság alapításának az eszméjét is szóba hozta. [V. ö. *A magyar orvosok és természetvizsgálók V. nagygyűlé-sének munkálatai.* (Kolozsvár, 1845) 67. l.] Itt felolvasott értekezésének szer-kesztői észrevételekkel ellátott kivonata (s nem az eredeti, mint Fodor írja) jelent meg a *Hon és Külföld* 1844. évf. 300—304. és 305—307. l-n, „Római régiségek Hunyadvármegyében“ czimmel.

csak télben, midőn az éj hosszabb, van időm dolgozni. Ki magamat tapasztaltam kezébe ajánlva, alázatos tisztelettel maradtam Nagyságodnak

Déván, 11-ik november 1844.

alázatos szolgálja

Dr. Fodor.

Után írás. — Hogy részvényeseket gyűjtsenek, ásassanak, holmi régiségeket felfedezni törekedjenek, lemásoltassanak, rajzoltassanak, magukhoz váltsanak, Hunyad-vármegyében gróf *Gyulai* Lajost²⁰⁾ és Hátszeg vidékén főbíró *Lukács* Józsefet,²¹⁾ Szászvároson doktor *Lészait*²²⁾ és *Lokrényit*,²³⁾ Fehérvárt az insinért,²⁴⁾ Zalatnán orvos *Rájnboldot*,²⁵⁾ Enyeden valamelyik professzort,²⁶⁾ Tordán dr. *Hankót*²⁷⁾ és mérnök *Ertseit*,²⁸⁾ stb.

Az Erdélyhonni Régiségtani (Archaeologiai) Egyesület

nézetem szerint következendően lenne nevezendő:

Erdélyhonni Régiségtani Egyesület, a honi régiségek föl-kutatására s azoknak megtartására, következendő alapelvekre alakulván 1844-ik évben, úgymint:

1-o. A honi régiségeket föl-kutatni s megszerezni és azo-

20) Gr. *Gyulai* Lajos nagylelkű irodalompartoló s az Erdélyi Múzeum eszmé-jének lelkes hive, 1856-ban az ő gyűjteményét mondotta Mommsen a leggazdagabb erdélyi lapidariumnak.

21) Demsusi *Lukács* József, a hátszegi kerület főbírája, szintén régiség-gyűjtő volt.

22) Dr. *Lészai* Dániel, Szászváros országos hírvő fogorvosa, ki értékes régi-pénz gyűjteményét az 1841—43-i országgyűlésen a létesítendő ENM-nak ajánlotta fel.

23) *Loreni* József szászvárosszéki szenátor. Ő is gyűjtött régiségeket.

24) Szathmári *Enyedi* László.

25) Dr. *Rheinbold* Ignác kincstári sebész, ki avval mutatta ki áldozatkészse-gét a létesítendő ENM iránt, hogy a zalatnai és ompolymenti római feliratokról ké-szített — igen pontos — rajzait felajánlotta annak a számára.

26) 1844-ben a következőkből állott a Bethlen-kollegium tanárikara: *Bodola* Sámuel, *Farnos* Károly, *Incze* Dániel, *Mihályfi* Károly, *Péterffi* László, *Szász* Károly, *Vajna* János és zejkfalvi *Zeyk* Miklós.

27) Dr. *Hankó* Vilmos, Tordavármegye főorvosa, hasonlóan lelkes hive a mű-zeumi ügynek.

28) Téglási *Ertsei* József Tordavármegye erdőmestere.

kat jövődre vagy hű rajzolatban, vagy pedig öntermészetes-
ségekben megóvni és megtartani az *Erdélyi Múzeumban*.

2-o. Az egyesület teendősége és hatósága geographiai
tekéntetben csupán csak a honra leszen fordítandó.

3-o. Az egyesület főhelye és széke Kolosvárra lenne leg-
célszerűbben alkotónak, úgy mindazonáltal, hogy az egyesületi
tagok más helységekben is tarthassanak gyűléseket és érteke-
zéseket, azáltal a kitűzött közczélra munkálkodván.

4-o. Az egyesület törekedni fog a külhoni ilyesnemű tár-
sulatokkal is érintkezésbe és tudományos viszonyokba lépni.

5-o. Az egyesületet egy igazgatóság és választottság fogja
vezérelni és igazgatni.

6-o. A társulat rendes és tiszteletbeli tagokból fog állani.

7-o. Minden tagja az egyesületnek kötelezni fogja magát
ereje és tehetségéhez képest az egyesület kitűzött czélját sege-
delmezéssel előmozdítani, kiváltképp

8-o. a rendes tagok kötelesek, egy, szabad tetszésük sze-
rinti pénz mennyiséggel, mely mindazonáltal 5 Rflor. c. m.
alóli nem lehet, hogy minden sorsúak részesedhessenek, éven-
ként mindenkor az év első három havaiban az egyesületi pénz-
tárnokhoz befizetvén, az egyesületet segíteni. Egyébaránt tetszé-
sétől függ mindenkinek több részvényeket venni.

9-o. Minden rendes tagnak joga leend az igazgatóságnak
és választottságnak új tagokat ajánlhatni, de a kik csak akkor
lesznek az egyesület tagjai, a midőn az igazgatóság számukra
fölvételi diplomát adott.

10-o. Az igazgatóság és választottság teendője leszen az
egyesületnek minden ügyeit elrendelni, munkálatait igazgatni
és vezérelni, a teendőket és foglalatosságokat kiosztani, a ku-
tatásnak egy vagy más nemét elarányozni, s e végre az egye-
sület pénztárából a szükséges költségeket megrendelni, egye-
sületi titoknokot, pénztárnokot s több efféle személyeket vá-
lasztani.

11-o. A pénztárnok által viendő számadásai az egyesület-
nek minden bevételekről és kiadásokról az egyesületnek két
vagy három tagjai által minden évben meg fognak vizs-
gáltatni.

12-o. A választottság mindannyiszor fog az igazgatóság által tanácskozás végett összehívadni, valahányszor a szükség ezt kívánni fogja.

13-o. Évenként legalább is egy közgyűlés fog tartatni, melyre az egyesületnek minden tagjai előre, hirdapok s hivatalos levelek által föl lesznek szólítva. A gyűlés idejét és napját az igazgatóság határozandja meg és hirdeti ki.

14-o. Az illetén közgyűlésekben a tagok elejében fognak terjesztődni a társulatnak évenkénti minden munkálatjáról, bevett tudósításokról, feladatokról, számadásokról s több ilyesmi ügyekről való jegyzékek és előterjesztések s egyszersmind az igazgatóságnak vagy akármelyik tagnak is előterjesztésére határozatok is hozatnak.

15-o. A tagok minden időben értekezhetnek az igazgatóság és választottsággal.

16-o. Minden olyan helységekben, hol régi dák vagy római épületek nyomai mutatkoztak, egy biztost kell rendelni, a ki olyatén helyeken ásattasson s a mások által is találtakat magához váltsa, azoknak kutatásokra másokat is serkentsen, az olyakat, melyeket magához váltania nem lehetne, lerajzoltassa.

17-o. Az egész országra nézve legalább 4 rajzoló rendtessen, hogy az oda, hová kívántatni fog, elutazzék s a lerajzolandókat lerajzolja.

18-o. Ezen Archaeologiai Társulat protektorának a Nagyméltóságú Kormányzót vélném megnyerendőnek, első elnöknek gróf Kemény József, pénztárnoknak gróf Gyulai Lajos Önagyságokat.

19-o. A társaság tagjai közül választassanak egy vagy két oly egyének, a kik az emlékkövekeni ábrázolatok jelentőségeiket, úgy pénzekben s egyebekben megmagyarázzák s a gyűjtöttekről észrevételeiket kidolgozva, fél évenként az egyesület elnökének beadják, melyek azután a nagygyűlés által is megbiráltván, köztudat végett kinyomtattnak, melyeknek begyűlendő árakból az egyesület költségei fognak fedeztetni.

20-o. Minden részvényes azonnal, hogy magát ezen egyesületbe beírja, tartozik a maga részvényei mennyiségét az alá-

íraskor előre kifizetni azon hat évek alatt, melyeknek elteléséig magát visszaléphetetlenül egyesületi tagul lenni kötelezte.²⁹⁾

Kidolgozta Déván, november 6-án 1844.

Lugosi Fodor András s. k.

3.

Nagyenyed, 1844 december 8.

Gróf Kemény Józsefnek.

Méltóságos Gróf Úr! Különösen tisztelt Jóakaróm! Én megindultam volt, hogy egy peres dolgomban Kolosvárra menynek s eddig el is jöttem, de itten vettem tudósítás szerént a dolog oly változást szenvedett, hogy feljövetelem szükségte-lenné vált s mivel eszerént úgy, a mint óhajtottam, szivélyes tisztelője nem lehetek, e soraim által kívánom Nagyságodat tisztelni s egyszersmind affelől is értesíteni, hogy az Archaeologiai [Egyesület] alapszabályául szolgáló pontokat vélekedésem szerint megírván, azokat gróf Gyulai Lajos Önagyságának, a Nagyságod kezébe leendő juttatás végett, általadtam, az egyéb, Hunyadvármegyében található régiségekről s ritkaságokróli kézíratommal együtt, melyet, remélem, Nagyságodnak által is szolgáltatva, mely utolsóban találtakra nézve, valamint előbbi levelemben, úgy ebben is arra instálom, méltóztasson minden pontra nézve, minekutánna azokat általolvasta, különösen a dévai templom mennyezetén levő címerekre nézve,³⁰⁾ kiké lehettek, nekem a maga vélekedését megírni s ha csak lehet, még jelen hónap végéig a kézíratot vélekedésével leküldeni, hogy a télen munkálatom tovább folytathassam, úgy affelől is értesíteni, mennyiben áll az Archaeologiai [Egyesület] terve. Egyik, vagyis másodelnöknek gróf Gyulai Lajos Önagyságát

29) Az eredetiben ugyan a 19. §. után van az aláírás és csak ezután jön a 20. §., de mi könnyebbség kedvéért a többiek sorrendjébe osztottuk be. Egyedül ez a tervezet nem a Fodor írása.

30) Az eredetileg Szent Miklósnak szentelt templom mennyezetén az Anjouk, a Hunyadi János és Szilágyi Erzsébet egyesített, továbbá I. Ulászló címerei voltak láthatók. A német fordításhoz tartozó képestáblák I. köt. 71. l.-n Fodor is bemutatta őket, sőt a 81. és 83. lapokon a sírkövek rajzait is adja.

gondolnám választandót. A ki magamat a Nagyságod kezébe ajánlva, alázatos tisztelettel maradtam Nagyságodnak
Enyed, 8-ik deczember 1844.

alázatos szolgája
Dr. Fodor.

Külczíme: Gyerőmonostori Meltóságos gróf Kemény József
Őnagyságának, Országos Választottság és a Magyar Tudós
Társaság egyik nagyérdemű tagjának tisztelettel Kolosváron.

4.

Déva, 1845 márczius 18.

Gróf Kemény Józsefnek.

Meltóságos Gróf Úr! Különösen tisztelt Jóakaróm! Én még az ősszel küldöttem volt fel Nagyságodhoz gróf Gyulai Lajos Őnagysága által a hunyadmegyei régiségekrőlí kéziratomat azon alázatos kéréssel, hogy méltóztatna némely, abban kijegyzettemekre a maga tapasztalása és általlátása szerinti magyarázatának megírásával engem szerencsétetni. De mindeddig, noha azután két rendben bátorzkodtam soraim által Nagyságod instálni kéziratom visszaküldése s maga vélekedése adása eránt, se egyiket se másikat meg nem nyerhettem, hihető az alkalmatosság nem létele mián. Ennélfogva, mivel azon kézíratra nagyon szükségem vagyon, instálom alázatossággal Nagyságodat, méltóztasson azt ezen levelem általadójának, főispányunk legényének általadatni, mint bizonyos alkalomnak, ki azt nekem kezemhez fogja szolgáltatni. Midőn magamat továbbá úri kegyébe ajánlom, alázatos tisztelettel maradtam Nagyságodnak

Déván, 18-ik márczius 1845.

alázatos szolgája
Dr. Fodor.

5.

Déva, 1845 július 4.

Gróf Kemény Józsefnek.

Meltóságos Gróf Úr! Különösen tisztelt Nagyságos Uram! A hunyadmegyei régiségekről írtam kéziratomat a mult ősön

gróf Gyulai Lajos Őnagyságától oly alázatos kéresemmel küldöttem volt Nagyságodnak általadás végett, hogy minekutánna azt által olvasta s lehető, engem felvilágosító észrevételeit arra megtette, méltóztasson mentől előbb kezemhez küldeni, melyben, hogy az elkezdetteket tovább folytathassam, visszaküldése végett több rendbeli leveleimmel kértem, de mindeddig se választ, hogy mi okból nem küldi, se a kéziratot venni szerencsém nem volt. Ennélfogva ezen bizonyos dévai alkalmatosság által instálom, kéziratomat vissza, kezemhez küldeni méltóztatna, a ki alázatos tisztelettel maradtam Nagyságodnak

Déván, 4-ik július 1845.

alázatos szolgája

Dr. Fodor.

Külczíme: Gerendi Méltóságos Gróf Kemény úr Őnagyságának alázatos tisztelettel Kolosváron.

6.

[Déva, 1845 szeptember 28.]³¹⁾

Gróf Kemény Józsefnek.

Felszólítás

azon meleg érzéssel résztvevő hazafiakhoz, kik az archaeológiát (régiségtant) kedvelői s annak előmozdításában, hogy mindent, mit régít hazánk magában elrejtve tart, magunk s utódaink számára kikutassuk s a tudnivágyó világnak elejébe tárjuk, segédkezet nyújtani kívánnak,

mire nézve már 1844-ik évben, Kolosváron tartodott Királyi Magyar Temészetvizsgáló Társulat nagygyűlése alkalmával tevődött egy előterjesztés, hogy a régiségtan a Természetvizsgálók Egyesületével egybekapcsoltsassék, minek következtül 1845-ben is, a Pécsen tartodott nagygyűlésben is szönyegre került ezen tárgy, hol hasznossága felől mindnyájan meggyőződven, egyenlő akarattal annak munkába vételét any-

31) Jóllehet e levél nincs keltezve, azért mégis könnyen megállapíthatjuk iratási idejét abból, hogy a külczim mellett szept. 28-i postai lebélyegzés van.

nyival is inkább szükségesnek tartották, mivel azáltal a történelmi némely még homályos állításoknak bebizonyítására lelhető³²⁾ adatok megszerzésére legcsalhatatlanabb forrásul szolgálhat.³³⁾ Mely okból, hogy ezen hasznos régi óhajtás valahára teljesedhessen, mely szerint a föld gyomrában elrejtett vagy affeletti régi, római emlék, sírköveket, szarkofágokat, Mithrasokat,³⁴⁾ szobrokat, oszlopokat, mint olyakat, melyek a művészet előmozdítására és felvilágosításával szolgálhatnak arra is, hogy azokból megítélhessük: mily fokon állott ezelőtt kétezer évvel a rómaiak idejében a szobrászat és kőfaragás és ő utánunk azzal mennyire haladtunk elő vagy maradtunk hátra?

Mind ezért, mind pedig, hogy mi is e tekintetben más nemzeteknél hátrább ne maradjunk, szükségesnek tartom, hogy annak teljesítéséhez komolyan és mentől sietőbben hozzáfogjunk, a vagy csak azért is, hogy, ha a Nemzeti Múzeum az ország rendei kívánata szerint létesülend, azt hasznos gyűjteményekkel gazdagíthassuk s mentsük meg az oly drága régiségeket becsülni nem tudó, romboló kezektől, a kiknek hanyagságuk miatt, mint a várhelyi mozaik is,³⁵⁾ elpusztulnak vagy mint a szobrokat, oszlopokat, emlékköveket egybetördelik s mésznek kiégetik, vagy kőfalba oly móddal rakják, hogy azután azt, mi rajta volt, soha többé senki se láthatja.

32) Eredetileg „szolgálható“-t írt ide Fodor, utóbb alakította át „lelhető“-vé.

33) Még a besztercebányai gyűlésen (1842) tett *Kubinyi* Ferencz egy indítványt, hogy „az Archaeológiának, mint a természettudományokkal összeköttetésben levőnek, külön szak tűzetrék ki“. (V. ö. *A magyar orvosok stb. id. munkálatainak* III. köt. 125. l.) Ennek következtül a kolozsvári nagygyűlésen — újra *Kubinyi* felszólalására — „megállíttatott, hogy az archaeologia, mint a természettani, csillagászati és földrajzi szak alosztálya vétessék fel“. (U. az V. köt. 12. l.) Az ekképpen kibővült szakosztályban tartotta Fodor említett előadását. A pécsi nagygyűlésen *Bugát* Pál az archaeológiát ki akarta hagyni a tárgyak köréből, de indítványát nemcsak, hogy nem fogadták el (U. az VI. köt. 48. l.), hanem még ugyanezen a gyűlésen olvasta fel *Wenzel* Gusztáv „Néhány észrevétel, mennyire fekszik a magyar orvosok és természetvizsgálók gyülekezetének feladatában az archaeologia“ cz. értekezését, mely általános tetszéssel találkozott.

34) T. i. Mithras táblák.

35) A Várhelyen talált, Priamos és Paris jelenetet ábrázoló, mozaikpadlóra czéloz, mely 1823-ban került napvilágra, azonban hamar tönkrement.

Mely illetén régiségeknek megmentések csak azoknak egybegyűjtetésük által történhetik meg, mire költség kívántatik, főképpen azért, hogy oly helyeken, hol olyakat a földbe rejtve feltalálni remélik, utánnuk ásattassanak. A költség egybeszerkesztésére nézve pedig más mód nincsen, mint az, hogy részvényesek álljanak egybe, a kik aláírási ívet indítva meg a jelenlegi országgyűlésen, mentől több részvényeseket szerezzenek és minekutánna ez megtörtént, a következőket eszközölni:

1-ször, hogy addig is, míg az Archaeologiai Társulat alakulhatna, egynehányan gyűljenek egybe a régiségeket kedvelők közül Kolosvárra, hol most az országgyűlés folyta alatt számos olyakat lehet együtt találni, a szükséges szabályoknak alapítása, a tárgyakat vezérlő tagok megválasztása s kinek minő teendősege elhatározása végett;

2-szor, azok határozzák el, hogy az országban található mindenféle régiségek, mint könyvek, kéziratok, butorok, fegyverek, ékművek, szobrok, szárkokfágok, Mithrasok, emlékkövek, oszlopok s több olyasmik miként szereztethessenek meg.

3-szor. Minthogy a régi, római emlékkövek s egyebek, az ők idejükből többnyire oly helyeken találtnak, hol haddan azoknak városaik, letelepüléseik voltak, föld alá temetve, azokat után ásatás nélkül³⁶⁾ meg nem lehet kapni, miközben gyakran nehéz akadályok adják elő magukat, a midőn a helynek tulajdonosa, ha nemes, katona vagy fiskális birtok, földjét felturatni nem engedi, minek elhárítása tekintetéből

4-szer, szükséges, hogy a társulat a maga célba vette tervét a Felséges Királyi Főkörmányzónak elejébe terjessze, ennek közben vetése által oly rendelést eszközölni, melynek következtetésül a tőle nyerendő *salvus conductus*nak előmutatása mellett a kutató ásatások végbenvitelére kiküldendő egyének ne akadályoztassanak, kötelességük lévén a felásatták helyeket viszont előbbeni állapotjukba visszahelyeztetni s a találtakat minden akadály nélkül a Nemzeti Múzeum számára elvevődni engedni,

5-ször, hogy az ásatások általi kutatások oly helyeken

36) Kétszer írva.

vitessenek véghez, hol újak feltalálások remélhetők, valamint egyéb régiségek kinyomozása s egybenszerzések végett is szükséges leszen minden megyében, székben, oly helységben lakó egyéneket, mint tagokat, megbízni, kik felől tapasztalásból tudatik, hogy a régiségeknek egybegyűjtésük eránt különös hajlandósággal viseltetnek s a közérdek tekintetéből, minden haszonvágy nélkül, a megbizottakat szívesen teljesíti.

6-szor. Az oly emlékköveknek s szobroknak lemásolások végett, melyek nevezetességükért a lemásolást megérdemlik s tulajdonosaitól meg nem szerezhethők, másolataik levétele végett oly egyén eránt is kellestik gondoskodni, a ki mindenhol találhatótak másolatba vegyen.

7-szer. Minthogy egybegyűjtése az említett költség nélkül nem történhetik, szükséges az évenként teendő költségeknek megellelhetése végett részvényeseket szerezni, mi úgy történhetik meg,

8-szor, hogy, ha a fentt írt pontok a két magyar-hazabeli hírlapok által kihirdettettnek s a szerént a részt venni kívánók felszólíttatnak magukat a kirendelt titoknoknál beíratni.

9-szer. Hogy ezen egyesületben mentől többen részesedhessenek, oly jó igyekezetű, de, hogy a költségeket ki nem állani tudó ifjak is, kik előtt a régiségtan kedves, az évi díj csak 5 forint legyen konvencziós pénzben. Egyébaránt a nagyobbak és tehetősebbek tetszésétől függ nagyobb áldozatokat tenni a jó célnak mentől előbbi teljesezésben vétethetése végett, a miért az olyak különös pártfogók gyanánt fognak tekintetni.

10-szer. Az ily móddal magukat beíratnak kötelesek az évi díjt előre, vagy évenként két szakaszokban, Szent György ³⁷⁾ és Szent Mihály napján a pénztárnoknak befizetni, veendő nyugtatvány mellett.

11-szer. A hivatalos egyének titkos szavazat által 3 évre választatnak a rendes tagok által.

12-szer. Minden évben egy, sürgető esetben két nagy-

37) Ápr. 24. és szept. 29.

gyűlés tartatik, hónaponként pedig egy [kisebb], meghatározott bizonyos nap Kolosváron.

13-szor. A kis gyűlésekben is minden részvényesek jelen lehetnek, de eldöntő szavazattal csak a rendes tagok bírnak. Mindazáltal vélekedést adhatnak.

14-szer. Minden tagnak kötelességében áll arra törekedni, hogy minden névvel nevezendő régiségeket hol és kiknél találhatni kinyomozza s az egyesület költségén, ha másképpen nem lehetne, megszerezze, az azokróli adatokat környülményesen leírja s úgy az egyesületnek bemutassa.

15-ször. Az évenként egybegyűjtett régiségeket lerajzolva vagy leírva, magyarázatokkal az egyesület költségén kiadni azon megjegyzéssel, hogy azok hol találtattak vagy kik által ajándékoztattak.

16-szor. Ezen egyesületnek lehetnek az ásványtant kedvelők is tagjai, a mennyiben a múzeum számára ásványok, érczek is gyűjtendők.

17-szer. Tiszteletbeli tagokul más birodalombeliek is, olyak, kik felől remélni lehet, hogy gyűjteményekkel vagy tudományos tudósításaikkal az egyesület hasznára lehetnek, felvétetődnek.

18-szor. Mihelyt aláírás által akkora tőke alapul, hogy abból felakadás nélkül a munkálathoz lehet fogni, az egyesület alapulva leszen, melynek statútuma a következő leend:

Az Archaeologiai Egyesület statútumai.

I. Ezen egyesület neve Erdélyi Régiségtan[i Egyesület], melynek célja a hazai régiségeket megszerzeni s a késő maradék számára, megtartani, még pedig vagy a maguk természetes valóságukban, vagy lerajzolt másolatokban.

II. A társulat hatóságának köre, geographiai tekintetben, az egész országra kiterjed.

III. Középpontja vagy gyűlések főhelye az anyafőváros, Kolosvár leszen, melyen kívül szükség esetében más, kisebb, az országbeli városokban is tartathatnak részletes gyűlések sietőbb tárgyak elhatározása végett egymáshoz közelebb lakó

tagok által, minek eredményéről kötelesek a nagy gyűlést tudósítani.

IV. Az egyesületnek azon kelletik törekedni, hogy azzal külföldi hasonló egyesületekkel is egybenkötésben álljon, hogy azoknak tagjai munkálkodásuk által is segítettve, ezen egyesület is czélszerűbben működhesen.

V. Az egyesületnek egy kormányzó pártfogója leend, ki az egészet vezérli.

VI. Az egyesület rendes, tiszteletbeli s levelező tagokból állandó.

VII. Minden tag köteleztetik a maga tehetsége s értelméhez képest törekedni, hogy mindent, mit a czél elérhetésére hasznosnak lát, eszközölje, t. i. akármilyen névvel nevezendő régiségeket kikutatni s megszerezni.

VIII. A felvett tagok tartoznak évenként fizetődni a meghatározott pénzmennyiséget, minden felszólítás nélkül, egyszerre vagy két szakaszokban, Szent György és Szent Mihálykor, a választott pénztárnoktól veendő nyugtatvány mellett befizetni.

IX. A rendes tagok ajánlhatnak minden oly egyéneket tagtársakul felvenni, a [kik felől³⁸⁾ meggyőződtek, hogy a régiségtanban jártasak s azt előmozdítani törekvésük, kiknek azután meghatározandó díj mellett diploma adatik.

X. Az elnök és választott tagok vezérlik s rendelik, kezelik az egyesület dolgait s foglalatosságaikat, teendőségüket, melyeket teljesíteni kelletik meghatározzák, a véghez viteendő vizsgálatokat, lemásoltatásokat, az azokat véghez viendő tagokat, arra megkívántató költségeket, titoknok, pénztárnok s más szükséges tagok választását.

XI. Az elnök számadoltatja minden évben két, evégre ki-rendelt egyének által a pénztárnokot.

XII. Minden évben legalább egyszer az egyesülethez tartozó tagtársakat egy, előre kitűzendő időre az elnök által hírlapok által tudósítva, egybehivatnak az egész év folyása alatt

38) Ez, valamint az utána következő néhány, [zárájfelbe] foglalt szó kizakadt.

véghez vittek eredménye felől s jövődre mik legyenek a teendők, megvizsgálni és határozni.

XIII. A közgyűlésben a tagok számot adnak egész évi munkálkodásaik, tapasztalásaik, előhaladásaik felől, elhatározzák a megfejtés végett kifizendő kérdéseket, tárgyakat, megvizsgáltatnak a számadások pénzbeli mennyiséglete.

XIV. Minden tag akkor tehet az elnökséghez egy vagy más tárgy iránt jelentést a maga hozzáadja vélekedésével, a mikor szükségesnek véli vagy kérhet útasítást teendősege felől.

Külczime: Méltóságos gróf Kemény József úr Eőnagságának, több tudós társaságok rendes tagjának alázatos tisztelettel Torda. Gerend.

7.

Déva, 1845 október 20.

Gróf Kemény Józsefnek.

Különösen tisztelt, Méltóságos Gróf Úr! Már egy éve mult el, miolta a hunyadmegyei régiségeket magában foglaló kéziratomat Nagyságodnak a maga észrevételei megtétele végett gróf Gyulai Lajos Őnagságától elküldtettem volt, de azolta e, már 6-dik sürgető leveleimre se tudósítását nem tisztelhettem, se kéziratomat vissza nem kaphattam, miáltal Nagyságod engemet felette hátra vetett igyekezetemben, mert az elkezdett be nem végezhetém s így a publikumnak is, ha előbb találnék elhalni, kárt okozna, mert ars longa, vita brevis. Ennélfogva instálom tehát Nagyságodat, méltóztasson most azt fiam, Fodor Józsefnek lehozás végett általadni, ki a Monostor-kapún kívül, Dési János³⁹⁾ úr házánál megtalálható, akár pedig magának Dési urnak tulajdon házánál, mely kérésem megújítása után alázatos tisztelettel maradtam Nagyságodnak

Déván, 20-ik október 1845.

alázatos szolgája

Dr. Fodor.

39) Deési és iklódi *Deési* János a kolozsvári Szent Erzsébet és Szent Ferencz szegényháznak ellenőre.

8.

Déva, 1846 szeptember 29.

Gróf Kemény Józsefnek.

Különösen tisztelt, Méltóságos Gróf Úr! Közelebbbröli levelemben azt írtam volt Nagyságodnak, midőn az Archaeologiai Egyesület alakulása iránti pontokat nézetem szerint elkészítve Nagyságodnak felküldtettem, hogy október elején Kolosvárt leszek s hatodikáig ottan fogok mulatni, minélfogva méltóztatna Nagyságod is az irtam idő alatt Kolosvárra gyönni, hogy ottan tartsunk a megkezdés végett egy gyűlést. De ezen ígéretem kénytelen vagyok azon okból visszavonni s Nagyságodnak bánatommal azt írni, hogy az irt időre azon okból nem mehetek fel, mivel éppen ma, midőn indulni akartam vettem tisztségünkötől egy rendelést, melynek következtésül Hátzeg vidékére, Matzesd helységébe kelletik mennem, hol 48 órák alatt 14 darab szarvasmarha döglött el, minélfogva tartani lehet, hogy a marha dögvész, minek megvizsgálása s orvosságyszerek s egyéb rendelések megtétele végett, nehogy elharapódjék, ha az lenne, sietve az irt helységbe kellétek mennem, hol, mivel több napokig fogok mulatni, az irt időre semmi esetben fel nem érhetnék, annálfogva kötelességemnek ismerem Nagyságodat a közben jött lehetetlenség felől azon okból tudósítani, hogy, ha netalán Nagyságod levelem következtésül Kolosvárra menni szándékozott volna, be ne fárassza magát.

Egyébaránt, ha Nagyságod tervemet helyesli, nálam nélkül is igen bölcsen cselekszik, ha bemegyén, egynehányakat egybengyűjt s egybeülve határoznak, az írtakat megvizsgálva vagy elfogadják vagy úgy, a hogy jónak látandják, módosítják, csakhogy már valahára e tárgyban tegyünk egy ⁴⁰⁾ lépést, mert, ha sohase kezdünk, sohase halad[unk.]

Most előlegesen a [kö]vetkezendőket gondolnám a Nagyságod elnöklete alatt felszólítani: gróf *Teleki* [József] ⁴¹⁾ kör-

40) Ez, valamint az utána következő két, [zárójelbe] foglalt szótag ki van tépve.

41) Gróf *Teleki* József Erdély kormányzója, a M. Tud. Akadémia elnöke szintén tevékeny részt vett az EME alapítását megelőző múzeumi mozgalmakban.

mányzó Őexczellencziáját, kit pártfogónak kellene megnyerni és a katolikus püspök Őméltóságát,⁴²⁾ gróf *Csáki* Józsefet és ennek fiát,⁴³⁾ gróf *Gyulai* Lajost és *Komáromit*,⁴⁴⁾ *Salbeket*⁴⁵⁾ és Somkerekén lakó *Bardotz* Eleket,⁴⁶⁾ mint akik nekem személyesen ígérték, hogy részesek akarnak lenni, azonkívül doktor *Szötsöt*,⁴⁷⁾ *Hankót* s más többeket, a kiket Nagyságod hasznosnak itél.

Ha a gyűlés megtörtént, mit nem kelletik halasztani, annak következtetése felől instálom engem is tudósítani. Én már nem remélem, hogy október végénél vagy november elejénél előbb Kolosvárra mehessek, mi iránt, midőn felmenendek tudósítani Nagyságodat el nem mulasztom, ki addig is alázatos tisztelettel maradtam a Méltóságos Gróf Urnak

Déván, 29-ik szeptember 1846.

alázatos szolgája

Dr. Fodor.

9.

[Déva, 1846 november havában?] ⁴⁸⁾

Gróf Kemény Józsefnek.

Nagyon tisztelt Méltóságos Gróf Úr! Október 23-kán írta becses levelét jelen hó 26-kán volt szerencsém tisztelni, mely-

42) Csiktusnádi *Kovács* Miklós 1827—1852-ig volt püspök.

43) Gróf *Csáki* György.

44) *Komáromy* Ferencz ügyvéd. Régiséggyűjtéssel foglalkozott.

45) *Salbeck* György, ki az 1840-es években a 604 kötetből álló könyvtárat a szászvárosi ref. Kuún-kollegium könyvtárának ajándékozta.

46) *Bardocz* Elek régészettel is foglalkozó földbirtokos, kivel később Gredistyén akart ásatni Fodor. Kemény József grófnak jó barátja.

47) Dr. *Szöts* József a kolozsvári Karolina-kórház igazgatója.

48) Keltét nem tudjuk pontosan meghatározni. Ha azt tesszük fel, hogy 1846 novemberében írta Fodor, mert az országgyűlés említése miatt csak az 1846 és 1847. éveket vehetjük számba, a hónapot pedig az első mondata („október 22-án írta becses levelét jelen hó 26-án volt szerencsém tisztelni”) nyomán vettük fel, akkor ez a 10. levéllel nem egyeztethető össze, mert az, hogy az egyik több mint egy hónapig legyen úton, a másikat pedig nemcsak, hogy megírják s elviszik négy nap alatt, hanem ugyanezen az idő alatt még választ is írnak rá, mégis kissé furcsa volna. Ha ellenben 1847-t vesszük fel, akkor ennek az a, de már pozitívus adat mond ellent, hogy Fodor Kurtzól 1847 X. 19-én kérdezte meg, hogy hajlandó-e lefordítani a munkáját, noha a kérdéses levelében azt írta gr. Kemény Józsefnek, hogy még senkit sem szólított fel a fordításra, s azt hisszük, semmi oka nem volt Fodor-nak arra, hogy eltitkolja Kemény előtt azt, hogy Kurznak már írt. Így talán egyelőre — feltételesen — az előbbi időpontot, 1846 november havát fogadhatjuk el.

ben méltóztatott engem utasítani, hogy a magam felügyeiletem megtehetése jónak látná, hogy munkám valaki által Szászvároson fordíttatnám németre. Ezt magam is igen üdvösnek találnám s affelől már tudakozódtam is, ottan ezelőtt, de ottan senki se vállalkozott. A vállalkozók pedig mind távol vannak, melyek a következők, de a melyeknek én egyikét se ismerem:

Brassóból ajánlottak egy *Kurz* nevűt, Szebenből *Benignit*,⁴⁹⁾ Kolosvárról *Bell* Frigyes, kormányzéki fogalmazó gya-kornokot, *Rösler*⁵⁰⁾ és *Langet*,⁵¹⁾ különösen a kolosváriak közül *Bell*t ajánlotta könyvtáros *Tilts*.⁵²⁾

En ezen urak közül még eddig egyiket se szólítottam fel, a miért instálom Nagyságod bölcs tanácsát, melyiket ajánlja a fennt írtak közül? Mert megvallom én nagyon szeretném, hogy ha a németre fordítás a Nagyságod közelében történne, kivált, ha megnyerhetném a Nagyságod azon kegyét, hogy minden lefordítják ívet általolvasna és megbírná, vajjon jól fordítják-e? A midőn a fordítónak is megírnám, hogy csak úgy fogadom el, ha Nagyságod klasszikailag úgy fordítva találja, hogy az a tudós világ kritikáját kiállja, mert minden czélt érés nélkül nincs kedvem pénzemet kivetni. Ez iránt tehát bátor vagyok Nagyságodat meginstálni, ha körülállásai engedik elfogadni s ha mostan Kolosvárra bemegyén, *Bell* urat magához hivatni, vele szólni s ha lehet megalkudni úgy, hogy az egész kézirat 20 ívekből áll, melynek nagyobb része monumentális feliratokból áll s ennél fogva a valóságos írás aligha 8 vagy 9 ívet teszen, egyáltalában mit kívánna azon 20 ívnek klasszikailagi németre fordításáért? Én részemről a 20 ívre 20 pengő forintot szántam el, ha olcsóbban le nem fordítanak. Mi iránt, hogy, ha az alkú megeshetnék, azonnal felküldenék Nagyságodnak általszolgáltatás végett vagy 10 ívet addig is, míg a többit letisztázhatnám, mivel a szokatlanok előtt írásom bajosan olvasható.

49) *Benigni* József a főhadvezérség s az Erd. honismertető Társulat titkára.

50) *Rösler* Sámuel a nagyobb kancelláriának volt hites jegyzője.

51) *Lang* Mátyás tartományi számtanácsos.

52) *Tiltsch* János kolozsvári könyvkiadó.

Ha a fordítást Szebenben tétetném meg Benigni által ottan jó barátom, *Kenderessi* Ferencz ⁵³⁾ is magára vállalná a felügyeletet, de Benigni, a mint Kenderessi tudósított, egy ívért 3 konvencziós forintot kér, mit felette sokallok, mert bizony nekem máris, ezen munka a sok utazások megtétele, rajzolatokérti fizetés felette sokba, ezer forintomnál többé került, azért vigyáznom kellett, hogy, ha hasznom nem lenne is, legalább károm ne legyen. Mit megértve a Nagyságod bölcs elintézésére bízik mindeneket, mi iránt tudósítását esdeklem.

És minekutánna a munka már egyszer le lesz fordítva, próbát fogok a porosz-, szászországi s württembergi hiresebb könyvkereskedőkkel affelett alkudozni s ha ezekkel nem boldogulnék, akkor a munkát, midőn Nagyságod Bécsbe felmegyen, Nagyságodnak felvitel végett az Akadémiának szóló levelemmel általadnám, hogy azalatt, míg ottan mulatna a cenzurán is általmenjen s nekem bizonyos határozatot is hozhasson. Minthogy az alkalmatosság nem léte miatt 8 napok alatti pontos felküldését a statutumnak ígérni nem merem, az iránt bátorkodom esdeni, méltóztasson nekem, ha nem hosszak, a 21. és 34-ik §-okat kiírni és leküldeni követ *Jordán* ⁵⁴⁾ vagy főispánunkkal.

A mi Gerendre menetelem illeti, mihelyt megtudhatom Nagyságodtól, hogy ottan hosszabb időre megtelepedett, azonnal, hogy nevezetesebb lehető betegeim mellől távozhatom a Nagyságod tiszteletére, mit felette óhajtok, fel fogok menni. De mivel nem vagyok magam tetszésétől függő, hanem betegeim környülállásától, azért határidőt nem szabhatok, mert már gyakran megtörtént velem, hogy éppen midőn indulni akartam, oly valaki lett rosszul, hogy a miatt nem távozhattam, a ki alázatos tisztelettel vagyok Nagyságodnak

alázatos szolgálja

Dr. Fodor.

53) Kincstári fogalmazó, a kormányshéki tanácsos K. Mihály fia.

54) Borbátvízi *Jordán* Domokos Hunyadvármegye aljegyzője s az 1846-iki országgyűlésen követe.

10.

[Déva, 1846 december havában.] 55)

Gróf Kemény Józsefnek.

Méltóságos Gróf Ur! Különösen tisztelt Pártfogóm! Méltóztatván Nagyságod november[ben] írott becses levele által affelől tudósítani, hogy az országgyűlési szünet miatt, mely csak január 4-én fog viszont egybegyűlni, csak újév után menend be Kolosvárra.

Minélfogva bátorodom alázatos tisztelettel az Archaeologiai Gyülekezetre nézve addig is míg az tökéletesen alakulna, előlegesen a következőket beszélni az egybegyűlés végett. Protektorunknak a kormányzó Őnagyméltóságát, mint a szabályok pontjaiban írtam, azonkívül a leendő kincstárnokot,⁵⁶⁾ a katolikus püspököt, a főhadivezért,⁵⁷⁾ a mennyiben ezeknek mindenike rendelkezhetik allatukvalóiknak, hol oly helyeken kellene ásatni, melyek fiskus, káptalan vagy katona helységekben vannak. *Bedeust*,⁵⁸⁾ ki hasonlólag a régiségek kedvelője, gróf *Gyulai* Lajost, *Pageatot*,⁵⁹⁾ gróf *Csáki* Józsefet, *Degenfeldet*,⁶⁰⁾

55) Noha e levél keltezése hiányzik, íratási idejét mégis könnyen meghatározhatjuk. Fodor ugyanis, mindjárt az első bekezdésben ezt írja: „Méltóztatván Nagyságod novemberben írott becses levele által affelől tudósítani, hogy az országgyűlési szünet miatt, mely csak január 4-kén fog viszont egybegyűlni, csak újév után menend be Kolosvárra.” Ez az országgyűlés nem más, mint az 1846 IX. 9-re hirdetett, mert hiszen ez nem tartott 1846 X. 10-től egész 1847 I. 3-ig ülést, s az új évben tényleg I. 4-én kezdte meg azokat. Hogy nem korábbi gyűlésről van szó, az is bizonyítja, hogy Gál Lászlónak még ugyane levélben említett munkája 1846-ban jelent meg. Közelebbről nem tudjuk meghatározni a keltet, legfennebb azt tehetjük még hozzá, hogy — a „novemberben írott” kifejezés alapján gondoljuk — valószínűleg decemberben írta Fodor.

56) Gr. *Nádasdy* Ferencz volt ekkora kincstárnok (1844—47). Utána gr. *Mikó* Imre következett.

57) Br. *Puchner* Antal

58) Kétszer írva. Br. *Bedeus* József kormányzékai tanácsos, az Erd. honismertető Társulat elnöke.

59) *Page* János, ki hazánkban utazását a „Hungary and Transylvania” cz. művében (London, 1839.) írta le.

60) Gr. *Degenfeld* Ottó guberniuni tanácsos, Kolozsmegye főispánja.

gróf *Bethlen* Ferenczet, *Méhes* Sámuel⁶¹⁾ gróf *Kemény* Sámuel⁶²⁾ professzor *Brassai*⁶³⁾ dr. *Szötsöt*, *Hankót* és több másokat, mind a Nagyságod elnöklete alatt, mint a mire velem együtt mindenek vélekedéseik, kikkel eddig e tárgy iránt szólottam, Nagyságodra esik.

E tárgy iránt leveleztem Bardótz Elekkel is, ki nekem azt írta, hogy irt Nagyságodnak is, jó lenne, ha nekie is méltóztatna [írni] Nagyságod, nekie is, mint szenvedélyes archaeologusnak, az egybegyűlésre határozta napot, hogy akkorra vigye be magával Neigebauert is, ki nála tartózkodik s ha tudhatnám s betegeim környülményei akkor megengednék, lehet, magam is felrándulnék. Mi mindenesetre elhatároztuk Neigebauerrel s Bardótzczal, ha Isten életünk s egészségünk megtartja, jövő májusban Gredistyén, hol a Lisimach aranyakat találták ásatni,⁶³⁾ mert ott még senki is kívüllettem római régiségek keresésével nem foglalatoskodott, a miért remélem, valamint én instálom, még sok hieroglifeket találándunk, mely város, vélekedésem szerint, még a görögök ideje előtt, hová a dákok meghódítások után a rómaiak nem is telepítettek s azért nem is találtam még eddig ottan egy római emlék- vagy sírkövet. Denique eventus docebit, szeretném, ha akkorra Nagyságodat is megnyerhetnők, hol egy pár hetet szándékozunk az ásatással tölteni. Még egyet én felszólítottam: főispánunk, *Noptsa* László urat is, társulatunkba állani, mire azt felelte:

61) Dr. *Méhes* Sámuel kolozsvári ref. collegium tanára, a M. Tud. Akadémia lev. tagja.

62) Dr. *Brassai* Sámuel egyetemi tanár, az Erd. Orsz. Múzeumnak igazgatója.

63) Erről Bardótz is tudósította Keményt. (L. Bardócznak Sajóudvarhelyen 1846. X. 18-ról keltezett levelét gr. Kemény József gyűjteményében.) Többek közt ezeket írja: „A mi tisztelt barátunk, Neigebaur, Fodor doktortól rövid idő alatt kincsekkel megrakodva, egy nagy csomó rajzokkal, mértékekkel, felyül íratokkal teli gyűjteménnyel érkezék meg hozzám, de ez nem elég, tavasszal Szászvároshoz nem messze, Gredistye nevű helyen az őserdők között, Fodortól görög vagy agathirsek városának tartott helyen ásatni fogunk egész erővel.” Később még azt is felelmi, hogy Fodor 300 p. forintot rászánt erre az ásatásra. A Muncsel havason lévő gredistyei, várnak mondott és általuk is Decebal királyi várakának tartott romokról van szó.

„én nem állok egy társulatba is, hanem magam leszek magam társa s jövő tavasszal magam költségemen fogok Várhelyt ásatni.“ Ezt jó lenne megelőzni, mert tagadhatatlan, hogy Várhelyen, mely mind a dákok, mind a római provincia fővárosa volt, a legtöbb nevezetességeket lehetne találni.

Mint nagy heraldikust, bátor vagyok Nagyságotat az iránt instálni, hogy méltóztasson nekem megmagyarázni, hogy a következő czímerek kiké lehettek, melyek részszerint a vajdahunyadi várbeli vasraktárban, a Hunyadi János hajdani nagy szállója boltozatja felett s annak ivein, részszerint a kápolnájában vannak.

A nagy teremben egy helyt a boltozaton egy paizsnak négy részre osztott [mezővel]. Egyik felén ágaskodó arslányok, a más[ik] részen két holló, gyűrűt tartva szájukban. Hátral [a] fejek irányában a félhold és nap. — Ez azon időbeli lehet, mikor Hunyadi bán volt. A nap és hold a székelyek czimere.

Egy más helyt kősziklán álló holló, gyűrűvel szájában, fején, háta mögött félhold és nap. — Ez a Hunyadiaknak való-ságos czimere, mely az ő székely eredetét bizonyítja.

Harmadikon egy paizs, két részre osztott mezővel. Egyik felén, a jobb s baloldali részen Magyarország nevezetes 4 folyó vizei, felül, közöttük kettős kereszt, alatta egy szájában gyűrűt tartó holló, ennek háta mellett félhold, nap és csillag.

Negyedik egy korona, melyben egy kecske ül, két első lábával az előtte álló élő fához támaszkodik. — Vélekedésem szerint a Morsinai czimere lehet?

A kápolna ajtaja felett, kívül: alul egy kősziklán álló, szájában gyűrűt tartó holló, felette egy pánczélozott fél ember, fején korona, melyből egy, a szájában gyűrűt tartó holló repül fel. — Vélekedésem szerint ez a Hunyadi János apja czimere lehet, ki vitézsége által hunyadi várnagy. A koronából kirepülő holló a tőle származott fiára, Hunyadi Jánosra mutat.

Benn a kápolnában minden ív aljánál egy-egy gyűrűt tartó holló, más helyt a koronában ülő bakkecske.

Hogy mindezen különböző czímerek mit jelentők mely családé voltak, nagyon szeretném tudni. Vajjon nem csalódom-e

vélekedésemben? Nehogy hibásan adjam ki. Én mindamellet, hogy *Gál* a közelebből írt ily című munkájában: „Vizsgálódás az erdélyi kenézségekről“, oláh eredetűnek láttatik hinni, hol ezt mondja: „nevezetes példa és adat a Csolnakosi család kenézsége Hunyadmegyében, Zsigmond király 1409-ben királyi birtokát, Hunyadvárát donálta Vojknek, a Serbe fiának s ő általa Magosnak és Rádulnak, kik Vojk testvérei voltak és a Vojk két fiának, Rádulnak és Jánosnak, ki a mi Hunyadi Jánosunk volt.“

Mely adománylevél tartalma így kezdődik: „Nos Sigismundus rex possessionem nostram regalem Hunyadvár vocatam Voik (filio Serbe aulae nostrae) militi et per eum Magoss et Radul carnalibus, ac Radul patrueli fratribus, nec non Joanni filio suis donavimus anno 1409.“, melyet az Archiv. Com. Aul. Hung. in elencho archivi fiscalis Cîbin. v. Miscell. Fascic. 8-ból írta.

E szerint a Hunyadi János apja Vojk, nagyapja Serbe volt, melyek mind keresztnévek, de oláh hangzatúak, azonban mégis magyar nevek lehettek. Ezért szükséges lenne kitanulni, mit a Méltóságos Gróf Úr Kolosvárt a diplomatikusoktól tudhatna meg s engem föléle tudósítani méltóztatna, hogy Serbe, Magoss, Radul, Vojk mit tettek, mert Daan Daniel, Jariszlo Jaroszlawot tett, mely illetén nevek az akkori időben nagyon divatosak voltak, a nélkül, hogy azok oláh nevek lettek volna, miért használta a maga czímerében a holdat, napot és csillagot: a székely czímert, ki a *Fillértárban* Hollósi Székely Jánosnak neveztetik, igen hihetőleg, mivel Vojk Gyergyói hollós helységéből, mint látszik, Zsigmond királlyal kijött vitéz volt, kit azután Hunyad vár nagyjává tett, kivel, mint kedves emberével, Morsinai Erzsébetet elvétette.

A csolnakosi kenéziátusról *Benkő* Transylvániájában ezt írja: „Nobilibus Dán filii Jariszlo de possessione Csolnakos, in cujus dominio praefatus Daan huiusque more keneziatus perstitisset anno datum festo ascensionis Domini 1446. Temesvarini per Joannem Hunyad gubernatorem.“

Schwartner pedig Diplomaticájában: „Nos Joannes de

Hunyad, regni Hungariae gubernator, universis et singulis dominis, prelatiis, baronibus, comitibus, signanter autem in castris Hunyad et Hátzeg constitutis castellanis, alteriusque cuiusvis, status praeeminentiae hominibus, praesentes hasce nostras visuris salutem cum favore. Dicit nobis egregius Woyik de Chionok, frater noster condivisionalis in sua, ac Ladislai et Sandrini filiorum suorum, nec non Daan filii Jariszlo de dicta Chionok personis, quomodo complures forent nobiles ac castellani, qui ipsos in diversis servitiis, daciis, collectis et exercitibus expeditionibus nimirum aggravassent aggraveruntque etiam de praesenti contra nostram gratiam autoritate nostrae gubernationis ipsis factam. Unde nos praesentibus hisce nostris requirimus dominationes vestras ac fraternitates, quotenus praefatus egregium Woyik de Chionok ac Ladislaum ac Sandrinum filios ejusdem nec non Daan filium Jariszlo, posteritatesque ipsorum universas, ind ipsorum possessionibus, puto Chyonok praedicta in Hatzek, et Doboka in Hunyad districtibus habitis, nullo modo impediri et impedire facere dignemini, sed eosdem, ac posteritates eorum universas, ab omni exercituali expeditione, servitiorum collectis, et daciis quibusvis volumus habere exemptos, immo eximimus et supportamus, praesentium per vigorem. Pro eo quicumque regni Hungariae successores signanter castellani castrorum Hunyad et Hatzeg praedictorum, praescriptam nostram gratiam infringere attentaverint, indignationem Dei omnipotentis suaeque genitricis Virginis gloriosae, sanctorum Petri et Pauli apostolorum, ac omnium sanctorum incurrant, ac eo facti anemati sint. Datum in Karansebes, feria tertia proxima ante festum decollationis Johannis Baptistae, anno Domini millesimo quadringentesimo quadragesimo octavo.“

Továbbá alázatos tisztelettel maradtam Nagyságodnak

alázatos szolgája

Dr. Fodor.

U. i. — Ha ezeket Nagyságod is egybehasonlítva, nekem valamely felvilágosítást adhatna, nagyon szívesen venném.

11.

Déva, 1847 márczius 4.

Gróf Kemény Józsefnek.

Méltóságos Gróf Úr! Különösen tisztelt Jóakaróm! Ezen, Déváról most a kolosvári vásárra felmenő táblabíró *Fekete* Károly úr által, ki hunyadmegyei követ, Jordán Domokos úrnál leszen vagy két nap szállva, nem tehetem, hogy Nagyságodat ne tudósítsam affelől, hogy csak ugyanezen úr által küldöttem egy levelet az országos kormányzó Öexczellencziájának, melyben megírtam, hogy én Nagyságodat serkenteni kívántam, hogy a mostani országgyűlés folyamatja alatt az Öexczellencziája közbenjöveteleivel s utasítása szerint egy Archaeologiai Társulat alkotásán s részvényesek szerzésében munkálkodjék, mit csak azért vagyok bátor megírni, hogy, ha ezen társulat iránt még nem beszéllett volna Öexczellencziájával, méltóztasson Nagyságod Öexczellencziájához menni s előhozni az Archaeologiai Társulat alakulását, hogy lássa, mit fog arra mondani.

Továbbá az iránt is kértem Öexczellencziáját, méltóztasson a thesaurarius Öonagyméltóságától a vhunyadi uradalomhoz oly rendelés küldését eszközölni, melynélfogva, midőn Gredistyére megyek ásatni, nekem minden akadály nélkül megengedtessek a találandóknak elvitelével együtt, hasonlót eszközölni a főhadivezér Öexczellencziájától Veczelre nézve a rákosdi századoshoz. Majd meglátom, mi leszen következése, ha Nagyságodnak leszen nekem valamit küldeni valója, a fent említett Jordánnal szállásoló úr el fogja hozni. Magamat továbbra is tapasztalt kegyében ajánlott, alázatos tisztelettel maradtam Nagyságodnak

Déván, 4-ik márczius 1847.

alázatos szolgálja

Dr. Fodor.

Külczime: Királyi hivatalos gyermónostori gróf Kemény József Eőnagyságának több tudós társaságok rendes tagjának alázatos tisztelettel Kolosváron.

12.

Déva, 1847 márczius 23.

Gróf Kemény Józsefnek.

Méltóságos Gróf Úr! Különösen tisztelt Jóakarom! A kolosvári országos vásárra felment Déván lakó táblabíró Fekete Károly által bátor voltam Nagyságodnak egy levelet küldeni, a melyben az iránt instáltam, méltóztatna a templomunk menyezetén levő 3 czimereket, mely családoké lehettek, megírni, mi iránt most is instálom azon hozzáadással, hogy az azokróli rajzolatokat, már, ha tetszik, Nagyságod megtarthatja, mivel már találtam egy állandó, igen jó rajzoló, aki azokat nekem mérték szerint veszi le s most és az egész nyáron arra fogom használni, hogy minden, eddig e megyében taláztatott s akárkinél található kisebb-nagyobb darab római régiségeket a kiadandó s már készen levő munkámhoz csatolhassam, rajzolja le, mely munkámat úgy, a mint most vagy on szereztetve, minekelőtte letisztázom, szeretném Nagyságodnak általolvasása és a maga az iránti vélekedése végett általadni. Melyet, minthogy személyesen szeretnék átszolgáltatni, instálom, méltóztatson engem affelől tudósítani, hogy most a törvényszünet alatt hol és meddig fogom megtalálhatni, mivel innepek után azonnal felmennék a Nagyságod tiszteletére, hogy holmi archaeologiai tárgyak felől értekezhessünk. Hát Nagyságod mennyire mehetett az Archaeologiai Társulat alakításában? Kapott-e sok részvényeseket? Szólt-e a főkormányzó Önagyméltóságának, ki nek magam is írtam?

Továbbá nem volna-e szándéka Nagyságodnak is mindazokat, a melyeket eddig gyűjtött s a létező Nemzeti Múzeumban is van, ezen olással levéetni s némely magyarázatokkal azt akár a Nagyságod tulajdon neve alatt külön, akár pedig az én munkámmal egybecsatolva kiadni, hogy lássák s bámulják egy összevegben az Erdélyben levő sok régi ritkaságokat s győződjenek meg a külföldi más nemzetek is, hogy mi se nem mondhasák többé Erdély felől, hogy archaeologiai tekintetben terra incognita.

Ezt cselekedni *Thalson* Dénes urat is felszólítottam, kitől még nem kaptam választ, de a mikor Kolosvárra megyek, személyesen is fogok vele beszélni, mert bizony szép lenne, minden Erdélyben találtakat egy tömegben kiadva látni.

Ha ezen rajzoló olaszra, ki francziául, olaszul, németül beszél, hogy vele rajzoltassam, ki szép német író is, naponként, ha a legényekkel ehetik 30 konvencziós krajczárokért reggeltől östig rajzol és pedig felette serényen, naponta 6 s 8 darabot is leveszen. Koszt kapás nélkül napjára egy konvencziós forintot kér s ha szándéka leszen Nagyságodnak vele rajzoltatni, méltóztasson megírni, mert a mikor felmegyek, felviszem magammal, ki becses tudósítását instálva, ily sok rendbeli alkalmatlanságaimért engedelmet instálok, hogy lássa Nagyságod, miként rajzol, a Kenyérmezején talált keresztet ide zárva küldöm, mérték szerint levéve, lévén továbbra is alázatos tisztelettel Nagyságodnak

Déván, 23-ik márczius 1847.

alázatos szolgálja

Dr. Fodor.

13.

Déva, 1847 június 3.

Gróf Kemény Józsefnek.

Méltóságos Gróf Úr! Különösen tisztelt Jóakaróm! Nem mellőzhetem el az iránti örömöm Nagyságodnak ki nem nyilatkoztatni, melyet a mai nap érzek, midőn a *Mult és Jelen* 43-ik számú lapjában Öfelsége által elismert Nagyságod fáradhatatlan tudományait elismerve, méltánylotta az ujonnan maga kegyes pártfogása alatt felállította Akadémia egyik rendes tagjának kinevezni, éltesse az Isten Nagyságodat hazánk díszeré, hasznosan, hogy mindnyájunk öröme, kik Nagyságodat szívből szeretjük, mentől többször s többfelől tiszteltessék meg hasonlókkal.

E szerint már remélem, hogy kormányzónk Öexczellenziája s a Nagyságod közbenvetése által az Erdélyi Archaeologiai Társulat alakulását, ha másként nem lehetne, úgy fogja

eszközölni, hogy ez a bécsi akadémiához csatoltassék. Próbáljon meg, midőn Nagyságod Bécsbe megyen, mindent s ha lehet, mint archaeologust bár tisztelet vagy archaeologiai tekintetből levelezőtagul felajánlani Erdély részéről, mert hogy a rendes tagok sorába férközhessem, arról nem is gondolkozom.

Hát Nagyságod mikor szándékozik Bécsbe és onnan mikor fog visszatérni? Szeretném azon okból tudni, mert, ha elmenetele július közepéig nem történik, akkor én felmennék a rajzolóval Gerendre, hogy az ottani régiségeit is levegyem. Ha pedig július 15-kénél előbb lenne felmenetele, az lenne Nagyságodhoz alázatos kérésem, méltóztatna azon szobának kulcsát, melyben régiségei vannak, pecsét alatt Gerenden valakinél olyannál hagyni, kinél akármely időben menjek oda, megkaphassam, mert sietnék munkám teljesítésével, hogy még a jelen évben kiadódjon s engem affelől, hogy a kulcsot hol s kinél keressem, tudósítani.

Egyszer is mint instálom, ha ideje engedi, méltóztasson Pesten s Bécsben is a könyvkiadókkal értekezni, melyik venné által kéziratom, hogy maga költségén kiadja, vagy a hogy Nagyságod jobbnak találná, hogy ne károsodjam s fáradságom s eddig tettem sok költségem megtéríthessem. A mit Nagyságod Naigebauer felől nekem sub rosa mondott, éppen az iránt figyelmeztetett főispánunk, hogy vele nagy barátságba, mint kémmeel ne ereszkedjem. Én ötlet jelen hónap 20-dikán várom archaeologiai vizsgálatok megtétele végett, ki midőn magamat Nagyságod tapasztaltam kegyébe ajánlom, alázatos tisztelettel maradtam Nagyságodnak

Déván, 3-ik június 1847.

alázatos szolgálja

Dr. Fodor.

Külczíme: Királyi hivatalos gyerőmonostori Méltóságos Gróf Kemény József Őnagyságának, a bécsi Tudományos Akadémia, Magyar Tudós Társaság, Természetvizsgáló és Római Archaeologiai Társaság egyik rendes tagjának alázatos tisztelettel Kolosváron.

14.

Déva, 1847 július 19.

Gróf Kemény Józsefnek.

Mi Naigebauer úrral Hátzeg vidéke s Hunyadmegye régiségeit mindenhol vizsgálat alá vettük s találtunk sok szépet, mifelől gondolom, Naigebauer barátunk értesíteni fogja. Én már szorgalmasan dolgozom munkámon, hogy azt őszire bevégezhessem, mire nézve feltettem magamban augusztus első hetében Gerendre menni, hogy az ottani régiségeket is lerajzoltassam, de mivel akkor Nagyságod jó rendén Sopronban leszen, instálom alázatosan, méltóztasson rendelkezni, hogy a lerajzolandókhoz juthassak, nehogy ok nélkül tegyem utamat.

Egyszersmind az iránt is bátor vagyok instálni, méltóztasson Pesten valmelyik könyvárússal beszélni, ki kéziratomat megvegye, melyet magyarul készítve, a 100 foliánt lapokból álló, mintegy 1000-re menő rajzolatokkal együtt, ezer pengőért odaadom, hogy ő maga hasznára, költségén nyomtassa ki, vagy Bécsben, hol ha németre fordítva kívánják, ezerkétszáz konvencziós forintokért által engedem.

Hogyha ez nem sikerülne, azon esetben az lenne alázatos kérésem, hogy midőn Bécsbe az Őfelsége által felállított Tudós Akadémia gyűlésére felmegyen, melynek egyik tagjává lett kineveztetését örömmel olvastam, méltóztasson ajánlani, hogy azt minekutánna német nyelven kidolgoztam, azon akadémia fogadja el s a maga költségén nyomtassa ki, megtudván egyszersmind azt is, hogy én nekem ezért mi lenné jutalmam, mert annyi fáradságom s költségeim után, mint szegény legény, én is várnék valami kárpótlást. És, hogyha azon akadémia említett munkám elfogadni hajlandó lenne, méltóztasson annak is végére járni, hogy én azt kihez és miután küldhetem? És vajjon nem lenne-e czélarányos ezen munkát Őfelségének, vagy herczeg János akár Metterniknek ajánlani? Hátha egy nagyobb pártfogásra találnék. Én mindeneket Nagyságodnak bölcs ált[al] látására s tapasztaltam irántami szivességére bízok, mik felől annak idejében tudósításom instálom. Addig is [ma]-

gamat tapasztaltam kegyébe ajánlva, alázatos [tiszte]llettel*) öröklök a Méltóságos Gróf Urnak

Déván, 19-ik július 1847.

alázatos szolgája

Dr. Fodor.

Külczime: Gyerőmonostori méltóságos gróf Kemény József Őnagyságának, több honi s külföldi tudós társaságok rendes tagjának s királyi hivatalosnak alázatos tisztelettel Kolosváron.

15.

Déva, 1847 október 6.

Gróf Kemény Józsefnek.

Méltóságos Gróf Úr! Különösen tisztelt Jóakaróm! Midőn azon reménységben vagyok, hogy Nagyságod valamint Sopronban, úgy Bécsben is a természettudományi gyűlésekben jelen volt, alázatos kérésem következtül Bécsben felőlem sem felejtkezett el, munkámat valamelyik könyvtárúsnak megvétel végett ajánlani, vagy lehet, megtudakozta, nem nyomtatná-e ki az ujonnan Bécsben alakított akadémia a maga költségén, levonván a levonandókat? Vagy, ha netalán csoportos elfoglaltatásai s az idő rövidsége miatt megfelejtkezett volna, arra instálom Nagyságodat, méltóztasson engem affelől tudósítani, hogy kinek lenne tanácsos e munka iránt Bécsbe, az akadémiai tagok közül írni s értekezni, hogy annak kinyomattatását eszközölje? És vajjon nem lenne-e czélszerű azon munkát János herczegnek, mint azon akadémia direktorának ajánlani? Ha igen, mi módon történhetne meg, mivel én annak módját — megvallom — s az utakat nem tudom? Mert magyar nyelven akár-mint törekedném is kiadni, azt lehetetlennek látom azon okból, mivel a kinyomtatás a sok és az ezeret meghaladó rajzolatok miatt legalább ezer pengőbe kerülne, én pedig nemzetiségből annyit, mint szegény legény, nem áldozhatok, annyival is inkább, mivel a két magyar hazában ily drága munkából több mint 100 példányt eladni nem remélhető, mert igen kevesen

*) A [zárójelbe] foglalt szavak ki vannak tépve.

lehetnek olyanok is, kik az archaeológiát kedvelik, a német nyelv pedig a földgömbön mindenfelé elterjedt. De így is, ha vagy valaki megveszi tőlem a kéziratot, vagy pedig úgy nyomtatja ki, hogy a reá teszi költségét s annak proczentjét levonván, a többi jövedelem az enyém legyen, történhetik meg. Ily móddal méltóztasson Nagyságod Kolosváron is megtudni, nem találkoznék-e vagy egy vállalkozó, továbbá, nem lehetne ugyanottan valakit olyat találni, ki ezen munkát klasszikailag németre fordítaná fizetésért, mert magyarul már egészben készen vagyok. Bocsánatot kérek, hogy Nagyságodnak ily sokat alkalmatlankodom, ki alázatos tisztelettel öröklök Nagyságodnak

Déván, 6-ik 8-bris 1847.

alázatos szolgálja

Dr. Fodor.

16.

Déva, 1847 október 19.

Kurtz Antalnak.

Tekintetes Úr! Én magyar nyelven egy ily című munkát dolgoztam ki az eddigelé Erdélyben talált római régiségekről: Gyűjteménytára azon dák s római s egyéb régiségeknek, természeti ritkaságoknak, melyek eddig Erdély különböző részeiben, nevezetesen Hunyad-, Alsó-Fejér-, Torda- s Kolosmegyékben találtattak s egybengyűjtettek — több rajzolatokkal — kiadja lugos iFodor András.

Ezen munkát én ugyan magyar nyelven kívántam kiadni, de azt sem a gubernator *Teleki Öexczellenciája*, se gróf *Kemény József* Őnagysága tenni nem, sőt éppen németül kiadni javallották s minthogy okaikkal meggyőztek, hajlandó is vagyok tanácsaikat követni. De minthogy én nem vagyok oly jó német, hogy azt azon nyelven klasszikailag kidolgozni merném, ezen okból gróf *Kemény József* munkámnak németre fordítása végett megkérni a Tekintetes Urat ajánlotta.

Ezen okból, ámbátor nekem becses személyét ismerni nincs szerencsém, mégis a gróf biztatása következésül bátorodom a Tekintetes Urat megtalálni s egyszersmind tisztelettel

felszólítani, nem lenne-e oly szives, hogy azon 20 árkusokból álló munkám németre lefordítása? Ha igen, azon 20 árkus kéziratért mit kívánna, megjegyezve, hogy azon 20 árkusnak egy harmadrésze monumentális inscriptiókból áll, következésképen a 20 árkust csak 12-tőnek lehetne mondani. Ne terheltelessék engem mentől-előbb szándéka felől tudósítani, hogy tudjam magam alkalmaztatni és ha felvállalni szives leszen, nekem azt is megírni, minő titulus alatt küldjem fel Uraságodhoz munkámat, nehogy eltévedjen.

Továbbá ne terheltelessen a következő jelentést is a hírlapba kihirdetni, melynek díját megírván, fel fogom küldeni: Kundmachung. Es wirdt im Hunyader Comitats eine gut eingerichtete, einträgliche Apotheke in Pacht gegeben, von und mit welche Bedingnisse kann mann sich in postfrei geschriebenen Brief beim Comitats Physicos erkundigen. Auch wird ein Jüngling in die Hätzeger Apotheke, als Praktikant aufgenommen, nur muss derselbe bis Retorik wenigstens gelernet haben.

Midőn ez iránti nyilatkozata végett újból és szivesen kérem, illő tisztelettel maradtam a Tekintetes Úrnak

Déván, 19-ik október 1847.

alázatos szolgája

Dr. Fodor András.

Külczime: A „*Siebenbürger Wochenblatt*“ egyik érdemes szerkesztőjének,⁶⁴⁾ tekintetes Kurz úrnak illő tisztelettel Brassóban.

17.

Déva, 1848 február 7.

Gróf Kemény Józsefnek.

Méltóságos Gróf Úr! Miólta gróf Gyulai Lajos Önagyságtól 1844-ik év október hónapjában a hunyadmegyei régiségeket illető kéziratom csak igen rövid időre Nagyságodnak elküldtettem volt, már több rendbeli leveleim által találtam meg

64) Ebben téved Fodor, mert Kurz nem ennek, hanem a két melléklapnak, a *Satellit*-nek s a *Blätter für Geist, Gemüth und Vaterlandsliebe*-nek a szerkesztőségében működött.

Nagyságodat a végett, hogy azon kéziratom vissza, kezemhez küldeni méltóztatna, a nélkül, hogy azt visszaküldötte vagy engem affelől tudósítani méltóztatott volna, hogy mi okból nem küldi vissza. Megvallom ennek nem teljesítése nekem sok rossz izüséget okozott, a midőn meg vagyok akadályoztatva annak tovább folytatásában s ha ezt így tudtam, megvallom, kezéhez nem küldöttem volna.

Most tehát utolszor vagyok kénytelen Nagyságodat azzal az alázatos kéresemmel találni meg, méltóztasson az említett kéziratomat jelen hónap végéig kezemhez küldeni, mit ha ez-úttal se nyerhetek meg, kénytelen leszek gróf Gyulai Önagyságát szorítani reá, hogy a kezéhez vettét szolgáltatassa vissza kezemhez, a midőn ezen tett nekem tanulságul szolgál arra, hogy többé kéziratom, legyen az akárki, által ne adjam.

Végtire becses tudósítását elvárva, alázatos tisztelettel maradtam a Méltóságos Gróf Urnak

Déván, 7-ik februárius 1848.

alázatos szolgálja

Dr. Fodor.

Külcíme: Gyerőmonostori méltóságos gróf Kemény József úr Önagyságának alázatos tisztelettel Gerend.⁶⁵⁾

18.

Déva, 1848 szeptember 26.

Gróf Kemény Józsefnek.

Méltóságos Gróf Úr! Nagyon tisztelt Pártfogóm! Jelen hónap 18-kán írt nagyon becses tudósítását kéziratommal együtt volt szerencsém venni azon vélekedésével egyetemben, mely szerint az iratokat kinyomatni méltóztatott javallani. Az én cé-
lom is az, de előbb azokat a még azután gyűjtöttékkel bőví-
teni, a rajzokat javítani, még sokakat levéetni s az egész mun-
kát letisztálva német nyelven kiadni, mert magyar nyelven ki-
adva azon magam költségét, munkának kiadását, a tennem

65) Először Nagy-Szebenbe czimezte Fodor.

költségem se kapnám ki, nekem pedig arra, hogy áldozatot tegyek, nincsen módom. Hanem, ha egy olyanra találnék, aki a maga költségén kinyomtatja? Én megvallom, valahányszor valamely magyar munkának kiadása iránti hirdetést olvasok, mindannyiszor résztvevő szánakozás fogja el keblemet a szerző iránt, mert azt tudom, hogy azután az is megbánja, mit cselekedett, midőn tapasztalni fogja, hogy kiadta pénzét se kapja be, hanem ha azon célból adja ki, hogy neve fennmaradjon.

Egyébaránt, hogy azon munkálatot tökéletesen, az én nézetem szerint is tökéletesen bevégezhessem, mivel itten nálunk s a környékben is rajzolókat nem lehet kapni, igen nagy kegyéül venném, hogy ha Nagyságod, kinek széles kiterjedő ismeretsége van, nekem egy oly rajzolókat ajánlana, a ki tájfestő, szobrokat lemásolni tudó lenne, kinek azon időre, míg nálam mulatna, naponként interfekciót s egy váltó forintot fizetnék.

Minthogy a Nagyságod tiszteltem soraiból azt értettem, hogy tavaszig nem szándékozik Kolosvárra menni, hová én jelen hónap 30-án fogok érkezni s október 6-dikáig mulatni s útam az okból Gerend felé nem vehetem, mit nagyon sajnállok, mivel mással megyek, kit nem birhattam reá, hogy arra vegye útját, azért kénytelen vagyok azon idezártam tervem Nagyságoddal azon okból közleni, hogy általolvasván, szánja el Nagyságod magát arra, hogy 3- vagy 4-ikén jöjjön be Kolosvárra, engem kerestessen fel a Monostor-kapun kívül lakó Dési János házában, hogy Nagysád gróf Gyulai, a kormányzó Őexczellenciája, én és még akiket Nagyságod gondolna, ülünk egybe s az irtak szerint tegyünk egy lépést a kezdetre, mert remélem, a diétán levők közül igen sokakat találunk, a kik magukat hozzánk csatlónak s részvényesek lennének, miszerint a társulatot is igen hamar alakíthatnók s egy ívet aláírás végett megindítva, lehet annyi pénzt kapnánk, hogy jövő tavasszal ásatásokat is vitethetnénk véghez. E jelen alkalmatosságot nem kell elhalasztani s ha a magyarországiak nem kezdik, kezdjük meg mi, szégyenítsük meg mi őket. Ez eránti tudósítását instálom az irt időig Kolosvárra, az irtam helyre. azután pedig Dévára küldeni. De inkább szeretném Nagysádhoz, mint válaszához szerencsés, mert, ha most Kolosváron

találkozhatnánk, úgy hiszem, hogy most az Archaeologiai Egyesület alapját megvetjük, tehát a közjóért tegyen Nagysád is egy áldozatot s jöjjön Kolosvárra.

Addig is alázatos tisztelettel maradtam a Méltóságos Gróf Urnak

Déván, 26-ik szeptember 1848.

alázatos szolgálja
Dr. Fodor András.

19.

Déva, 1851 márczius 4.

Gróf Kemény Józsefnek.

Nagyon tisztelt Méltóságos Gróf Úr! Miólta Nagyságod közölünk eltávozott s a zavaros idő tartott, egymásfelől semmit vagy igen keveset tudhattunk. Csak most közelebbi tudakozódásom után hallám meg részvétellel, hogy Nagyságod fáradsággal teljes egészsége változást szenvedett volna. De remélem becses és a tudós világra hasznos életét Isten mindnyájunk örömére még hosszasan meg fogja tartani, mit szívemből kívánom.

Én az elmúlt 3 nyugtalan években, bárha akartam is a római régiségekről írtam munkám bevégezni, mégis a sok foglalatosságok mián csak most a nyugodtabb időben érhettem célzt. Azért szeretném már fáradozásom gyümölcset is szedni, mire nézve én a Nagyságod nekem adta javallatát követtem s munkámat már németre fordittattam, melyet szeretném is kiadni. De mivel az 3 kötetekből álló, igen sok hozzá tartozó rajzolatok miatt annak kinyomtatása, mennyire végére jártam, mintegy 2000 konvencziós forintokra megy, nincs annyi tehetségem, hogy tulajdon költségemen adjam ki. Előfizetés útján se remélem, hogy annyi bejőjön, a melyből a szükséges költségeket kiállhatnám.

Annálfogva bátor vagyok Nagyságodat azon alázatos kéresemmel találni meg, mint olyat, ki meg vagyok győződve, nagy résztvevője volt igyekezetemnek, méltóztasson erántam azon szivességét bizonyítani, utasítson, mint az odavaló tudós

akadémia egyik tagja, minélfogva annak statutumait is tudja, vajjon nem venné-e meg tőlem az akadémia kéziratomat? 1200 konvencziós forintokért a 3 kötet rajzolatokat, ugyanannyi kötetekből álló magyarázatokkal együtt általengedem, mert nekem ki rajzolni nem tudok, azoknak lerajzoltatása, utazásaim, németre fordítása sokkal többbe került, tehát nyereséget nem kívánok. Csak bár tettem költségeim forduljanak meg.

Hogy pedig az akadémia a munkának becsét megbírálhassa, az első kötetet a hozzá tartozó rajzolatokkal együtt fel fogom Nagyságodnak azon kérésemmel küldeni, hogy legfennebb munkámnak felérkezése után vagy azt vissza kapjam, vagy azon tudósítást és felszólítást vehessem, hogy a munka elfogadtatik s a többi köteteket is utánküldjem, mert *ars longa, vita brevis*, én már 70 éves ember lévén, nem tudhatom, hogy a Halál bácsi mely órában kopogtat be hozzám s annélfogva a hosszú útra mindig készen kelletik lennem s dolgaim utódaimra nézve jó rendbe szedve hagynom.

Ha ezen szándékom ily móddal nem sikerülne minden tekintetben, a Nagyságod tanácsát instálom, vajjon nem lenne-e jól az angol követtel szólni, hogy vegye meg, vagy pedig egy könyvárússal, hogy azt oly formán adja ki előfizetés útján, hogy az egy évre 10 forintjával, minden 2 hétben egy ív rajzolatot annyi ív magyarázattal adjon ki, miszerint 2 évekig lenne mit adni ki.

Én mindeneneket a Nagyságod arántami szivességére s bölcs elintézésére bizok, ki állandó egészséget, hosszas életet óhajtva állandó tisztelettel maradtam Nagyságodnak

Déván, 4-ik márczius 1851.

alázatos szolgálja

Dr. Fodor.

a Római Arch. Társulat tagja és
Franz Josef keresztése.

U. i. Minthogy mostani címzetét nem tudom, instálom megírni.

20.

Déva, 1853 április 12.

Gróf Kemény Józsefnek.

Tisztelt Méltóságos Gróf Úr! Már több rendbeli levelemmel voltam bátor Nagyságodnak alkalmatlankodni azon kéréssel, méltóztatna tudósítani, miben áll az archaeológiáról írtam s a Noptsa László úr által Nagyságodnak kézbesítés végett küldöttem kéziratom miben léte, a nélkül, hogy szerencsés lehettem volna, bár egyszer, válaszát tisztelhetni, mit mire magyarázzak, megállítani nem tudom, holott Nagyságod is, mint szerző, legjobban ítélheti meg, hogy valamely munkának kidolgozására, hogy alapos legyen, mennyibe kerül a fáradság, melyet bevégezve, mennyire óhajtjuk fáradságunk gyümölcsét aratni s mégis Nagyságod mindazokat fel se véve s azzal se gondolva, hogy én már 73 éves ember, a síromhoz közel álló, magamnak már sok napokat nem számlálhatok, hosszas hallgatása, hogy feltettem czélom elérhessem, nincsen időm.

Ennélfogva újból s utólszor szólítom fel Nagyságodat, ki egykor oly nagy részvételt mutatott ezen fáradozásom iránt, legyen szíves bizonyítsa meg, hogy ezen igyekezetem iránt részvétellel lenni óhajt-e, s tudósítson, hogy hol van és miben áll ezen munkám sorsa? Sőt mit, ha mentől előbbi kiadatásához nincs remény, azt nekem haladék nélkül vissza kezemhez küldeni szíveskedjen, hogy azt a magam költségemen kiadhassam. Nem remélem, hogy a Nagyságod mágnási becsület érzéssel teljes jószívűsége tőlem e kérésem teljesítését megtagadja. Szíveskedjen tehát azt mentől előbb Noptsa László úrnak, kitől átvette volt, kezéhez visszaadni, mely tettét hálás köszönettel veendem, lévén addig is a Méltóságos Gróf Úrnak

Déván, 12-ik április 1853.

alázatos szolgája

Dr. Fodor András.

Külczíme: Gyerőmonostori méltóságos gróf Kemény József úrnak, több tudós társaságok rendes tagjának méltó tisztelettel Kolosváron.

Jánó Béla: Római emlékek Hunyadvármegyében.

(Archaeologiai Értesítő. Szerk. Hampel József. U. f. XXXII. (1912) kt. 49—57. II.)

Vármegyénk klasszikus földje — a régi gárda lassan-lassan elnémuló kutatói helyébe — újabb, frissebb erőket hódít meg az archaeologia számára. Ilyen friss erő a szászvárosi ref. Kún-kollegium egyik lelkes tanára, *Jánó Béla* is. Rövid pár év alatt nemcsak szakszerűen elrendezte a Kún-kollegium éremtárát, hanem ennek az akkoriban 636 drb-t számláló görög, barbár s római gyűjteményét szakszerű s a kritika által is elismerőleg fogadott katalógusokkal ¹⁾ látta el, melyek értékét emeli az a körülmény, hogy eléjük rövid és világos ismertetést állított össze úgy a görög, mint a római érmelésről.

Jánó azonban nemcsak a numizmatikán, hanem ennek édes-testvérén, az archaeológián is nagy szeretettel csüng. E szeretete indította arra, hogy a szászvárosi szabad-lyceumon egy népszerűsítő felolvasást tartson (1912. I. 7.) az archaeológiáról,²⁾ mely egy kissé száraz, s a régészetnek némileg meghaladott álláspontján áll. Sokkal fontosabb, sokkal értékesebb azonban a címben jelzett közlemény. — E cikkében hét új római felíratot közöl, más háromnál (*C. I. L. III. 1404, 1407, 1450.*) pedig a *Corpus* tévedését igazítja helyre, mely szerint az első kettő nem *Déván Váradi*-nál, hanem a kiskaláni, illetőleg a pusztakaláni templomban van, míg a harmadik nem a *Kendeffyék* malomvizi istállójában, hanem az őraljaboldogfalvi

1) *Jánó Béla*: A szászvárosi ref. Kún-kollegium éremtára. I. rész. Görög pénzek. (Szászváros, 1909. 8°. 37. l.); II. r. Római pénzek. (U. ott, 1910. 8°. 92. l. — Mindkettő külön lenyomat az iskolai értesítőből.) — *Bírálatai* (Gohl Ödön dr-tól: Numizmatikai Közlöny VIII. (1909.) évf. 147—148. II., IX. (1910.) 139. l.

2) Utóbb a „Szászváros” 1912. 3—5. és 8. számaiban jelent meg (*Jánó Béla*: Az archaeologia).

kastélyában képezi jelenlegi tulajdonosának „féltve őrzött kincsét“. A három téglabélyeg közlésénél azonban egy kissé téved. A XIII. gem. legió s az I. adi. legió együttes téglabélyege Aguaeban ujdonság ugyan, de nem az Apulumban. Ott ugyanis Cserni Béla dr. még az 1903-iki ásatásai alkalmával kapott egy, a két legió egyesített bélyegével ellátott,¹⁾ s az azt ismertető cikkében sietett is tisztázni a bukaresti Szent Sabbas egy. múzeum nagy port felvert téglabélyegének (*C. I. L.* III. 1628.) hitelességét.²⁾ Jánó lelete most annyiban módosítja Cserni véleményét, hogy az I. adi. legió, mielőtt még Pannoniába helyezte volna Traianus, nemcsak a Castra Apulense, hanem a kiskaláni fürdő építésében is résztvett.

Egyébként ez nem nagy hiba. Jóval nagyobb öröm azonban az, hogy a hunyadmegyei római régiségeknek hosszas szünetelés után ismét akadt egy fáradhatatlan, tetterkész kutatója, kinek munkásságához őszinte sikert kívánunk, evvel együtt a kezelése alatt álló gyűjteménynek is minél szebb jövőt és fejlődést.³⁾

Ferenczy Sándor.

1) L. Az alsófehérmegyei tört., rég. és term.-tud. egylet XII. évkönyvében. (Gyulafehérvár, 1903. 185. l. — Dr. Cserni Béla: Apulumi maradványok. X. közl. 90—141. ll.) 115. sz. (99. l.) a Cserni közleményében. — Megjegyzem, hogy a Jánó közlése abban is hibás, hogy a szóbanforgó téglabélyeg, bár magam nem látam, nem annyira LEG. XIII. GE. T. ADI, mint inkább LEG. XIII. G. ET. ADI.

2) U. ott 96—98. ll.

3) Amint értesültem, a múz. és könyvtárak orsz. főfelügyelősége máris 200 K-t szavazott meg a kollegium régiség-tárának ásatásokra.

HIVATALOS ÉRTESÍTŐ.

I.

1911 évi közgyűlés.

Társulatunk XXXI. rendes közgyűlését 1911 évi szeptember hó 24-én, Déván tartotta meg Fáy Béla, cs. és kir. kamarás elnöklete alatt.

Miután elnök melegen üdvözli a helybeli érdeklődő közönséget, valamint a rokontársulatok képviselőitében megjelenő kiküldötteket, következő beszéddel nyitja meg a közgyűlést:

Igen tisztelt honfitársaim és szaktársaim!

Szívből üdvözlöm mindnyájokat, kik jelenlétükkel szivesek emelni a Hunyadmegyet Történelmi és Régészeti Társulat 31-ik közgyűlésének ünnepélyét. Talán nem igen nagy az áldozat, melyet ezzel hoznak, de annál értékesebb a társulatra nézve, mely jelenleg úgy is nem csekély nehézségekkel küzd.

Gondolkozom, hogy mi lehet az oka az érdeklődés azon elhalványulásának, mely társulatunk irányában ujabban némileg nyilvánulni látszik. Önmagamnak megtudom adni a feleletet, anélkül azonban, hogy az indokokat jogosultaknak s megnyugtatóknak ismerhetném el.

Multunknak kétségkívül voltak oly fényes mozzanatai, melyeket jelenben többé nem varázsolhatunk elő. Az újság ingere és a gyűjtések kedvezőbb esélyei nem tarthatnak örökké, valamint rendkívül kimagasló személyiségek sem állanak mindig egyenlő számban rendelkezésre. Így a nyomás

is vonzerő, mit ilyenek a közönségre gyakorolnak, ez idő szerint csekélyebb talán. De igen szomorú lenne nemzeti érdekeinkre és általában közállapotainkra nézve, ha csak egyes rendkívülibb egyének varázsa és az ujság ingere lennének képesek általános nemzeti érdekeink követelte intézményeinket életben tartani. Minden körülmények között pedig igazságosaknak is kell lennünk s bármennyire hangsúlyozzuk is a mult fényes mozzanatait és sikereit, nem szabad azok utóhatásait sem figyelmen kívül hagynunk. A fényes korszak végnapjai bonyolultak voltak s a nyomukban járó válság káros hatásai a következő korszakra nehezülték. A közönség nem vizsgálhatja a társulat tényezőinek belső vonatkozásait, hanem egyszerűen átviszi a társulat mult napi egyenlegét a következő napra, mint azt maga az állam kormányja is tette, midőn az újabb korszakban, a multa hivatkozva, éreztetni kezdte társulatunkkal szemben bizalmatlanságát és annak betetőzéseül megvonta az anyagi segélyt is, melyet a multban társulatunk számára juttatott volt. Az érdeklődés és bizalom netaláni elhalványulása, lehet ekképen természetes, de nem habozom kimondani, hogy az a társulat jelenét igazságtalanul sujtja. Hiszen a társulat törekvése és tevékeny tagjainak működése, eltekintve talán némely decoratio mozzanatoktól, nem lankadtak s irányban sem változtak. Fennállásának indokai pedig, nemzeti szempontból lehetőleg növekedtek fontosságban és sürgősségben.

Igaz azonban az is, hogy a megyénkben épen ez időkben nyilvánuló politikai és pénzügyi bonyodalmak nem csekélyen befolyásolhatják társulatunk erkölcsi és anyagi viszonyait, de hát végre is itt a megye központjában állunk s a legőszintébb körütekintés mellett sem vonhatjuk ki magunkat a környezet visszahatásának hullámai elől, midőn egy szersmind jogosult azon remény is, hogy a közállapotok nyugalmanak helyreálltával, társulatunk is menekül nagyobb válság és veszteségtől. Ha pedig szemelőtt tartjuk azt is, hogy előbb-utóbb majd csak elkövetkezik az idő, mikoron társulatunk s főleg ennek múzeuma megfelelő elhelyeztetésben részesülhet s akképen megszűnik egyik körülmény, mely

fejlődésében legalább is nagyon feltartóztatta, úgy valóban nincs komolyan indokolva a bizalom azon lankadása, melynek tünetei netalán tapasztalhatók s annál inkább feljogosítva érzem tehát magamat arra, hogy a társulat számára honfitársaim bizalmát és támogatását a jövőre nézve is kérjem.

Mutassuk meg, hogy hazánkban nem csak egyes kiváló és fényes állású tényezők képesek nemzeti intézményeinket életben tartani, hanem a szélesebb társadalmi rétegek is elérték azon érzelmi és művelődési fejlődésfokot, mely nemzeti intézményeink fennállását, kimagasló fényes tényezők pártfogása hiányában is, önként biztosítani képes. Annak reményében, hogy ez így van, a Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat XXXI-ik közgyűlését ezennel megnyitom.

Dr. *Roska* Márton, az Erdélyi Múzeum Egylet képviselőjében üdvözli a közgyűlést, sikert kíván munkásságához.

Dr. *Krenner* Miklós alapító tag, az aradi Kölcsey Egylet nevében üdvözli a közgyűlést.

Dr. *Veress* Endre, tiszteleti tag sürgönyileg mentette ki távolmaradását.

Ezek után *Király* Pál, tiszteleti tag tartotta meg felolvasását „Sarmisegetusa alapítása“ címen.

Majd *Szabó* Imre, vál. tag tartott felolvasást — „Oláh települések Hunyadvármegye Erdőhát vidékén“ címen, felolvasását vetített képekkel szemléltetve.

Végül dr. *Roska* Márton, osztály archaeologus tartotta meg előadását „Az emberi művelődés kezdeteiről“, ugyancsak vetített képekkel kísérve azt.

Miután az elnök megköszönte az előadók értékes munkáit, a közgyűlés áttér a tisztségviselők jelentésének tárgyalására.

A titkár évi jelentésében áttekinti a társulat működését. Arra törekedett a társulat, hogy a megye közönségének érdeklődését a történelmi múltú vármegye régiségei iránt felkeltse és azok gyűjtésével megyénk multjának képét megközelítőleg megalkossa.

Az elmúlt év folyamán 5 választmányi ülésben intézte el a társulat a felmerült folyó ügyeket. Évkönyvünket állandóan kül-

döttük a rokontársulatoknak s azok kiadványait cserepéldányként kaptuk, így az érintkezés e társulatokkal fennáll; ezt a barátságos viszonyt erősítjük azzal is, hogy az illető társulatok, egyesületek közgyűlésein, ünnepein képvisellel részt veszünk.

A múzeum-igazgató évi jelentésében kénytelen hangsúlyozni, hogy anyagi javak és támogatás híján a múzeum szerény működési körre szorítkozott. A múzeum elhelyezési viszonyai nem változtak és a jelenlegi meg nem felelő épületben a tárgyak a zsufoltság miatt nem érvényesülhetnek.

Tehát egy új, megfelelőbb múzeumi helyiség égetően szükséges. Ezek dacára is eszközölt a társulat nagyobb vásárlásokat, amidőn *Lónyai* Margit grófnőtől megvette az eladásra felajánlott római feliratos köveket. Ezen kívül 300-koronáért megvett a társulat 1500 darab ezüst pénzt, melyek a 16. és 17-ik századból valók. A dévai régi református templom falából kivettett 2 drb. régi freskót, melyeket a múzeumban helyeztet el.

Az ethnographiai tárgyak gyűjtésével *Szabó* Imre vál. tag végzett szép munkát, aki államsegéllyel szép tárgyakat gyűjtött össze: Lozsádon, Berényen, Martinesden, Romoszon és a dévai csángótelepen.

Ezen tárgyakon kívül a múzeum több ajándéktárggyal is gazdagodott ez évben.

A könyvtáros jelenti, hogy a könyvtár 789 műből áll 1113 kötetben az elmúlt évi gyarapodással együtt.

A könyvtár szakcsoporthoz szerint rendezve van, de a levéltár még rendezetlen.

Mallász József vál. tag előterjeszti a pénztárvizsgáló bizottság jelentését. A bizottság az összes naplókát és okmányokat megvizsgálva, a pénztárt teljes rendben találta. A társulat tiszta vagyona 10834 kor. 69 fillér, mely összeg betét-könyvekben, postatakarékpénztári betétben és készpénzben előtálaltatott.

A Balkányi-féle munka előfizetési összegeiről szóló számadások szerint bevételvezetett 178 kor. 81 fillér. Ebből az előfizetőknek visszaküldetett 25 kor., 69 kor. értékben pedig „Déva vára” c. munkát küldött az érdekelteknek a titkár, a fennmaradt

összeg részben ajándék, részben tagdíj fejében a társulat pénztárában maradt és így e munka ügye teljesen rendezve van.

A külön kezelt „Bethlenkapu-alap“ jelenleg 576 korona 63 fillér.

A közgyűlés a felmentvényt megadja a pénztárosnak.

Ezután elfogadja még a közgyűlés a jövő évi költségvetést, mely szerint az összes bevétel 1810 korona, kiadás 1532 korona, fölösleg 278 korona.

A választmány javaslatára a közgyűlés *Király Pál* történettudóst és dr. *Hermann Antal* ethnographust a társulat érdekében kifejtett nagy munkásságukért és azon meleg érdeklődésükért, amellyel a társulat ügyei iránt állandóan viseltettek, a társulat tiszteleti tagjaivá választotta.

A választmány $\frac{1}{3}$ -ának kiesése folytán megüresedett helyekre a közgyűlés a következő tagokat választotta meg:

Barabás Endre, Csulay Lajos, Dénes Károly, dr. Gaál István, Göllner Károly, Heves György, Kenderessy Árpád, Kontz Domokos, Mallász József, Pais Elek, dr. Papp Domokos dévaiak; továbbá *Buda Imre* (Petrozsény), *János Béla* és dr. *Kristóf György* (Szászváros), *Kriskó Bohus* (az Urikány-Zsilvölgyi bányatársulat képviselőjében, Lupény), *Heinrich Viktor* (Petrozsény), dr. *Strausz Árpád* (Vajdahunyad).

Végül miután a jegyzőkönyv hitelesítésére *Dénes Károly, Göllner Károly* és *Mallász József* vál. tagokat küldi ki a közgyűlés, elnök megköszönve a tagok szives érdeklődését, a közgyűlést bezárja.

1912. évi választmányi ülések:

1.

A társulat választmánya a közgyűlés utáni első ülést 1912. február 27-én tartotta *Pogány Béla* elnöklete alatt. Az 1911. évi szept. 24-én tartott választmányi ülés jegyzőkönyvének hitelesítése után áttér a választmány a hivatalos iratok tárgyalására. A múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelő-sége tudomásul veszi az 1906. évi 400 kor. néprajzi államsegélyről szóló elszámolást, azonban bekéri az 1907. évi segélyről

szóló elszámolást. Titkár és *Szabó Imre* vál. tag bejelentik, hogy az 1907. évi elszámolás is beküldetett annak idején.

Az Erdélyi Múzeum Egyesület megköszöni, hogy a társulat üdvözlét küldte az 1911. évi nov. 8-iki vándorgyűlésére.

A Petrozsényi Takarékpénztár R.T. 100 korona adományt küldött, amit a választmány köszönettel fogad.

László Zsigmond hunyadmegyei 48—49-es honvédegyesületi elnök arról értesít, hogy az egyesület levéltárát hajlandó a társulatnak átadni és kéri, hogy ajánlata elfogadása esetén gondoskodjék a társulat az átvételről.

A választmány köszönettel fogadja az ajánlatot és az átvétellel *Szegedy Dezső* könyv- és levéltárost bizza meg.

Kuzaila Péter és *Sarudy Ottó* választmányi tagok elköl-tőzés miatt bejelentik kilépésüket, amit a választmány tudomásul vesz.

Elhatározza a választmány, hogy az 1912. évre — tekintettel arra, — hogy 1907. óta államsegélyben nem részesült és hogy a várhelyi ampitheatrum kerítése teljesen tönkrement, a kerítés újra felállítására 1500 kor. államsegélyt kér.

Választmány kéri a főreáliskolai igazgatóságot, hogy a múzeum helyiségében, a mely épület a főreáliskola tulajdonát képezi, a beszakadással fenyegető pinceboltozatot javíttassa ki.

Pénztáros jelentést tesz a pénztár állapotáról, mely szerint a társulat vagyona 10709 kor. 27 fillér. Ebből 3066·68 K a Dévai Iparbankban, 7340·68 K a Dévai Hitelbankban, 265·07 K a postatakarékpénztárban van elhelyezve, 36·84 K pedig a kézi pénztárban. Külön kezelés alatt áll a Dévai Hitelbankban elhelyezett Bethlenkapu-alap, mely 576 kor. 63 fillért tesz ki.

Pénztáros kéri a választmány utasítását arra nézve, hogy a csődbe került Dévai Hitelbankban elhelyezett 7917·31 K-val mi történjék? Mivel az említett bank ügyét a Dévai Takarékpénztár R.T. rendezi, a társulati pénzek is oda úaltattak. Köztudomás szerint a Dévai Takarékpénztár a tőke 90 % -át azonnal kifizeti, de ha a betevő 10 évig ott hagyja betétjét, akkor a teljes összeget fizeti ki annak idején. A megrendült hunyadmegyei pénzvviszonyokra való tekintettel javasolja, hogy vegye

ki a társulat a tőke felajánlott 90 %-át és helyezze el a pénzt máshová.

A választmány utasítja a pénztárost, hogy a legközelebbi választmányi ülésen tegyen érdemleges jelentést és javaslatot.

Több tárgy nem lévén, elnök az ülést bezárja.

2.

Az igazgató-választmány 1912. április 30-án rendes ülést tartott *Pogány* Béla elnöklete alatt. A február 27-iki vál. ülés jegyzőkönyvének hitelesítése után olvastatnak a hivatalos iratok.

A múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelősege értesíti a társulatot, hogy a kért 1500 korona államsegély megadását javasolta a műemlékek országos bizottságánál.

Pénztáros, megbízása értelmében, megteszi jelentését a társulati pénzek elhelyezése ügyében. A társulatnak, 2 betétkönyvben, összesen 7917 kor. 31 fillér vagyona volt a Dévai Hitelbankban. Ha ezt a pénzt a Dévai Takarékpénztárban hagyjuk 10 évig 4 % mellett, akkor a teljes összeg megtérül. Ha föl vesszük a tőke 90 %-át már most és azt más intézetnél helyezzük el 5 % mellett, akkor a kamattöbblettel oda jutunk, hogy a 10 % veszteség is meg fog térülni 10 év alatt. Kérdi tehát, tanácsos-e, hogy a társulat 10 évre lekösse vagyonának jelentékeny részét úgy, hogy csak a kamatokkal rendelkezék? Javasolja, hogy a társulat vegye ki a pénzt és vagy állampapírokban helyezze el, vagy több tekintélyes hazai banknál kamatoztassa.

Hajduczky József vál. tag, a Dévai Takarékpénztár vezérigazgatója kijelenti, hogy a társulatnak nem kell lekötnie vagyonát 10 évre, mert tíz év előtt is kiveheti bármikor s ez esetben a 90 %-os tőkerész emelkedik évente 1 %-kal. Sőt kilátásba helyezi, hogy az 1911. évi tiszta nyereségből az időközben elveszett kamatokért is kárpótlást fog kapni a társulat.

A választmány elhatározza, hogy a közgyűlésnek javasolni fogja, hogy az ismertetett feltételek mellett hagyja a pénzt a társulat a Dévai Takarékpénztár R.T.-nél.

Göllner Károly vál. tag javaslatára elhatározza a választmány, hogy a társulat tulajdonát képező összes ingó és ingatlan értékekről leltárt készít.

Múzeum-igazgató jelenti, hogy az óvoda udvarából elhozatta a Bethlen-kapu részeit és a főreáliskola udvarában védett helyen rakatta le, kéri a felmerült 20 korona költség kiutalását.

Új tagokul felvételnek *Ander* Antal főreáliskolai tanár és *Szoboszlai* Lajos birtokos.

Választmány elhatározza, hogy a tagoknak az évkönyvben megjelent dolgozatait akként fogja honorálni, hogy nyomtatott félívig terjedő dolgozatot egész évi tagsági díjba számít be.

Mallász József vál. tag jelenti, hogy a tompai pályaudvar területén miócén korabeli rovar, hal és növénykövületeket talált, amelyeknek tudományos értéke rendkívül nagy. Bemutatja a gyűjteményt, választmány köszönetet mond a tanulságos magyarázatért.

Székely Mózes vál. tag ismételten kéri a választmányt, hogy a vároldalán építendő unitárius kápolna ügyét mozdítsa elő azáltal, hogy szerződésileg engedje át a kérdéses területet örök használatra.

A választmány érdemben akkor határoz, ha a kolozsvári unitárius egyházi hatóság átír ez ügyben.

Hajduczky József várbizottsági elnök jelenti, hogy a Dávid Ferenc emlékünnepe alkalmából szükségessé vált a várba vezető lépcsők kijavítása, a munkálatokat el is végeztette és a költségeket a „Déva vára“ című mű nála levő példányai árából fedezte.

A választmány köszönettel veszi tudomásul. Miután még *Takácsy* Béla terület foglalási ügye az ügyész figyelmébe lett ajánlva, az ülés véget ért.

3.

Az 1912. július 1-én tartott választmányi ülésen *Pogány* Béla elnökölt. Jegyzőkönyv hitelesítése után dr. *Leitner* Mihály ügyész jelenti, hogy *Takácsy* Béla 16 négyszögöl területet foglalt el a várhegy oldalából. Tekintettel arra, hogy nem rossz akarat, hanem ez csak tévedés volt *Takácsy* részéről, javasolja, hogy kössön a társulat szerződést *Takácsy*val oly értelemben, hogy évi 10 korona örökbért fizessen a kérdéses területért.

Ezután áttér a választmány a Várhegy oldalán építendő

unitárius kápolna ügyének tárgyalására. A választmány hajlandó a Várhegy oldalán területet adni építkezésre, ezért kiküldi a maga részéről *Hajduczky József*, *Mailand Oszkár*, dr. *Leitner Mihály* és *Létay Gyula* vál. tagokból álló bizottságot, hogy az unitárius egyház által kiküldendő bizottsággal együtt jelölje ki a megfelelő helyet, vegyen fel róla vázlatot és készítse el a szerződést s ezeket a választmánynak terjessze be, egyben az unitárius egyháztól tervrajzot kér az építendő kápolnáról.

4.

Az igazgató-választmány 1912. évi szeptember hó 2-án rendes ülést tartott *Fáy Béla*, cs. és kir. kamarás elnökle alatt, melynek főfeladata a közgyűlés előkészítése volt.

A titkár javaslatára kimondja a választmány, hogy a közgyűlést szeptember 29-én *Déván*, a városház tanácstermében tartja. Együttal örömmel veszi tudomásul a titkár azon bejelentését, hogy dr. *Márki Sándor*, egyetemi tanár tiszteleti tag személyesen eljön felolvasást tartani, továbbá dr. *Görög Ferenc* és *Mallász József* vál. tagok is ígértek felolvasást.

Múzeum-igazgató jelenti, hogy július folyamán a múzeumban járván, a múzeum falában rést talált, amelyen valaki benn járhatott, azonban semmi hiányt nem talált. A rés betömetése 20 koronába került.

A múzeum-igazgató jelenti továbbá, hogy a múzeum fedele okvetlen javításra szorul, mert az eső beesik a folyósóra. A választmány átír a főreáliskola igazgatóságához, hogy az épület befedtetése iránt tegyen előterjesztést a miniszteriumhoz.

Fáy Béla elnök jelenti, hogy a nagyrapolti ref. templom restaurálásakor az épület alatt egy sírboltot találtak, kérdi, hogy nem akarja-e a választmány ezt megvizsgáltatni? A választmány köszönettel fogadja a bejelentést és bizottságot küld ki a sírbolt megtekintésére.

Dr. *Gaál István* vál. tag indítványozza, hogy a társulat változtassa meg címét úgy, hogy ez által lehetővé tétessék a természettudományok még intenzívebb művelése. Az alapszabályok ugyanis előírják a természettudományi kutatást is, de a címben ez ed-

dig nem jutott kifejezésre. Ezzel kapcsolatban konstatálja, hogy a társulat az utóbbi pár év alatt a történelem és régészet terén kevés működést fejtett ki, ellenben a természettudományokat ápoló tagok munkássága éppen ezen időben élénkebb és produktívabb. Minthogy a természettudományok művelésére több alkalmat találhatnak a tagok akkor, ha a társulat címe is alkalmazkodik az alapszabály kívánságához, kéri, hogy a közgyűlés elé ily értelmű javaslatot terjesszen a választmány.

Miután Göllner Károly és dr. Leitner Mihály vál. tagok ellenző, Balázs Béla és Mailand Oszkár vál. tagok pártoló hozzászólásaikkal a kérdést alaposan megvilágították, elvileg hozzájárult a választmány az indítványhoz, de minthogy a hozzászólások folyamán több cím jött szóba, megbizza Mailand Oszkár múzeum-igazgatót dr. Gaál István és Balázs Béla vál. tagokat, hogy a közgyűlésre készítsenek elő javaslatot a cím kérdésében.

Több tárgy nem lévén, elnök az ülést bezárja.

II.

1912. évi közgyűlés.

A Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat XXXII. rendes közgyűlését 1912. szeptember 29-én, *Déván* tartotta Fáy Béla, cs. és kir. kamarás elnöklete alatt.

Elnök a közgyűlést a következő beszéddel nyitja meg:

Igen tisztelt gyülekezet!

Szibből üdvözlöm mindnyájokat, kik becses jelenlétükkel nemes érdeklődésöket tanusítandó, szívesek voltak a Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat mai 32-ik közgyűlésén megjelenni. Mindig nagy szükségünk van a hazafias közönség érdeklődésére, de különösen szükségünk van most, midőn társulatunk az eddiginél is nagyobb nehézségekkel küzd.

A társulat tisztviselői ép oly odaadással teljesítik feladataikat, mint annakelőtte tették s így részökről lelki fogyatkozás nem tapasztalható. De annál határozottabban nehezül-

nek társulatunkra a mostoha anyagi viszonyok és a közönség érdeklődésének legalább is látszólagos lankadata a szerényebb keretű működés iránt. Az első már egymagában is bizonyos vesztéglésre kényszeríti a társulatot. A múzeum megfelelő elhelyezése s annak nyomán érvényesülése, már-már kilátásban állónak látszott, midőn az általános és állampénzügyi viszonyok, kormányunknak is nehezebbé tették az ugynevezett Magna-Curiának társulatunk használatára való átadását, mi nélkül saját anyagi erőnkre utalva szó sem lehet társulatunk s különösen múzeumunk gyorsabb fejlődéséről. De nemcsak e tekintetben, hanem minden más irányban érezzük az anyagi viszonyok súlyát és következményeit. Így többek közt az állam részéről folyó évben sem részeltettünk pénzügyi segélyben, valamint a közönség érdeklődés szülte anyagi támogatása sem tartott lépést a fejlődés követelményeivel.

Panasznak nincs célja, de ez nem gátolhat bennünket abban, hogy a tényeket kiemeljük s a mélyebben fekvő okok felett gondolkozzunk.

Mint olyan, ki jelenleg szerencsés vagyok az elnöki állást elfoglalni, nem lehetek hivatva a társulat vezető erőinek szellemi és lelki képességeit mérlegelni, de viszont nem is fogadhatom el azon feltevést, hogy a társulatnak már eltávozott néhai erői egyszersmindenkorra pótolhatlanok maradnak, mert ezen esetben alig lehetne illőbb feladatunk, mint feloszolni. Tehát több joggal vélek más feltevést kockáztatni.

Nem lehetetlen, hogy már a társulat kezdetbeli követelőbb fellépése sem volt egy megyei szűk keretnek megfelelő. S így természetes lehet az is, hogy az újság ingerével járó fellobbanás élénkségében előbb-utóbb visszaesésnek kellett bekövetkeznie. Talán ezt is érezzük jelenleg. Hisz a közélet más mezején is tapasztaljuk, hogy sokszor sikerül valamit megalapítani és létrehozni, de utólag a terep és erők feltűnő aránytalansága folytán s a kezdetben sűrűn kínálkozó alkalmak mohó kihasználása után, annál nehezebb az intézményt feltartani. Kétségkívül baj, ha ily okok forognak fenn.

De ezek még is sokkal kevésbé vigasztalanok, mintha a távozottak pótolhatlanságát ismerjük el.

A védekezés ekképen nem lehet más, minthogy megbékülünk a zajtalanabb munkálkodással, kitartunk társulatunk mellett mindaddig, míg az általános fejlődés nyomán, mintegy hozzánövünk a kezdetben túl nagy bizalommal elfoglalt terep feladataihoz.

Viseljük tehát méltósággal és türelemmel, hogy úgy mondjam, pillanatnyi nehéz sorsunkat s igyekezzünk annál több bizalommal és kedvvel egyengetni az előmenetel útját, jól alkalmazva mindazon eszközöket, melyek a célt szolgálhatják.

Mindenekfelett pedig őrizkedjünk elfoglalni oly álláspontot, melyet épen talán itt, az ellenséges nemzetiségi törekvések egyik főütköző pontján hangsúlyozni hallhatunk s mi azon egyszerű mondásban tornyosul, hogy „úgyis el van már veszve minden“. Ez egy dicstelen álláspont, melyet az utolsó percben sem szabad elfoglalnunk, mert az nem más, mint a fegyverletétel és bukás maga, mit tudva előkészíteni soha nem szabad s nemzetünk mai kilátásai mellett nincs is ok. A kétségeesést kizáró bizalom egyik főfeltétele a győzelemnek s ezt különösen ajánlva, ezennel megnyitom a közgyűlést.

Titkár bemutatja az Erdélyi Múzeum Egyesület, a Magyar Történelmi Társulat, dr. Márki Sándor egyetemi tanár, dr. Veress Endre és dr. Hermann Antal tiszteleti tagok üdvözleteit, amit a közgyűlés köszönettel vesz tudomásul.

Ezután dr. Buday Árpád egyetemi m. tanár, aki az Erdélyi Múzeum Egyesület képviselőjében jelent meg, tartott érdekes és tanulságos felolvasást a Hunyadmegyében teljesítendő régészeti feladatokról.

Göllner Károly vál. tag olvassa fel ezután a betegsége miatt távolmaradott dr. Márki Sándor egyetemi tanár, tiszteleti tagnak „*Gyulay Ferenc a kuruc felkelés kezdetéről*“ című érdekes és értékes történeti tanulmányát, melyet jelen évkönyvünkben közölünk.

Végül Mallász József vál. tag „*A harmadkori rovar és*

egyéb állatközületekről“ tart szemléltető előadást, bemutatva a ritka közületeket, melyeket *Piskitelep*-től nem messze fekvő *Tompa* község határban ástott ki.

Miután elnök megköszönte a tanulságos előadásokat, áttér a közgyűlés a tisztviselők jelentésére.

Titkár jelentésében sajnálattal állapítja meg, hogy a társulat az utóbbi években kevés tudományos működést fejtett ki, a melynek legfőbb oka a nehéz anyagi helyzetben kereendő. A gyűlések nagyobb részét csak adminisztratív jellegűek voltak, melyeken a választmány iparkodott a társulati életet a lehetőség határán belül ébrentartani.

Mailand Oszkár múzeum-igazgató részletesen beszámol a nagy és sürgősen orvoslandó mizériákról, melyek a régészeti múzeumot képtelenné teszik arra, hogy nemes feladatának megfelelhessen. Az anyagi bajokat egyedül csak az államségéllyel lehet eltüntetni és remélhetőleg a város és a megye is hozzá fog a társulat múzeumának megmentéséhez és felvirágoztatásához. A farkadini régiségek egy részét a főráliskola udvarán raktározta el.

Könyvtáros jelentése szerint a könyvtár állománya 823 mű 1147 kötetben.

Göllner Károly választmányi tag a pénztárvizsgáló bizottság nevében jelenti, hogy a pénztárt rendben találta. Összes bevétel 11628 kor. 69 fillér, kiadás 1039 kor. 42 fillér, maradvány 10589 kor. 27 fillér.

A közgyűlés megadja a felmentvényt a pénztárosnak, egyszersmind a többi tisztviselői jelentéseket is tudomásul veszi.

A költségvetés előterjesztése után a pénztáros felhívja a tagok figyelmét arra, hogy a közgyűlésnek feladata dönteni a Dévai Hitelbankban volt pénz elhelyezése fölött. Közli, hogy a Dévai Takarékpénztár R.T. az esetben, ha a pénzt 4% mellett nála hagyja a társulat, 10 év múlva az egész összeget visszafizeti, előbbi felmondás esetén minden, a 10 évtől hiányzó év ellenében 1%-ot von le a tőkéből.

Hajduczky József vál. tag, a Dévai Takarékpénztár R.T. vezérigazgatója bejelenti, hogy a Dévai Takarékpénztárban jó

helyen van a pénz, sőt arra is kilátást nyújt, hogy a bukás által előállott kamatvesztéseget is megtérül adomány útján.

A közgyűlés elhatározza, hogy a kérdéses 7300 korona tőkét a Dévai Takarékpénztár R.T.-nél hagyja.

Ezután az alapszabály szerint lelépő választmányi tagok választatnak meg és pedig: *Schneider* József, *Szabó* Imre, *Székely* Mózes, *Szirtes* Henrik, *Benkő* András, *Brády* Albert, *Buchrucher* Leonhard, ifj. *Lázár* Farkas, dr. *Kristóf* György régi, továbbá *Ander* Antalt és *Barcsay* Adorjánt új választmányi tagok.

Mailand Oszkár a társulat címének megváltoztatása ügyében kiküldött bizottság jelentését terjeszti elő, de mivel a bizottság nem jutott megállapodásra, javaslatot nem tesz, hanem a felmerült eszméket ismerteti.

A megindult vita folyamán több tag nem tartja időszerűnek a kérdést, *Mallász* József vál. tag ellenben a cím megváltoztatását kívánja.

Göllner Károly megállapítja, hogy a címváltozás alapszabály módosítást jelent, miután azonban a tagok a megkívánt számban nincsenek jelen, ez a közgyűlés nem dönthet. Ezen indítványt elfogadja a közgyűlés azzal, hogy a legközelebbi közgyűlésen fog határozni ez ügyben, mikor a tagok számára való tekintet nélkül fog dönteni.

Több tárgy nem lévén, elnök a közgyűlést berekeszti.

A jegyzőkönyvet a közgyűlés határozata értelmében *Ander* Antal, *Balog* Gyula és *Beke* Ferenc vál. tagok hitelesítik.

Választmányi ülések:

1.

Az igazgató-választmány 1912. december 14-én *Pogány* Béla elnöklete alatt tartotta rendes ülését.

A mult választmányi ülés jegyzőkönyvének hitelesítése után a hivatalos iratokat tárgyalja a választmány.

Titkár a választmány elé terjeszti a személyesen is jelenlevő *Jánó* Béla vál. tagnak azon ajánlatát, hogy ő a társulat anyagi segélyével a vármegye római telepein, különösen *Várhely*-en ásatásokat végez. Rendesen és pontos ásatást akar ke-

resztül vinni. Az ásatás leírását és a leletek feldolgozását maga közli a szakfolyóiratokban. A leendő tárgyak közül elsősorban a dévai múzeum, másodsorban a szászvárosi ref. főimn. választja ki a neki megfelelő tárgyakat. Költségekre 300—400 koronát számít, amit ezuttal a társulat fedez. Napidíjra igényt nem tart, csupán napi 4 korona ellátási díjat számít fel és már tavasszal megkezdene az ásatást.

Malland Oszkár múzeum-igazgató örvend *Jánó* Béla lelkesedésének, mellyel az ásatást megakarja kezdeni, belátja, hogy rendszeres ásatásra van szükség, de az ásatás megejtésére nézve indítványa van: ugyanis a társulat több éven át nem kapott államsegélyt, mert vállalkozó szakember nem volt az ásatásokhoz. Most már tekintve azt, hogy az ásatás nagyon költséges dolog és hogy a várhelyi római réteg alatt még egy más régibb kulturréteg is lehet, a teljes feltáráshoz kérjen előbb a társulat államsegélyt.

Mallász József indítványozza, hogy már az államsegély megérkezéséig is adjon anyagi támogatást — sajátjából — a társulat az ásatásokhoz.

Barabás Endre csatlakozik *Mallász* indítványához, mert ezzel reményli, hogy a társulatot sikerül kiragadni tétlenségéből.

A választmány erre elfogadja *Jánó* Béla ajánlatát, az ásatások vezetésével megbizsa és 300 korona segélyt szavaz meg az ásatás költségeire.

Elhatározza továbbá a választmány, hogy ásatások céljaira 1500 kor. államsegélyt kér.

Múzeum-igazgató jelenti, hogy a múzeumi helyiséget befedette, költség 250 korona; továbbá a farkadini körégségekből is beszállított 17 kisebb darabot.

A vármegyeház lépcsőházából le kellett szállíttatni a pincebe a köveket, mert festették a lépcsőházat.

A jelentést jóváhagyólag tudomásul veszi a választmány. Elnök az ülést egyéb tárgy hiányában berekeszti.

2.

A társulat választmánya 1913. június hó 30-án ülést tartott *Pogány* Béla elnöklete alatt.

A mult ülés jegyzőkönyvének hitelesítése után a vár területén építendő unitárius kápolna ügyében kiküldött bizottság terjesztette elő jelentését. A választmány örömmel üdvözlí az unitárius egyház által a várhegy oldalán, *Dávid Ferenc* emlékére emelendő templom építésének tervét, egyben a vegyes bizottság által megállapított helyet és feltételeket a maga részéről elfogadja és azokat jóváhagyás végett a folyó évi szeptember hóban tartandó közgyűlés elé fogja terjeszteni. Kiegészítendőnek véli a választmány a már megállapított feltételeket a következőkkel:

1. A tulajdonjog bekebelezése azon záradékkal fog történni, hogy az átengedett terület csak a már jelzett műemlék céljaira szolgálhat és amennyiben a felépíteni tervezett *Dávid Ferenc* unitárius templom, mint ilyen megszűnnék létezni, az átengedett terület és épület vissza száll a társulatra, vagy annak akkori jogutódjára.

2. A szerződéssel, átírással felmerülő minden költséget az unitárius egyház viseli, nemkülönben az átírási illetéket is.

3. A terület birtokba vétele után az unitárius egyház köteles annak esetleges közterheit viselni.

4. Végül nem zárkózik el a választmány az elől sem, hogy a megjelölt terület helyett egy hasonló méretű más területet engedjen át a megjelölt célra, ha az alkalmasabbnak fog találtatni.

Ezután bejelenti titkár *Balázs Béla* társulati pénztáros szóbelileg történt lemondását. Balázs az elnökség megbízásából *Göllner Károly* és *Mallász József* vál. tagok jelenlétében átadta a pénztárt *Heves György* vál. tagnak.

A választmány megbízta *Heves Györgyöt*, a pénztárosi tiszt ideiglenes betöltésével.

Titkár bejelenti még, hogy a folyó évi közgyűlést *Algyógy*-on előkészítette, mire a választmány szept. 21-ére *Algyógy*-ra tűzi ki a közgyűlést.

Több tárgy nem lévén, elnök az ülést bezárja.

3.

A társulat választmánya 1913. évi szeptember 12-én rendes ülést tartott *Pogány Béla* elnöklete alatt.

Titkár bejelenti, hogy *Balázs* Béla írásban is beadta lemondását. A választmány elhatározza, hogy a közgyűlésnek javasolni fogja, hogy a lemondást vegye tudomásul és a lemondás fölött érzett sajnálkozásának a jegyzőkönyvben is adjon kifejezést. A pénztárosi állásra pedig *Heves* György vál. tagot fogja a közgyűlésnek megválasztásra ajánlani.

Titkár bejelenti, hogy a közgyűlés rendezése körül nehézségek merültek föl, a felolvasók a kitűzött időre nem jöhetnek, ezért javasolja, hogy a közgyűlés idejét október 5-ében állapítsák meg, amikor dr. *Veress* Endre tiszteleti tag is ígért előadást „*Algyógy és környéke*” címen.

A választmány elfogadva az indítványt, ily értelemben határoz.

Múzeum-igazgató jelenti, hogy *Göllner* Károly főreáliskolai igazgató a múzeumi helyiség beomlott pincéjét kijavíttatta s a múzeumi épületnek utcai falát bemeszeltette, javasolja, hogy a választmány mondjon köszönetet. A választmány elfogadva az indítványt, *Göllner* Károly, főreáliskola igazgatónak köszönetet szavaz.

Múzeum-igazgató jelenti, hogy a dr. *Roska* Márton, kolozsvári múzeumi osztály archaeologus által félbehagyott leltározást folytatta és a nyár folyamán még 100 darabot határozott meg.

Továbbá bejelenti, hogy a Dévai Takarékpénztár R.T-nál elhelyezett aranypénzek és tárgyak dobozának pecsétje lekopott, a tárgyakat épségben találva, újra lepecsételte a dobozt. Végül bejelenti állásáról való lemondását.

A választmány a múzeum-igazgató bejelentéseit tudomásul veszi, a lemondását pedig a közgyűlés alkalmával fogja tárgyalni.

A társulat múzeumának kérdése ismét szóba kerülve, a választmány véleménye az, hogy a Hunyadmegyei Nőegylet árvaháza megfelelő lenne a múzeum céljaira. Választmány megbízza *Göllner* Károlyt, hogy a mozgalmat az eszme kivitele érdekében indítsa meg a nőegyletben és a megyei körökben.

Egyéb tárgy híján elnök az ülést berekeszti.

III.

1913. évi közgyűlés.

A Hunyadvármegyei Történelmi és Régészeti Társulat XXXIII. rendes közgyűlést 1913. évi október 5-én, *Algyógy*-on tartotta meg a társulat a földművesiskola dísztermében.

Fáy Béla, cs. és kir. kamarás a következő elnöki megnyitó beszéddel vezette be a közgyűlést:

Mélyen tisztelt Gyülekezet!

Szívből és hálásan üdvözlöm mindnyájokat, kik a tudományos és nemzeti ügy érdekében nem restelték a fáradságot idejönni, hogy a Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat közgyűlésén részt vegyenek.

Ez lesz társulatunk 33-ik közgyűlése, melyet sajnós, nem oly fényes körülmények közt tartunk meg, mint az az első felbuzdulás éveiben történt.

Nem mondhatjuk ugyanis, hogy társulatunk a lefolyt évben a megelőzőktől különbözőleg, a központi kormányzat és más befolyásos tényezők részéről különös pártfogásban részesült volna. Ellenkezőleg csak egy türt tényező szerepére és önerőnkre vagyunk utalva.

De bármi legyen is távolabb eső tényezők felfogása, mi mindig úgy voltunk meggyőződve, hogy a magyar állam e régészeti és történelmi emlékekben bővelkedő pontján, itt Hunyadmegyében a nemzeti művelődési és tudományos ügynek bármily szerény helyi képviselője különös jogosultsággal bír, nem csak az itteni kedvezőtlen nemzeti erőállapot folytán, hanem azért is, mert mint ahogy Hunyadmegye szellemileg a multban is lazább összefüggésben állott a kolozsvári mellékközponttal, úgy valahogy most is annak legszélső körözésébe esik anélkül, hogy már a térbeli távolságnál fogva is megfelelő mérvben csatlakozhatott volna az egységes nagyobb nemzeti központhoz. Csak így érthető, hogy mindkét irányban nem csekély közönyt tapasztalunk s akarva nem akarva, mégis azt valljuk, miszerint fennállásunk így elhagyottan is szükségét pótol.

Határozottan mellettünk bizonyít azon tapasztalat, hogy a kedvezőtlen áramlatok ellenében mindezideig helyt tudtunk állani, sőt mint azt a lefolyt évi várhelyi ásatások is bizonyítják, tevékenykedtünk, valamint hogy megtudjuk mindig nyerni oly tényezők közreműködését, kiknek értekezése közgyűléseink számára maradandó becset biztosít.

Az előadott körülmények jogosítanak arra, hogy továbbra kérjem a hazafias közönség támogatását és közreműködését, mely lehetségessé tette azt is, hogy éppen itt tarthassuk mai közgyűlésünket.

Hivatkozva letűnt jeleseink s különösen gróf Kúnn Kocsárd emlékére, ki e helyen, egykori otthonában, nemzeti fejlődésünk védelmének jelentékeny bástyáját létesítette, ezennel szilárd kitartásunk és egy szebb jövő reményében megnyitom a közgyűlést.

Ezután dr. Veress Endre tiszteleti tag az Erdélyi Múzeum-egylet, Jánó Béla vál. tag az Erdélyi Múzeum érem és régiségtára, Erdélyi Béla a Történelmi Társulat és dr. Mauks Károly főorvos az Erdélyi Kárpátegyesület nevében üdvözlük a közgyűlést.

Dr. Veress Endre tiszteleti tag tartja meg ezután előadását „*Algyógy és környéke multjából*” címen. A köszönettel fogadott s nagy érdeklődéssel hallgatott értékes felolvasással kapcsolatban feleleveníti dr. Veress Endre a *Hunyadmegye Monographiája* elaludt ügyét, kiemeli, hogy most kedvező a helyzet a mű folytatására, dr. Amlacher Albert történetíró már elkészült a mohácsi vészig terjedő résszel, javasolja — hogy egy szerkesztő bizottság alakíttassék az ügy ébrentartására.

Titkár javaslatára a közgyűlés elhatározza, hogy dr. Veress Endre szerkesztő vezetése mellett felkéri a *Monographia* bizottságba: dr. Amlacher Albert, Barabás Endre, Barcsay Adorján, Csulay Lajos, Dénes Károly, Göllner Károly, dr. Görög Ferenc, Hajduczky József, Mailand Oszkár, Mara László, Mallász József és Pogány Béla tiszteleti, illetve választmányi tagokat.

Ezután Jánó Béla vál. tag felolvasásban beszámolt a nyáron eszközölt várhelyi ásatásáról és az archaeologia felada-

tait és eszközeit ismertette. A közgyűlés köszönetet szavazott a tanulságos szép előadásért.

Végül *Mallász József* vál. tag számolt be 1912—13. évi barlangkutatásairól és néprajzi fölfedezéseiről. A közvetlenséggel előadott s rajzokkal is szemléltetett beszámolót élénk tetszéssel fogadta a hallgatóság.

A hivatalos ügyek tárgyalására térve át, a közgyűlés mély sajnálattal veszi tudomásul *Mailand Oszkár* múzeum-igazgató azon megmásíthatatlan elhatározását, hogy állásáról lemond és 10 évi odaadó és önzetlen munkásságáért jegyzőkönyvi köszönetet szavaz neki.

A választmány ajánlata alapján azután *Mallász József* vál. tagot választja meg a közgyűlés múzeum-igazgatóvá, aki megköszönve a közgyűlés bizalmát, kifejti röviden programját, melynek lényege szakítani a multtal, megteremteni a becsületes jelent, hogy ezen épüljön föl a diadalmas jövő!

Balázs Béla helyébe a választmány ajánlatára *Heves György* vál. tagot választotta meg a közgyűlés pénztárossá.

Göllner Károly vál. tag ezzel kapcsolatban jelenti, hogy *Mallász Józseffel* együtt megvizsgálták az átadáskor a naplókát és okmányokat s a pénztárt teljes rendben lévőknek találták.

A közgyűlés megadja erre *Balázs Bélának* a fölmentvényt és buzgó munkásságáért köszönetet szavaz.

Titkár javaslatára a vál. $\frac{1}{3}$ -ának kisorsolása következtében megürült helyekre *Apáthy Árpád dr.*, *Balog Gyula*, *Beke Ferenc*, *Balogh József*, *Fekete Károly*, *Buczek József*, *Görög Ferenc dr.*, *Létay Gyula*, *Péterffy Béla*, *Péterffy Márton* a régi tagok sorából, továbbá *Bencze Imre*, *Könlzey Gerő dr.*, *Krehnyay Béla*, *Mailand Oszkár*, *Mauks Károly dr.* és *Pogány Árpád* mint új tagok választatnak meg.

Titkár bemutatja a választmány által elfogadásra ajánlott szerződést, amely a dévai várhegy oldalán építendő kápolna helyének átengedése ügyében lesz megkötendő az unitárius egyházzal. Közgyűlés elfogadva a szerződést, megbízza a választmányt, hogy a kért 256 □-öl terület átengedéséről szóló szerződést kösse meg.

Titkár jelenti, hogy az 1912. közgyűlésen indítványt tet-

tek a társulat címének megváltoztatása ügyében, de az alapszabályszerű taglétszám nem volt jelen, így az ügy a legközelebbi közgyűlésre maradt, amelyik pedig már a tagok számára való tekintet nélkül határoz. Az a közgyűlés pedig a mostani. Többek javaslata alapján azt ajánlja, hogy a „természettudományi” jelzőt is vegye fel a társulat címébe.

Veress Endre dr. hozzászólása után a közgyűlés elhatározza, hogy a társulat címét „Hunyadmegyei Történelmi, Régészeti és Természettudományi Társulat”-ra változtatja és megbizza a választmányt, hogy e határozat értelmében készítse el az alapszabálymódosítást.

Miután még a jegyzőkönyv hitelesítésére Barabás Endre, Dénes Károly és Göllner Károly vál. tagokat küldi ki a közgyűlés, az idő előrehaladottsága miatt a tisztviselők jelentését és a többi hátralevő ügyet kivételesen a legközelebbi választmányi ülés elé utalja, elnök az ülést berekeszti.

Választmányi ülések.

1.

A közgyűlést kiegészítő választmányi ülést 1913. év október 10-én tartotta meg a társulat választmánya Pogány Béla elnöklete alatt.

Elnök megnyitva az ülést, jelenti, hogy a folyó évi közgyűlés határozata értelmében ezen gyűlésen kell letárgyalni a tisztviselői jelentéseket.

Titkár mielőtt évi jelentését előadná, figyelmezteti a választmányt, hogy a közgyűlés által elhatározott címváltoztatás alapszabálymódosítással jár. Minthogy alapszabályaink egyéb tekintetek miatt is módosításra szorulnak, ajánlja, hogy ezt az ügyet véglegesen rendezzék.

A választmány hozzájárul az indítványhoz és egy bizottságot alakít, amelynek feladatát fogja képezni, hogy a legközelebbi választmányi ülésre készítse el az alapszabálytervezetet, e bizottságba felkéri Göllner Károly, Mailand Oszkár, Mallász József, Szegedy Dezső és Tarján Kristóf tagokat.

Titkár évi jelentésében örömmel észleli, hogy a társulat-

nak ez évi működése az előbbi évekkel szemben némi haladást mutat, melyet minden államsegély nélkül sikerült elérni. *János* Béla vál. tag ásatásai az idén kezdődtek meg a társulat anyagi támogatása mellett.

Négy választmányi ülést tartott a társulat, amelyeken a folyó ügyeket intézték el. A rokontársulatokkal való összeköttetést állandóan ápolta a társulat, úgy azok közgyűlésein való részvétel, mint cserepéldányok küldése által.

Malland Oszkár volt múzeum-igazgató jelentésében rövid visszapillantást tesz a múzeum utolsó 9 évére, amely idő alatt azt vezette.

Az átvételkor 1904-ben, minden rendszer nélkül, leltározatlan volt. Dr. *Roska* Márton több őskori leletet leltározott, de a többi tárgyra nem ért rá és még máig sem küldött szakembert a főfelügyelőség a rendezés végrehajtására, a társulat kérése dacára. Pedig azóta még igen sok értékes tárggyal gyarapodott a múzeum.

Azonban még mindig nem volt olyan eredményes a múzeumi munkásság, amilyen lehetett volna, ha több anyagi erő áll a társulat rendelkezésére. Nem csoda, hiszen a mai anyagi korban az ideális célok háttérbe szorulnak. A meglevő múzeumi épület rozoga, állami tulajdon, melyre csak javításokra 250 koronát kellett elkölteni.

Könyvtáros jelenti, hogy a könyvtár 856 műből áll 1134 kötetben. Szaporodás 67 mű. A könyvtár rendben van, csak a levéltár vár még rendezésre.

Pénztáros beterjeszti az 1914. évi költségvetést, amely szerint az előirányzott bevételek összege 1560 korona, kiadások 1452 korona, tehát 108 korona fölösleg várható.

A választmány úgy a tisztviselők jelentéseit, mint a költségvetést elfogadja és tudomásul veszi.

A költségvetéssel kapcsolatban *Dénes* Károly vál. tag indítványozza, hogy kellő indokolással adja be a társulat kérését az államsegély iránt és lehetőleg igyekezzék a társulat az eddig elmaradt államsegélyeket is utólag megszerezni. A választmány hozzájárul az indítványhoz *Mallász* József múzeum-

igazgató azon pótlásával együtt, hogy az államsegély iránti kérést ezuttal behatóbb memorandum alakjában készíttessék el.

A múzeum átadására a választmány *Göllner* Károly és *Tarján* Kristóf vál. tagokat küldi ki.

Ezután *Mallász* József múzeum-igazgató bejelenti a következő új tagokat: dr. *László* Lázár, *Markon* Árpád, *Heinisch* Pál, *Székely* Sándor, *Fodor* Ferenc, dr. *Csulay* Andor, *Krehnyay* Béla (Déva), *Keresztes* Kálmán, *Kompolthy* Aladár (Marossoly mos), *Sorbán* István (Petrilla), *Popa* Péter (Burjánfalva), *Istvánffy* Endre (Batiz), *Kovaltsik* József (Bácsi), *Herbay* Ágost (Veczel), *Vitán* Géza (Felsőcsertés), *Druhora* Gábor, *Láger* János (Kalán), *Gosztonyi* Gyula (Alsókajanel), *Hatzelhoffer* Ferenc (Petrozsény), *Bugyul* Sándor (Piskitelep), *Gergely* István, dr. *Karácsonyi* Miklós, *Széles* Endre, *Bencze* Imre, *Pogány* Árpád, dr. *Mauks* Károly (Algyógy), dr. *Köntzey* Gerő (Hátszeg), *Buday* István (Szántóhalma). A választmány a felsoroltakat 1914. évi január hó 1-től kezdődőleg rendes tagokká választja.

Több tárgy nem lévén, elnök az ülést bezárja.

2.

A társulat választmánya 1913. év december 13-án *Pogány* Béla elnöklete alatt rendes ülést tartott.

A mult ülés jegyzőkönyvének hitelesítése után *Mallász* József múzeum-igazgató jelenti, hogy átvette a múzeumot egy bizottság jelenlétében, beterjeszti az átvételről szóló jegyzőkönyvet. Múzeum-igazgató indítványára elhatározza a választmány, hogy a társulat címének megváltoztatása végett szükséges alapszabálmódosítást a változtatás fontos akadályai miatt egyelőre függőben tartja.

Ezután előadja a múzeum-igazgató, hogy a könyvtárt nem találta rendben, ezért egy bizottság kiküldését javasolja, amely a könyvtár rendezését szorgalmazza.

Több tag hozzászólása után elhatározza a választmány, hogy a könyvtár és múzeum megvizsgálására évenként egy vizsgálóbizottságot küld ki és amint az a pénztár vizsgálatnál eddig is szokásban volt, e bizottságok a közgyűlésnek jelentést fognak tenni.

Krehnyay Béla vál. tag felajánlja, hogy a levéltár rendezését készséggel megkezdi, amit a választmány köszönettel vesz tudomásul.

Múzeum-igazgató a várhegy déli oldalán eszközölt új ültetések és az északi oldalon történt nagymérvű irtásokat is kifogásolja, mert egyrészt nem tartja célra vezetőnek, másrészt félti ezektől a várhegy európai hírű flóráját. A várhegy első-sorban régészeti emlék, csak másodsorban sétahely. A várőr koránál fogva sem alkalmas ezen páratlan szépségű hely őrzésére. A várbizottság elnökének nagy érdemeit elismeri és nem akar bizalmatlan lenni vele szemben, midőn azt indítványozza, hogy a várban semmiféle változtatást ne eszközölhesen senki a választmány hozzájárulása nélkül.

Dr. *Leitner* Mihály pótlólag indítványozza, hogy évenként a költségekről is tegyen jelentést a várbizottság elnöke. A választmány hozzájárul ezen indítványokhoz.

Múzeum-igazgató jelenti, hogy az *aradi* kulturpalota főlavató ünnepén (október 26.) a társulat képviselőjében megjelent és ott az általa megírott államsegélyt kérő memorandumot személyesen adta át báró *Szalay* Imre múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelő helyettesnek, aki kilátásba helyezte a kedvező elintézt.

A felolvasott memorandumot a választmány meghallgatva, a szép munkáért elismerését és köszönetét nyilvánította, dr. *Leitner* Mihály indítványára pedig az évkönyvben egész szövegében közzétenni határozta (lásd 87. oldalon!).

Múzeum-igazgató jelenti, hogy a *Magna-Curia* múzeális célokra való átadása iránt megtette a lépéseket és elérte azt, hogy a vármegye vezetősége a dec. 30-iki vármegyei közgyűlésen előterjesztendő indítványát lelkes támogatásban fogja részesíteni, jelenti továbbá, hogy a megye és város vezetősége is részt fog venni abban a monstre deputációban, amely hivatva lesz ezt a kérést a kormánynak átadni.

Múzeum-igazgató beterjeszti az 1914. évi munkatervet, melyet a választmány magáévá tesz.

1. *Várhely* helyszíni bejárása *Király* Pál útbaigazítása mellett: mythra, nemezis stb. emlékek lelőhelyeinek megállapítása.

2. Ásatás *Várhely*-en, *János* Béla vál. tag vezetésével.

3. Barlangkutatások dr. *Kadic* Ottokár, az országos barlangkutató társaság titkára és múzeum-igazgató vezetése mellett.

4. Butorbeszerzések a múzeumi helyiségben.

Összes költség 1400 korona.

Múzeum-igazgató 1914. évre fölvételre ajánlja a következőket: *Kenderessy* Károly, *Boga* János, *Rónai* Antal, *Kovács* Lajos, *Strausz* Andor, *Kardos* Árpád, *Trucza* Károly, dr. ifj. *Retlegi* Gyárfás, dr. *Lázár* Henrik, *Szentiványi* Lajos, *Hollós* István, *Antony* Sándor, *Baternay* Sándor, *Csia* Ferenc (Déváról), *Varjassy* István, dr. *Rosenberg* Ignác, *Prileszky* Pál (Petrozsényből), *Imre* István, dr. *Kőváry* Ernő (Vajdahunyadról), *Varga* Árpád (Nagydenkről), *Schulleri* Frigyes, *Szánthó* Károly, dr. *Radó* Izidor (Szászvárosról), dr. *Iványi* Béla (Budapestről), *Gligor* Ámosz (Brádról), *Berár* Szeráfin (Vulcsesdről), *Csathó* Pál (Branyicskáról), *Csász* Gábor (Alpestesről), *Muzsnay* Béla (Hátszegről). A választmány a bejelentetteket megválasztja.

Múzeum-igazgató javasolja, hogy a választmány alakítson egy sajtóügyi bizottságot, amely a fővárosi és vidéki lapokat értesítse a társulat életéről és működéséről és e bizottságba ajánlja *Barabás* Endre, *Dénes* Károly, dr. *Görög* Ferenc, *János* Béla, dr. *Kőváry* Ernő, *Krehnyay* Béla, dr. *Leitner* Mihály, *Mallász* József, *Szabó* István, *Szánthó* Károly, *Tarján* Kristóf és dr. *Török* Arthur tagokat; választmány elfogadja az indítványt és a sajtóügyi bizottságot megválasztja.

Múzeum-igazgató a társulat életének fölfrissítése érdekében indítványozza, hogy havonként egyszer, (minden hó első szombatján) a Kaszinó helyiségében felolvasással és előadással kapcsolatos barátságos összejövetelt tartson, amiáltal a társulat az érdeklődést felkeltheti a nagyközönség körében is.

A választmány elfogadva az indítványt, megbízza a múzeum-igazgatót, hogy ezen összejöveleteket rendezze.

Végül titkár bejelenti, hogy a kolozsvári *Bethlen-Eötvös* emlékünnepen *Dénes* Károly, *Barabás* Endre, *Bottyán* József, az aradi kulturpalota felavatásán dr. *Krenner* Miklós és *Mallász* József képviselték a társulatot.

Memorandum.¹⁾

A Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének

Budapest.

Nagyságos Főfelügyelőség!

Annak tiszteletteljes bejelentése mellett, hogy a „Hunyadvármegyei Történelmi és Régészeti Társulat“ folyó évi október hó 4-én, Algyógy községben megtartott XXXIII. közgyűlése a már Déván megtartott mult évi közgyűlésben tárgyalásra került azon indítványt, hogy a társulat címében is juttassa kifejezésre, hogy a történelmi és régészeti tárgyak művelése mellett a vármegye gazdag természetrajzi kincsek gyűjtését és földolgozását is fölvette programjába: egyhangú lelkesedéssel magáévá tette és ennek megfelelően a társulat címét „*Hunyadvármegyei Történelmi, Régészeti és Természettudományi Társulat*“-ra változtatta és hogy a múzeum igazgatói állásról lemondott *Mailand Oszkár* helyébe egyhangúlag *Mallász József* m. kir. pü. számvizsgáló, járási számvevő választatott meg, kinek lelkes és odaadó buzgalma és főleg a természettudományoknak hivatottsággal való művelése kellő garanciát nyújt arra, hogy a társulat tulajdonát képező múzeum ügye és annak vezetése a lehető legjobb kezekbe van letéve, következő tiszteletteljes előterjesztéssel élünk:

Mélyen Tisztelt Főfelügyelőség! A „Hunyadvármegyei Történelmi, Régészeti és Természettudományi Társulat“ új szellőtől hajtott és minden ízében megifjúdott hajóját biztos révbe óhajtja vezetni és épen ezért esdeklő szózatával első-

1) A választmány megbízásából írta *Mallász József* múzeum-igazgató és az 1913 évi október hó 26-án megtartott aradi kulturpalota fölavató ünnepen személyesen nyújtotta át Öméltósága báró *Szalay Imre* helyettes országos főfelügyelőnek.

sorban is azon állami intézményhez fordul, melytől a becsületes, tisztességes és lángoló lelkesedéssel párosult munka méltatásra várhat.

Jól tudjuk, hogy társulatunkra és annak múzeumi működésére súlyként nehezedik az a vidéki hasonműködést kifejtő társulatok életében páratlan mult, melyhez Dr. *Torma* Zsófia és Dr. *Kuun* Géza gróf neve van kötve. Jól tudjuk, hogy azon dicsfény, melyet ezen két nagyunk társulatunknak kölcsönzött, velük együtt eltűnt. Azonban tiszta tudatában vagyunk annak is, hogy bár évek óta nem nyertünk semmi irányú anyagi támogatást, nem sülyedtünk annyira, hogy akár a közvetlen mulat is megalázónak kellene tartanunk. Hiszen senki által nem támogatott társulatunk — tőle telhetőleg — mindenkor megtette, amit tőle várni lehetett, sőt egyszer-máskor még ennél is többet! Így legutóbb 1911. év folyamán, midőn — úgy szólván — belékényszerítettett a gróf *Lónyai*-féle hagyatékából való alsófarkadini római feliratos kövek megvásárlásához szükségelt összeg felének viselésére. Midőn a társulat áldozatkészen ebbe belément, tette ezt a nyerendő államsegély reményében.

Nem akar ez zokszó lenni, hiszen jól tudjuk, hogy a mélyen tisztelt Főfelügyelőséget ekkor is nemes intenció vezette és hogy a kérdéses főliratos kövek megvásárlásához szintén felösszeggel járult, azonban az ezer koronának a társulat pénztárából éppen ezen időben való kivonása és ilyen célra való áldozása, bár társulatunk hason felirású kövekben az ország egyik leggazdagabb múzeumát bírja, súlyos anyagi zavaroknak lett kútforrása.

Ennek következményeként jelentkezik az, hogy ezen súlyuknál és nagyságuknál fogva igen tetemes fuvarköltséget igénylő feliratos köveknek múzeumunkban való elhelyezése — sajnos — mind eddig csak részben történhetett meg.

Szomorú anyagi helyzetünket még fokozta a dévai „Hitelbank“ csődje, a mi által társulatunkat szintén súlyos anyagi veszteség érte.

Nem tagadjuk: a nagy neveknek társulatunk éléről való lekerülése, az állami és más irányú segélyeknek a beszűntetése, az 1911 év folyamán történt erőnkön felüli költekezés és

a bankbukás okozta veszteség bizonyos lethargikus állapotba kergették társulatunkat, melybe azonban — úgy gondoljuk — bármely más hasonmüködést kifejtő társaság is belesodródott volna. Mert hiszen felülről jövő erkölcsi és anyagi támogatás nélkül, szük működési területre szorított társulat alig is képes működésével, tevékenységével szélesebbkörű érdeklődést és támogatást magának biztosítani.

Mélyen Tisztelt Főfelügyelőség! Társulati múzeumunk oly tudományos kincsek birtokosa, hogy a benne lévő tárgyaknak kellő módon és helyen való elhelyezése, továbbá azoknak lelkiismeretes gondozása és a tudománynak hozzáférhetővé való tétele elsőrendű feladatot képez!

Ezen feladatnak becsületesen és hiven való teljesítésétől azonban társulatunk teljesen el van zárva, mert nem elegendő e nemes cél elérése érdekében jóakaratot, jóindulatot kilátásba helyezni, hanem ezen jó szándékot cselekvéssel kell tettre váltani! A dévai „*Magna-Curiá*”-nak nevezett épület múzeumi célra leendő átengedése érdekében éveken át megvívott harc nem hozta meg gyümölcsét, jóllehet, a nagyméltóságú Vallás- és Közoktatásügyi miniszterium egy alkalommal (44678—905. sz. a.) ezen épületet múzeumi célra már át is engedte volt.

És így a társulat és annak múzeuma még ma is csak megtürt vendége a dévai m. kir. állami főreáliskolának, mely kegyelemből megtür bennünket egy minden tekintetben alapos javításra és tatarozásra szoruló, azonban múzeumi célra nem alkalmas melléképületben.

Nem csupán társulatunk, hanem az egész ország szégyene ez, mely megtüri, hogy külföldi szaktekintélyek által is (*Mommsen!*) páratlan tárgyakkal rendelkező múzeumnak minősített intézmény, ily mostoha elbánásban részesítve, nem teljesithette Hunyadvármegyében, az országnak ezen legfontosabb végvárában, culturmisszióját!

Azonban hadd lebbentsük föl a szomorúság képeinek részleteiről is a fátyolt! Itt van az országnak páratlan szépségű és a társulat őrizetére bízott dévai várhegy, mely a minden kor emberének képezte tartózkodási helyét és rajta a fonségesen szép várromok. És a társulatnak nem áll módjában ezen való-

ban klasszikus lelőhelyen a véletlen fölszínre hozta praehistórikus, római és más korabeli kulturát hirdető tárgyak nyomán alapos kutatást rendezni és ásatást folytatni. Nem áll módjában a zordonan égnek meredő várfalakat és várfokokat az enyészettől megóvni. Ma itt, holnap ott dől meg egy-egy falrész és dübörögve hirdeti Magyarországnak a műemlékek fenntartása iránti kiváló érzéketlenségét!

Ott van *Várhely* (Sarmizegetusa) mellett *Veczel* (Micia)! Az országnak római emlékekben leggazdagabb tárházai ezek, hol a társulat — anyagi erejének megfelelőleg — minden évben két-háromszáz korona költséggel csupán kapargatásokat végezhet. Pedig valóban megbecsülhetetlen értéket képviselő műkincsek várnak ott föltárássra, melyeket azonban az előre haladó kulturát képviselő ekevas hova-tovább teljesen megsemmisít!

Itt van az érdekes multú gredistyei várlak, az ósebeshelyi-kudzsiri havasok római-dác emlékeinek és ezzel *Traján*-féle út problémájának a kulcsa. A kő- és bronzkori ember kultúráját föltüntető lelőhelyek sokasága mellett, itt van nemcsak az ó-álluvialis ember, hanem a diluviális ember lakta barlangok klasszikus talaja!

Ebben a vármegyében, melynek körülövező havasai a tipikus nép és havasi élet (juhtenyésztés, tejgazdaság, orvadászat stb.) szűz talaja, mennyi és minő néprajzi kincseket lehetne és kellene összegyűjteni és földolgozni?!

A botanikának, zoológiának, geológiának és a mineralogiának valóban elsőrendű ideálisan fölszerelt megfigyelő állomása e vármegye, hiszen az idetartozó kincseknek eddig napfényre hozott részei is az országban vezérszerephez juttatták e tekintetben ezen vármegyét.

Az érchegységnek Hunyadvármegyét övező részei, egy-egy *Retyezát*, *Páreng*, *Batrina*, *Surián*! — mennyi természeti kincset rejthetnek magukban?

Szóval bátran állíthatjuk, hogy Hunyadvármegye az országnak történelmi, néprajzi, természetrajzi tekintetben elsőrendű tárháza és így a szó igazi értelmében a tudományos megfigyeléseknek, kutatásoknak és gyűjtéseknek tökéletesen

berendezett laboratóriuma, hol bámulatos eredményeket érhetnénk el.

És mindezekből semmi sem valósulhat meg, amíg a bennünket lenyűgöző rút közönyt és az intéző köröknek velünk szemben tanúsított szűkkeblűségét nem sikerül egyrészt megtörnünk, másrészt hajlandóvá tenni arra, hogy bennünket becses jóindulatukba zárva, újból életet adó pártfogás alá vegyenek.

Ezt megtenni legfőbb idő! Mert a cselekvés pillanata megérkezett, ha azt most is elszalasztanánk, úgy be fog, mert be kell következnie a dicstelen kimulás szörnyű percének. A felelősség pedig elsősorban nem bennünket fog terhelni, hiszen ezen jajkiáltó szózatunk is bizonyíthatja, hogy nem csak a hajlandóság, hanem a lelkes akarat is megvan bennünk arra, hogy dolgozni, hogy élni akarunk!

Élni, mert ezen életünkhez becsületünk van kötve! Az a becsület, mely megparancsolja nekünk, hogy elsősorban mi és nem más, gyűjtse egybe, őrizze meg és dolgozza föl a mi vármegyénk — Hunyadvármegye — történelmi, néprajzi és természetrajzi kincseit! Az a becsület, mely kényszerítő erővel parancsolja nekünk, hogy ebben a nemzetiségi áradattól körülkavargott és végveszéllyel fenyegetett végvárban lévő egyetlen tudományos cultur intézményt nemcsak fenntartsuk, hanem oly magaslatra emeljük, hogy az fennen hirdethesse a magyar cultura tisztességét, becsületességét, egyben pedig diadalát is!

Mélyen Tisztelt Főfelügyelőség! Méltóztassék meggyőződve lenni, hogy nem üres szavak, nem olcsó hazafias szölamok ezek, melyeknek elmondását szívünk, lelkünk teljes érzelme és melege parancsolja.

Hiszen teljes erőnkől dolgozni, becsülettel és tisztességgel fáradni fogunk a jövőben azon, hogy ezen páratlan szépségű vármegyének ma még rejtett történelmi, néprajzi és természetrajzi kincseit a tudománynak hozzáférhetővé, a tudománynak közkincsévé tegyük!

Ezek után méltóztassék megengedni, hogy tervbe vett és évekre előre megállapított programmunkat röviden a következőkben adjuk elő:

I. Múzeumi helyiség biztosítása.

Minden lehetőséget elkövetni arra nézve, hogy a múzeumi célra, esetleg kulturpalotának is kiválóan alkalmas dévai „*Magna-Curiá*”-nak nevezett állami épületnek, melyben jelenleg a pénzügyigazgatóság van elhelyezve, a nagyságos Főfelügyelőség és más illetékes tényezők közreműködése és támogatásával a Hunyadmegyei Történelmi, Régészeti és Természettudományi múzeum, esetleg kulturpalota céljára leendő átengedését most már véglegesen keresztül vinni. Mind két terv annyira ideálisan szép és ezen veszedelmesen nemzetiségi vármegye, kulturális szempontból való oly megerősödését jelentené, mely minden tekintetben a legnagyobb mértékű támogatást és pártfogást méltán megérdemli.

II. Régészet, történelem.

A vármegye területén lévő praehistórikus és történelmi emlékeket tartalmazó lelőhelyeknek szakavatott feltárása, a talált tárgyak megőrzése, azok szakszerű földolgozása és így a tudománynak hozzáférhetővé való tétele. E célból:

A) *Praehistórikus emlékek illetőleg:*

a) A dr. Torma Zsófia által megkezdett tordosi ásátások szakszerű folytatása. Ezt szükségessé teszi azon szomorú tény, hogy a dr. Torma Zsófia-féle anyag tekintélyes része — közelebbi adat megjelölés hiányában — a tudományra nézve értéket veszítette, továbbá az, hogy a Maros partmosása hova-tovább teljesen tönkre teszi ezen lelőhelyet.

b) A *dévai* várhegyi, rézbányai, kőbányai, szárhegyi, marospartmenti (a tordosi kultúrával azonos), az *Arany-Bábolna* Marospartvidék; a kerseci és számos más helyeken lévő, kőkorszaki és bronz korabeli lelőhelyek főtárása.

c) A vármegyének félszáznál több, praehistórikus tárgyakat bőven tartalmazó, barlangjainak szakavatott átkutatása, föltárása, fölmérése és ezzel kapcsolatban a homo-primigenius utáni kutatás és annak emlékeinek és eszközeinek fölkutatása és a tudománynak való biztosítása a *Földtani Társulat* „Barlang-

kutató szakosztálya“ által megállapított elvek és módok szigorú szemmel való tartása mellett.

B) *Római korabeli emlékek illetőleg :*

a) A gróf *Lónyai*-féle felírtos köveknek hazaszállítása és a múzeumba való elhelyezése.

b) A *Várhely*-en (Sarmizegetusa) föltárt ásatási területnek elzárása és a tudománynak ekként való biztosítása.

c) *Várhely* és *Veczel* (Micia) határában lévő római emlékek intenzív módon való szakszerű föltárása és azoknak biztosítása.

d) A *gredistyei* várak és a *Muncsel* nevű havas részben lévő római-dác emlékek fölkutatása és föltárása.

e) A *Godeán-Skirna*, *Skorusetului-Skirna*, *Skirna-Batrina*, *Batrina-Surián*, *Surián-Vfrf.-Petriu* és innen a Krassósörényi havasokon átvezető *Traján* útnyomok alapos fölkutatása, megállapítása és az új múzeumi igazgatónk által a nyár folyamán — megnevezett havas részekben — fölfedezett római-dác sírhelyek föltárása.

f) Az ósebeshelyi, berényi, gredistyei patak völgyében és a sztrigymenti castrumoknak fölkutatása és föltárása.

g) Ugyancsak múzeumi igazgatónk által a nyár folyamán fölfedezett többi római település emlékeinek a feltárása és biztosítása.

C) *Más korabeli emlékek illetőleg :*

a) A *dévai* szőlőhegyekben talált ó-alluviális és scytha temetkezési helyek fölkutatása és föltárása.

b) A dr. *Kőváry* Ernő fölfedezte népvándorlás korabeli sírhelyek és más korabeli emlékek föltárása és megőrzése.

c) Az ó-sebeshelyi ugynevezett százszok vára, esetleg Kalugyer kolostori épület területnek megvizsgálása és föltárása.

d) Régi templomok freskóinak képen való megrögzítése, vagy esetleg eredetben való biztosítása.

e) Minden idevágó emlék fölkutatása és megőrzése.

III. Néprajzi tárgyak illetőleg:

a) A II. A—C. alatt említett kutatásokkal és ásatásokkal kapcsolatban a vármegye magyar, román és szászok lakta vidékeknek, továbbá az erdőhát és a havasok tipikusan elűtő életmódot folytató lakók életmódjának és népviseletének beható tanulmányozása és az ezzel kapcsolatban lévő tárgyak és eszközök összegyűjtése és megőrzése.

b) A néprajzi szempontból igen érdekes házépítészeti, házberendezési tárgyaknak és népviseleteknek részben miniatűr másolatban való elkészítése, részben fénykép útján való megörzítése, megőrzése.

c) A néplélekben megnyilvánuló momentumoknak éber megfigyelésével karöltve a népköltészetre vonatkozó adatok szorgalmas gyűjtése.

d) Az alhavas és havas útmenti fakereszteknek és érdekesebb temetőknél fénykép útján való megörzítése.

e) Alhavas tájak bükkfa kérgében metszett jelképes rajzok és karikaturáknak rajzban, esetleg fénykép útján való megörzítése és azok jelentőségének kiderítése.

IV. Természettajzi tárgyak illetőleg:

A) Botanika—Zoologia.

a) Elősegíteni a botanikai és zoologiai kutatásokat és buvárlatokat az egész vármegye területén, főleg pedig a páratlan érdekes hunyadvármegyei havasok flóra és fauna területeit a lehető legbehatóbb vizsgálat tárgyává tenni. E célból egyik-másik havasra jól felszerelt és szakemberek által eszközölt kisebb expedíciókat szerveznénk. Ezen feladatunk teljesítésében országos nevű szaktudósok is lesznek segítségünkre, kiknek személyes közreműködésével e téren a legfényesebb tudományos eredményeket gondoljuk elérhetni.

b) A barlangkutatásokkal kapcsolatban nagy figyelemmel lennénk a barlang recens faunájára (denevér, rovar, csiga, giliszta stb.) is! E tekintetben ismert tevékenységet kifejtett új múzeum-igazgatónk személye egymaga eleve garantálja a kellő sikert.

c) Intenzívebbé tennők a madár vonulásokra vonatkozó adatgyűjtést.

d) Megindítanók a madár, hűlő és emlősökre vonatkozó adatgyűjtést is.

e) Gondoskodnánk arról, hogy a tudományra föltétlenül nagy becset képviselő állatok egyes példányai, így a típusok a *Magyar Nemzeti Múzeum* állattári osztály tulajdonába menjenek át.

V. Geológiai tekintetben:

a) Fölkutatnánk a csiga, rák, ősemlős és őshűlő csontmaradványokban és kövületekben gazdag vármegye területeit. A tudományra nagyértékű egyes leletekre fölhívnánk az illetékes tényezők (*Földtani Intézet, Erdélyi Nemzeti Múzeum*) figyelmét és a leletek föltárási munkáinál készségesen segítkoznénk.

b) Intenzív módon folytatnánk az új múzeum-igazgató által már több éven át folytatott *tompai* rovar kövületeket tartalmazó területnek föltárását, mely munkálatokkal szintén páratlan tudományos becset és értéket képviselő anyagot menthetnők meg.

VI. Mineralógiai tekintetben:

Összegyűjthetnők az erdélyi érchegység, főleg pedig a nagyági és aranyi hegyek értékes elemeit és ásványait, továbbá a vármegye különféle közeteit, melyeket, történt meghatározás után, megőriznénk.

*

Mélyen tisztelt Főfelügyelőség! Oly gazdag program ez, melyhez hasonlót az egész ország egyetlen vidéki kulturintézménye avagy bár legnagyobb mérvű anyagiakban támogatott múzeuma sem képes adni! Kitűztük magunknak ezen programot, mert — igaz nagy munka árán! — azonban mégis megvalósítható, hiszen Hunyadvármegye a fölvetett eszmék és programnak kész tárháza és jól berendezett műhelye! Lelkes munkássággal, hűséges becsületességgel biztosíthatnánk jelenben sokat, jövőben pedig annyit, hogy végeredményében a mindent is elérhetnők.

Azonban ezen szép eszmék, ezen lángoló tudomány- és hazaszeretet parancsolta kulturmissziót teljesíteni hivatott akció csak abban az esetben valósulhat meg, ha segítség után kiáltó szavunk a mélyen tisztelt Főfelügyelőségnek meghallgatásra talál.

Éppen azért méltóztassék szíves jóindulatát újból felénk fordítva, bennünket ismét szívébe zárni és nekünk az élvezett államsegélynek újbóli folyósításával nem csak életünket visszaadni, hanem a haza és a magyar kultúra javára bennünket nagy feladatok megoldására hivatott intézménnyé tenni.

Mélyen tisztelt Főfelügyelőség! Méltóztassék meggyőződve lenni, hogy velünk szemben való szíves atyai jóindulatát mélyen szívünkbe fogjuk zárni és mély hálánkat lelkes és becsületes munkával fizetni!

A két-háromezer korona évi államsegélynek a „Hunyadmegyei Történelmi, Régészeti és Természettudományi Társulat“ részére leendő újbóli folyósítását mély tisztelettel ismételve kérve, hazafias tisztelettel

Déva, 1913. október hó 24-én.

A „Hunyadmegyei Történelmi, Régészeti és Természettudományi Társulat“ nevében:

Pogány Béla, alelnök.

Társulati névkönyv

1913. év végén.

Tisztikar:

Elnök:

Fáy Béla cs. és kir. kamarás, nagybirtokos. Lakóhelye: Dédács, up. Piskitelep.

Alelnök:

Pogány Béla Hunyadvármegye alispánja. Lakóhelye: Déva.

Titkár:

Tarján Kristóf állami főreáliskolai tanár. Lakóhelye: Déva.

Segédtitkár:

Bottyán József állami főreáliskolai tanár. Lakóhelye: Déva.

Múzeumigazgató:

Mallász József m. kir. pü. számvizsgáló. Lakóhelye: Déva.

Könyv- és levéltáros:

Szegedi Dezső állami főreáliskolai tanár. Lakóhelye: Déva.

Várbizottság:

Elnök: *Hajduczki József* nyug. áll. főreáliskolai tanár, a Dévai Takarékpénztár R.-T. igazgatója.

Tagok: *Létay Gyula* m. kir. erdőmérnök és *Mallász József* múzeumigazgató Déva.

Ügyész:

Dr. Leitner Mihály köz- és váltóügyvéd. Lakóhelye: Déva.

Pénztáros:

Heves György állami tanítóképző-intézeti tanár. Lakóhelye: Déva.

Igazgató-választmány:

Dévaiak: Dr. Apáthy Árpád, Balog Gyula, Barabás Endre, Beke Ferenc, Csulay Lajos, DénesKároly, Göllner Károly, Kontz Domokos, Kenderessy Árpád, Létay Gyula, Pais Elek, dr. Pap Domokos, Schneider József, Szabó Imre, Szeles Henrik, Székely Mózes, Szirtes Henrik.

Nem dévaiak: Balázs Béla Zilah, Balog József Szászváros, Benkő András Brád, Brády Albert Brád, dr. Buchrucker Leonhard Brád, Buczek József Vajdahunyard, Buda Imre Petrozsény, Fekete Károly Hátszeg, dr. Gaál István Budapest, dr. Görög Ferenc Szászváros, Heinrich Viktor Petrozsény, Jánó Béla Szászváros, dr. Kristóf György Szászváros, Krizkó Bohus Lupény, Lányi Róbert Vajdahunyard, ifj. Lázár Farkas Kőrösbánya, Péterffy Béla Petrozsény, Péterfi Márton Kolozsvár, dr. Strausz Árpád Vajdahunyard.

Tiszteleti tagok:

- Dr. Amlacher Albert ág, ev, lelkész (1904)* Romosz.
 Gr. Apponyi Albert v. b. t. t., (1906) Budapest.
 Dr. Berzeviczy Albert v. b. t. t., Magyar Tud. Akadémia elnöke (1905) Budapest.
 Dr. Csánky Dezső orsz. levéltáros (1887) Budapest.
 5 Dr. Fraknoi Vilmos arbei vál. püspök, a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelője (1881) Budapest.
 Dr. Hermann Antal egyetemi m. tanár (1911) Budapest.
 Dr. Keller Ottó egyetemi tanár (1897) Prága.
 Király Pál történetíró (1911) Erzsébetváros.
 Gróf Mailáth Gusztáv Károly v. b. t. t., erdélyi róm. kath. püspök (1897) Gyulafehérvár.
 10 Mailand Oszkár főreáliskolai tanár (1910) Déva.
 Mara László főispán (1910) Déva.
 Dr. Márki Sándor egyetemi tanár (1895) Kolozsvár.
 Dr. Moldován Gergely egyetemi tanár (1909) Kolozsvár.
 Dr. Posta Béla egyetemi tanár, Múzeumok és Könyvtárak Országos Felügyelője (1909) Kolozsvár.

* A zárójelben közölt év jelzi a közgyűlést, melybe az illető megválasztatott.

- 15 Br. Szalay Imre, a Ferencz József-rend lovagja, Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója, miniszteri tanácsos (1895) Budapest.
 Dr. Szadeczky Lajos egyetemi tanár (1895) Kolozsvár.
 Dr. Veress Endre egyetemi m. tanár, történetíró (1905) Kolozsvár.
 Dr. Wertner Mór történetíró (1900) Párkány.
 Dr. Wlassics Gyula v. b. t. t., közigazgatási bíróság elnöke (1897).
 20 Dr. Zimmermann Ferenc városi levéltáros (1897) Nagyszeben.
 Dr. Zsilinszky Mihály v. b. t. t., ny. államtitkár (1897) Budapest.

Elhalálozott tiszteleti tagok:

- Dr. Arányi Lajos egyetemi tanár † Budapest.
 Barabás Miklós festőművész † Budapest.
 Baritiu György történetíró † Nagyszeben.
 Dr. Benndorf Ottó egyetemi tanár † Bécs.
 5 Gr. Csáky Albin † v. b. t. t., Szepesmindszent.
 Dr. Császka György kalocsai érsek † Kalocsa.
 Deák Farkas történetíró † Marosvásárhely.
 Dr. Finály Henrik egyetemi tanár † Kolozsvár.
 Dr. Hampel József udvari tanácsos † Budapest.
 10 Dr. Haynald Lajos kalocsai érsek † Kalocsa.
 Dr. Henszlmán Imre egyetemi tanár † Budapest.
 Ipolyi Arnold róm. kath. püspök † Nagyvárad.
 Dr. Jung Gyula egyetemi tanár † Prága.
 Dr. Köváry László történetíró † Kolozsvár.
 15 Dr. gróf Kuun Géza tiszteleti elnök, történetíró † Budapest.
 Lónhart Ferenc erdélyi róm. kath. püspök † Gyulafehérvár.
 Ormós Ferenc ny. főispán † Temesvár.
 Dr. Pauler Gyula orsz. levéltári igazgató, történetíró † Budapest.
 Pogány György főispán † Déva.
 20 Dr. Pulszky Ferenc Magyar Nemzeti Múzeumi igazgató † Budapest.
 Pulszky Károly műtörténetíró † Ausztráliában.

- Réthy Lajos tiszteleti alelnök † Budapest.
 Rómer Flóris egyetemi tanár † Nagyvárad.
 Salamon Ferenc egyetemi tanár † Budapest.
 25 Dr. Sólyom-Fekete Ferenc ny. törvényszéki elnök † Déva.
 Szabó Károly egyetemi tanár † Kolozsvár.
 Gróf Szécsen Antal történetíró † Bécs.
 Dr. Szilágyi Sándor történetíró † Budapest.
 Dr. Teutsch Gy. Dániel ág. ev. püspök † Nagyszeben.
 30 Dr. Thaly Kálmán orsz. gyűl. képviselő, történetíró † Bpest.
 Dr. Torma Károly egyetemi tanár † Porto d' Anzio.
 Dr. Torma Zsófia író † Szászváros.
 Trefort Ágoston vallás- és közokt. miniszter † Budapest.

Alapító tagok:

I. Élők:

	Ő Felsége I. Ferencz József dicső királyunk	1887	200	K	b*
	<i>Bágya Farkas</i> földbirtokos Lócse	1880	100	"	k.
	<i>Bágya Zsigmond</i> ny. főszolgabíró Hátszeg	1880	100	"	b.
	Beke Ferenc földbirtokos Déva	1895	100	"	b.
5	<i>Benedikty József</i> földbirtokos Vajdahunyad	1880	100	"	k.
	Báró Bornemissza Tivadarné Marosillye	1891	100	"	k.
	<i>Buda Ádám</i> földbirtokos Rea up. Hátszeg	1880	100	"	b.
	Dévai Nemzeti Kaszinó	1885	100	"	b.
	Emich Gusztáv kir. asztalnok Budapest	1885	100	"	k.
10	Földvári Alexandrin	1884	100	"	k.
	<i>Gergelyfy Tamás</i> magánzó Déva	1880	100	"	b.
	<i>Hollaky Imre</i> földbirtokos Déva	1880	100	"	b.
	Báró Horváth Ödönné Alvinc	1883	100	"	b.
	Gr. Horváth Tholdy Lajosné Ádamos Kis- küüllőmegye	1885	100	"	k.
15	<i>Hunyadm. Első Takarékpénztár</i> Hátszeg	1880	100	"	b.
	Inkey Béla földbirtokos Óraljaboldogfalva	1886	100	"	b.
	<i>Ifj. báró Jósika Lajos</i> Tihó (Szilágymegye)	1880	100	"	b.

* A név utáni évszám a belépés évét, az utáni szám az alapítvány összegét,
 a „b” betű a befizetést, a „k” betű az alapítvány kamatjának fizetését jelzi.

A dűltbetűvel szedett tagok Társulatunknak alapítása óta tagjai.

	Ifj. báró Jósika Lajosné Kolozsvár	1886	100	„	b.
	<i>Báró Jósika Samu</i> Budapest	1880	100	„	b.
20	Báró Kemény József Kolozsvár	1900	100	„	b.
	Dr. Krenner Miklós áll. főreálisk. tanár Arad	1902	100	„	b.
	Kolozsvári Nemzeti Kaszinó	1885	100	„	b.
	Gróf Kuun Gézáne Kolozsvár	1885	100	„	b.
	Gróf Lázár Jenő Kolozsvár	1880	100	„	b.
25	Cs. Lázár László földhírtokos Lapusnyak .	1880	100	„	b.
	Gróf Lónyay Gábor Deregnyő	1883	100	„	b.
	Gróf Lónyay Menyhértne	1883	100	„	b.
	Maderspach Viktor	1880	100	„	b.
	Gróf Mailáth Gusztáv Károly erd. róm. kath. püspök Gyulafehérvár	1897	200	„	b.
30	Moldován Demeter	1880	100	„	b.
	<i>Báró Nopcsa Elek</i> Hátszeg	1880	100	„	k.
	Petrozsény és Livazény községek	1886	100	„	k.
	<i>Pogány Károly</i> ny. főispán Poklisa	1880	100	„	b.
	<i>Rudai 12 Apostol Bányatársaság</i> Brád . . .	1880	100	„	b.
35	Báró Szentkereszty György Hosszuaszó .	1892	100	„	b.
	<i>Szereday Aladar</i> földbirtokos Szentmihály	1880	100	„	b.
	<i>Salgótarjáni Köszénbányai r.-t.</i> Petrozsény	1880	100	„	b.
	Gróf Teleki Samu SároMBERKE	1883	100	„	b.
	Téglás Gábor c. főigazgató Budapest . . .	1885	100	„	b.
40	<i>Török Árpád</i> főszolgabíró Púj	1880	100	„	k.
	Gr. Wass Ármin cs és kir. konzul Gu- raszáda	1905	100	„	b.
	Gr. Wass Ottilia Kolozsvár	1883	100	„	b.

II. Meghaltak:

	Alsó Elekné Déva	1883	100	K	b.
	Báró Apor Károly	1883	100	„	k.
	Dr. Arányi Lajos egyetemi tanár Budapest	1887	100	„	b.
	Barcsay Béla földbirtokos Déva	1880	100	„	b.
5	Barcsay Lászlóné Déva	1880	100	„	b.
	Bágya Károly Fehérvíz	1880	100	„	b.
	Bernád Miklós kir. közjegyző Hátszeg . .	1880	100	„	b.

	Bendikty Lajos	1895	100	"	b.
	Gróf Bethlen Miklós Nagybecskerek . . .	1898	200	"	b.
10	Báró Bornemisza Tivadar	1800	100	"	b.
	Csongrády Kálmánné Vesződ	1898	100	"	b.
	L. Gyárfás Ferenc	1880	100	"	b.
	Dr. Haynald Lajos kalocsai érsek . . .	1883	200	"	b.
	Gróf Horváth Tholdy Lajos Ádamos . . .	1880	100	"	b.
15	Báró Jósika Géza Branyicska	1880	100	"	b.
	Báró Jósika János Lemberg	1884	100	"	b.
	Báró Jósika Lajos Kolozsvár	1880	100	"	b.
	Báró Jósika Leó Zsibó	1860	100	"	b.
	Báró Jósika Pepi	1885	100	"	b.
20	Kendeffy Sámuel	1880	100	"	b.
	Kenderessy Ernő Déva	1885	100	"	b.
	Kolumbán Samu Budapest	1905	100	"	b.
	Köváry László Kolozsvár	1900	100	"	b.
	Kun Róbert Déva	1889	100	"	b.
25	Dr. gróf Kuun Géza Marosnémeti . . .	1880	2200	"	b.
	Gróf Kún Kocsárd Algyógy	1880	200	"	b.
	Lázár Pál Oszkár Lopusnyak	1880	100	"	b.
	Lönhardt Ferenc Gyulafehérvár	1884	200	"	b.
	Nemes János Kolozsvár	1891	100	"	b.
30	Báró Orbán Balázs	1887	100	"	b.
	Pogány Ádám Déva	1880	100	"	b.
	Pogány György Déva	1880	100	"	b.
	Báró Radák Ádámné Mikeszásza	1885	100	"	b.
	Dr. Solyom-Fekete Ferenc Déva	1880	100	"	b.
35	Szentiványi Gáborné (szül. Rigó) M.-solyomos	1880	100	"	b.
	Gróf Teleki Domokosné Kolozsvár . . .	1893	100	"	b.
	Dr. Torma Zsófia Szászfalva	1880	100	"	b.
	Báró Wesselényi Istvánné Kolozsvár . .	1888	100	"	b.

Évidíjas rendes tagok:

Dr. Apáthy Árpád megyei fő-
ügyész Déva 98.

Allami leányiskola Déva 905

Ander Antal áll. főreálisk.
tanár Déva 912.

Auer Imre főkönyv. Brád 910.

- 5 *Baczó* Mózes ref. lelkész 25 *Bocsáth* Mihály körjegyző
Szászváros 908.
Livazény 908.
Balázs Árpád máv. főfelügyelő
Boér Mihály jár. számvevő
Déva 97.
Körösbánya 910.
Balázs Béla áll. tanítóképző-
Borbátviz község 905.
intézeti tanár Zilah 1913.
Ifj. *Bordeaux* Pál pénztint.
Balkányi Ernő főgimn. tanár
tisztviselő Nagyszöllös 907.
Fiume.
Borostyáni Béla ny. áll. for.
Balog Géza keresk. Déva 908.
isk. tanár Budapest 87.
10 *Balog* Gyula bankig. „ 87. 30 *Bratán* János megyei főle-
Balog József kuriai bíró
váltáros Déva 906.
Szászváros 80.
Ifj. *Brády* Albert földbirt.
Barabás Endre áll. tanító-
Brád 92.
képzői igazgató Déva 911.
Brády Árpád földbirtokos
Barcsay Gábor földbirtokos
Brád 92.
Csóra 83.
Brády Lipót földbirt. Brád 80
Barcsay Adorján szolgabíró
Dr. *Buchrucker* Leonhard
Algyógy 907.
bányaigazgató Brád 910.
15 *Barna* Bertalan kir. keresk.-
35 *Buczek* József vasgyári fő-
ügyi min. mérnök Bpest 901.
nök Vajdahunyad 910.
Bartha Árpád kórház gond-
Buda Imre takp. pénztáros
nok Körösbánya 99.
Petrozsény 98.
Dr. *Batternay* Károly ügy-
Buda Károly főszolgabíró
véd Körösbánya 910.
Oláhbrette 80.
Ludányi Bay Ilona Csaroda
Buda [Lajos földbirtokos
(Bereg megye) 900.
Oláhbrette 905.
Báncs Emil ny. m. kir. posta-
B. Szabó István kórházi
felügyelő Arad 907.
gondnok Déva 908.
20 *Benkő* András kir. tanfelü. 40 *Clauder* Kálmán fűrészgári
Brád 905.
igazgató Petrilla 908.
Bíró Kálmán kir. törvény-
Csernovics Mihály földbir-
széki bíró Budapest 89.
tokos Zám 95.
Bitai Béla ref. lelkész —
Csulay Lajos h. alispán
Déva 907.
Déva 900.
Blaschek Aladár főmérnök
Derzsi Ödön áll. főgimn.
Vulkán 908.
tanár Szentes 907.
Blum Zsigmond nagykeres-
Dénes Károly kir. tanfel-
kedő Déva 901.
ügyelő Déva 906.

- 45 Dévai áll. főreáliskola tanári könyvtára 97.
 Dévai áll. főreáliskola „Salamon Ferenc“ önképzőköre 97.
 Dózsa Dénes ny. ref. főgimn tanár Szászváros 880
 Dr. *Ember* István főgimn. tanár Petrozsény 910.
 Eperjessy István szolgabíró Déva 98.
- 50 Dr. Erdélyi Pál egyet. könyvt. ig. Kolozsvár 910.
 Erdős László m. kir. állatorvos Petrozsény 908.
Fekete Domokos pü.-őri biztos Boica 910.
 Fekete Károly főszolgabíró Hátszeg 99.
 Ferencrendi zárda Déva 908.
- 55 Ferenczi Gyula ref. lelkész Nagypestény 909.
 Dr. Finály Gábor VII. ker. áll. főgimn. tanár.
 Fodor Gyula főszolgabíró Szászváros 96.
 Frank Viktor kereskedő Déva 908.
 Fritz Károly mérnök Petrozsény 907.
- 60 Dr. *Gaál* István egyetemi m. tanár Budapest 902.
 Gábor Péter járási írnok Puj 907.
 Göllner Károly áll. főreáliskolai ig. Déva 903.
 Dr. Görög Ferenc ref. főgimn. tanár Szászváros 905.
- Báró Györffy Sámuel Budapest 908.
- 65 *Hadik* Béla áll. főreáliskolai tanár Szeged 901.
 Hahn Károly Alsótelek 96.
 Hajtman Pál ny. m. kir. áll. tanítóképzőintézeti tanár Déva 906.
 Dr. Halmos Brunó ügyvéd Petrozsény 908.
 Dr. Haragos Ádám ügyvéd Déva 907.
- 70 Heinrich Viktor bányagondnok Petrozsény 907.
 Heves György áll. tanítók. int. tanár Déva 906.
 Hirsch Adolf keresk. Déva 80
 Dr. Hodinka Antal kir. jogakadémiai tanár Pozsony 901.
 Hollaki Arthur földb. Déva 80.
- 75 Holicska Imre mérnök Temesvár 906.
 Holtzer Ferenc kereskedő Déva 908.
 Hondol község 95.
 Dr. Horváth Kamilló ügyvéd Déva 908.
Janza Vazul főszolgabíró Petrozsény 903.
- 80 Jaszenovics István ny. tvsz. bíró Déva 910.
 Jánó Béla ref. főgimn. tanár Szászváros 909.
 Br. Jósika Samuné Kolozsvár 81.
Kenderessy Árpád földbir. tokos Déva 909.

- Klein Jakab körjegyző Uri-
kány 908.
- 85 Kohn Jónás kereskedő Ma-
rosillye 80.
- Kontz Domokos polgármes-
ter Déva 99.
- Kozma Mihály körjegyző
Riskulica 99.
- Dr. Körmendy Gyula orvos
Brád 80.
- Krausz Sándor körjegyző
Vulkán 908.
- 90 Dr. Kristóf György ref. fő-
gimn. tanár Szászváros 905.
- Kroll Gyula könyv- és pa-
pirkeresk., könyvnyomda-
tulajdonos Déva 906.
- Dr. Kugel Dezső ügyvéd
Brád 910.
- Kugel Miksa szeszgyáros
Brád 910.
- Dr. *Laufer* Árpád ügyvéd
Déva 908.
- 95 Laufer Vilmos könyvnyom-
datulajdonos Déva 906.
- Lányi Róbert vasgyári fel-
ügyelő Vajdahunyd 910.
- László Zsigmond ref. lel-
kész Kisbarcsa 80.
- Ifj. Lázár Farkas főszolga-
bíró Körösbánya 90.
- Létay Gyula erdőm. Déva
910.
- 100 *Makray* László földbirtó-
kos Felpestes 83.
- Manner Kálmán bánya-
mérnök Brád 910.
- Marosvásárhelyi ref. kol-
légium könyvtára 98.
- Mátyásovszky József kör-
jegyző Vulkán 95.
- Dr. Mende Manó orvos
Déva 906.
- 105 Mezőlivádia község 95.
- Michalusz Sándor erdőfő-
mérnök Brád 910.
- Miksa Imre földbirtokos
Hadrév 80.
- Naláczi* Ákos földbirtokos
Nalácvád 82.
- Dr. Nábráczky Gyula ügy-
véd Körösbánya 99.
- 110 Dr. Neuman Manó ügy-
véd Vajdahunyd 906.
- Nikolajevits Plátó főszolga-
bírói iktató Petrozsény 908
- Nuszbaum József kereskedő
Déva 908.
- Dr. *Oprisa* Pál gimn. igaz-
gató Brád 99.
- Orbán István mérnök —
Déva 908.
- 115 Orbán Lajos ref. főgimn.
tanár Szászváros 906.
- Pacher* Alajos főkönyvelő
Déva 908.
- Pais Elek áll. főreáliskolai
tanár Déva 95.
- Dr. Papp Domokos kir. törv-
széki elnök Déva 900.
- Dr. Papp Károly Budapest
- 120 Peidl Imre áll. főgimn. ta-
nár Szeged 907.

- Péterffy Béla főgimn igaz- 140 Szabó Imre pü. számtiszt
gató Petrozsény 910.
Déva 904.
Péterfi Márton. múzeumőr Szabó Lajos körjegyző
Kolozsvár 904. Brád 895.
Pietsch József körjegyző Fe- Szalánczy Zoltán földbir-
hérviz 98. tokos Lupény 906.
Pietsch Lajos földbirtokos Szászvárosi Takarékpénz-
Fehérviz 97. tár R.-T. 880.
125 Ifj. Pietsch Lajos szolgabíró Szászvárosi ág. ev. leány-
Puj 910. iskola 98.
Pietsch Sándor határrendőr- 145 Szászvárosi Kún-Kollegium
kapitány Nagyszeben 95. könyvtár 98.
Piskii tisztv.-olvasóköri 82. Székely Mózes kir. erdő-
Privány Géza áll. főgimn. felügyelő Déva 906.
tanár Budapest 907. Szirtes Henrik áll. főreál-
isk. tanár Déva 900.
Dr. Radu Jakab gör. kath. Szócs F. Lajos Déva 907.
püspöki helytartó Hátszeg. *Tarján* Ödön áll. főreálisk.
130 Ref. főgimn. tanári könyv- tanár Zsolna 908.
tár Budapest, 908.
Dr. Reisz Béla ügyvéd Vaj- 150 Gr. Teleki Györgyné Na-
dahunyd 906. lácvád 81.
Dr. Riebel Ármin ügyvéd Gróf Thoroczkay Miklós
Vajdahunyd 906. orsz. gyűl. képv. Ker-
Ruder Jenő ipartestületi nyesd 86.
titkár Petrozsény 908. Thoroczkay Vencel földbir-
Schneider József áll. főreál- tokos Guraszáda 95.
isk. tanár Déva 908.
135 Schumann Ernő keresk. Dr. Török Albert ny. fő-
Déva. ispán Székelyudvarhely 99
Schusztér Sámuel díjnok Dr. Török Arthur bánya-
Petrozsény 908. orvos Kristyor 910.
Sorbán István körjegyző 155 *Ujvári* Jenő épület- és bu-
Petrilla 908. tor asztalos Déva 907.
Dr. Strausz Árpád ügy- Urikány-zsilvölgyi Magyar
véd Vajdahunyd 906. Köszénbánya r.-t. igazga-
Dr. Szász Iván kir. főügyész tósága Lupény 911.
Szeged 903. *Varga* Ignác főreáliskolai
tanár Déva 910.

Vargha Lajos ny. áll. fő-
reálisk. tanár Sopron 908.

Vellesz Jenő m. kir. vám-
szedő Vulkán 910.

160 Wanka Ferenc püöri fel-
ügyelő M.-vásárhely 909.

Dr. Wilt György kir. tan-
felügyelő Nyiregyháza 98.

Br. Zeyk József Marosgom-
bás 83.

Zitron Simon társládapénz-
táros Brád 910.

Magyar Tudományos Akadémia
Könyvtára 10267 195. sz.

NYUGTATVÁNYOZÁS.

Társulatunk pénztárába 1912. évi április hó 1-től 1912. évi december hó 31-ig a következő tagsági díjak folytak be:

Dr. Ápáthy Árpád 6 K, Balog Géza 6 K, dr. Balogh Pál 6 K, Barabás Endre 6 K, Balog Gyula 6 K, Baresay Gábor 6 K, Báncs Emil 3 K, Bitai Béla 4.50 K, Blum Zsigmond 6 K, Borostyán Béla 6 K, Csulay Lajos 6 K, Dévai áll. leányiskola 6 K, Dévai áll. főreáliskola tanári könyvtára 6 K, Dévai áll. főreáliskola Salamon Ferenc Önképzőkör 6 K, Frank Viktor 3 K, Göllner Károly 4.50 K, Hajtman Pál 3 K, dr. Haragos Ádám 6 K, Holczer Ferenc 6 K, Hollák Ártur 6 K, dr. Horváth Káimilló 6 K, Jaszenovits István 6 K, Kontz Domokos 6 K, Kroll Gyula 6 K, dr. Laufer Árpád 6 K, Laufer Vilmos 6 K, Létay Gyula 3 K, dr. Mende Manó 6 K, Nussbaum József 6 K, dr. Pap Domokos 6 K, Pais Elek 3 K, Pogány Béla 6 K, Schneider József 3 K, Schumann Ernő 6 K, Székely Mózes 6 K, Szirtes Henrik 1.50 K, Dévai Szent Ferenc-rendi zárdá 6 K, Ujvári Jenő 6 K, Dévai Takarékpénztár Részvénytársaság ajándéka 50 K.

1913-ban fizettek: Dr. Ápáthy Árpád 6 K, Auer Imre 12 K, Balog Gyula 6 K, Báncs Emil 3 K, Benkő András 12 K, Bitai Béla 3 K, Brády Albert 12 K, Csulay Lajos 4.50 K, Dénes Károly 6 K, Dévai áll. leányiskola 6 K, Dévai áll. főreáliskola tanári könyvtár 6 K, Dévai áll. főreáliskola Salamon Ferenc Önképzőkör 6 K, Göllner Károly 4.50 K, dr. Görög Ferenc 12 K, Heves György 6 K, Holicska Imre 6 K, Holczer Ferenc 3 K, Jánó Béla 12 K, Janza Vazul 12 K, Jaszenovits István 6 K, Kontz Domokos 6 K, Krausz Sándor 12 K, Lányi Róbert 12 K, Laufer Vilmos 6 K, dr. Laufer Árpád 3 K, ifj. Lázár Farkas 8 K, Létay Gyula 3 K, Nussbaum József 6 K, Pais Elek 6 K, Piski-i Tisztviselő Olvasóegylet 20 K, Orbán István 12 K, Rudai 12 Apostol Bányatársulat 12 K, Schumann Ernő 6 K, Szászvárosi ref. Kún-kollegium 6 K, Szászvárosi Takarékpénztár 24 K, Szászvárosi ág. ev. népiskola 12 K, Székely Mózes 3 K, Szirtes Henrik 1.50 K, dr. Strauss Árpád 3 K, gr. Teleki Györgyné 6 K, Thoroczka Vendel 12 K, Ujvári Jenő 6 K, Urikány Zsilvölgyi Köszénbánya R-T. 10 K, Zitron Simon 12 K.

Ajándékpénz intézetektől: Dévai Iparosok Hitelszövetkezete 20 K, Dévai Takarékpénztár R-T. 40 K, Petrozsényi Takarékpénztár R-T. 100 K.

A tudományos célokat szolgáló adományokért fogadják a nemes szívű adakozók e helyen is a társulat hálás köszönetét.

HEVES GYÖRGY,
társulati pénztáros.

1. Az év első negyede letelvén, kérjük vidéki tagtársainkat, hogy esetleges tagdíj hátralékukat, valamint az évi 6 korona tagsági díjat az 1914. évre, a már megküldött postatakarékpénztári lap fölhasználásával, befizetni szíveskedjenek.

2. Minden Tagtársunkat kérjük, hogy ismerősei köréből társulatunkba való fölvételre legalább egy új tagot ajánlani szíveskedjék.

3. Társulatunk vármegyénkre vonatkozó történeti, földrajzi, ethnographiai, természetrajzi stb. tudományágakba vágó adatokat, tárgyakat és irodalmat összegyűjteni óhajtván, tisztelettel kérjük mindazon tagtársainkat és érdeklődőket, akik ilyeneknek birtokában vannak, hogy azokat Társulatunkkal közölni, illetve azokat megőrzés, konzerválás és földolgozás végett Társulatunk könyvtárának és annak múzeumának átengedni szíveskedjenek.

4. Kéziratot és a társulati életet illető levelezés a titkári hivatal, a múzeumot érdeklő levelek és küldemények a múzeum-igazgató, a pénzküldemények pedig Heves György, pénztárnok címére küldendők.

5. Arra kérjük Tagtársainkat és az érdeklődőket, hogy a vármegye bármely pontján fölbukkanó őskori, római, vagy más korabeli leletre a múzeum-igazgató figyelmét azonnal felhívni és a leletet lehetőleg az elkallódástól biztosítani szíveskedjenek.

6. Társulatunk évkönyvei közül a VI. kötet teljesen elfogyott, ennek megfelelő ellenértéke fejében kérjük annak több példányban való beküldését.